

Låt fler forma framtiden!

Del B

*Betänkande av 2014 års Demokratiutredning
– Delaktighet och jämlikt inflytande*

Stockholm 2016

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2016:5

SOU och Ds kan köpas från Wolters Kluwers kundservice.
Beställningsadress: Wolters Kluwers kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@wolterskluwer.se
Webbplats: wolterskluwer.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Wolters Kluwer Sverige AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

En kort handledning för dem som ska svara på remiss.

Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2016

ISBN 978-91-38-24401-2

ISSN 0375-250X

16 Konsekvenser av förslagen

16.1 Kraven på konsekvensanalysen

Enligt 14–15 a §§ kommittéförordningen (1998:1474) ska en utredning redovisa vilka konsekvenser som utredningens förslag får för kostnader och intäkter för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda. En beräkning av eventuella konsekvenser samt, i förekommande fall, förslag till finansiering ska också redovisas i betänkandet. Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt ska även dessa redovisas.

Utredningen ska belysa förslagens konsekvenser för det kommunala självstyret. Av 14 kap. 3 § RF framgår det att en inskränkning i den kommunala självstyrelsen inte bör gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till de ändamål som föranlett den. Bestämelsen ger uttryck för en proportionalitetsprincip vad gäller inskränkningar i den kommunala självstyrelsen.

Om förslagen i övrigt har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags eller för jämställdheten mellan kvinnor och män samt för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen, ska detta också redovisas.

Om ett betänkande innehåller förslag till nya eller ändrade regler ska föreskrifternas konsekvenser redovisas i en konsekvensutredning i enlighet med bestämmelserna i 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

Enligt 6 § konsekvensutredningsförordningen ska en konsekvensutredning innehålla bl.a. en beskrivning av vad man vill uppnå, en beskrivning av vilka alternativa lösningar som finns för det man vill uppnå och vilka effekterna blir om en reglering inte kommer till

stånd. Vidare ska uppgifter om vilka som berörs av regleringen redovisas, liksom om förslagen överensstämmer med, eller går utöver, de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen. Bedömningar av om särskild hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser ska också göras.

Om regleringen kan få effekter av betydelse för företagens arbetsförutsättningar ska konsekvensutredningen också, enligt 7 §, innehålla en beskrivning av antalet företag som berörs, vilka branscher företagen är verksamma i samt storleken på företagen, och vad regleringen innebär för företagens administrativa kostnader. Vidare ska utredningen beröra i vilken utsträckning regleringen kan komma att påverka konkurrensförhållandena för företagen, hur regleringen i andra avseenden kan komma att påverka företagen, och om särskilda hänsyn behöver tas till små företag vid reglernas utformning.

16.2 Utredningens konsekvensbeskrivning

Utredningen lämnar förslag till författningsändringar, nya målsättningar, utredningar och regeringsuppdrag. Därutöver gör utredningen ett antal bedömningar och rekommendationer. Konsekvensbeskrivningen berör enbart de förslag som vi lämnar.

Syftet med utredningens förslag är att stärka individens möjligheter till inflytande och att bredda det demokratiska deltagandet. Vi har valt att beskriva konsekvenserna för såväl jämställdhet som jämlikhet.

Utredningen har valt att i första hand belysa konsekvenserna av de olika författningsförslagen som presenterats inom respektive kapitel. I kapitlen ges även mer ingående beskrivningar av förslagets syften, målgrupper, konsekvenser av att inte genomföra förslagen och möjliga alternativa lösningar. Inget av utredningens förslag bedöms ha påverkan på de åtaganden Sverige har med anledning av EU-medlemskapet eller andra skyldigheter som kommer av de internationella konventioner som vi har anslutit oss till.

Vi har inför konsekvensbeskrivningen kontaktat kommuner, landsting, myndigheter och SKL för att få fram underlag för våra kostnadsbedömningar. De uppgifter som vi har tagit del av har ofta

varit uppskattningar och konsekvensbeskrivningen är därför övergripande och resonerande.

Vi har valt att beskriva konsekvenserna för varje förslag och fokuserar på kostnader och intäkter, konsekvenser för det kommunala självstyret, jämställdhet och jämlikhet samt övriga konsekvenser.

16.2.1 Ett nytt mål för demokratipolitiken – förslag i kapitel 3 och kapitel 5

Utredningen föreslår i kapitel 3 om delaktighet och jämlikt inflytande att en ny målsättning för demokratipolitiken ska antas. Målsättningen ska vara en hållbar demokrati som kännetecknas av delaktighet och jämlikt inflytande. Vi föreslår därutöver att en ny maktutredning tillsätts för att sammanställa kunskap om hur maktförhållandena i det svenska samhället har förändrats och för att ge en analys om hur pågående samhällsförändringar kan påverka maktförhållandena på sikt.

I kapitel 5 om valdeltagande och politiskt engagemang lämnar utredningen ett förslag om att arbetet med de lokala resurscentren ska utvidgas och gör ett antal bedömningar om de åtgärder som bör vidtas för att förslaget om en ny målsättning för demokratipolitiken ska kunna uppfyllas.

Kostnader och intäkter av en ny målsättning och ett demokratifrämjande arbete

Med vårt förslag till ny målsättning blir demokratipolitiken mer inriktad på de centrala demokrativärden som vi har identifierat: delaktighet och jämlikt inflytande. I sak får inte den nya målsättningen några ekonomiska konsekvenser. Det är regeringen som beslutar om vilka åtgärder som ska genomföras inom ramen för demokratipolitiken och målsättningen ställer inte krav på specifika åtgärder. Däremot bör förslaget ses som en ambitionshöjning för demokratipolitiken och därför bör det efterföljas av konkreta åtgärder.

En sådan åtgärd är förslaget rörande ett utvidgat stöd till det civila samhället och stöd för lokala resurscenter för demokratisk

delaktighet. Denna satsning omfattar 1,7 miljoner kronor under 2015 och fyra miljoner kronor årligen för perioden 2016–2018. I det fall regeringen på ett mer genomgripande plan vill motverka det demokratiska utanförskapet bör ytterligare medel tillföras. Regeringen bör också fortsatt satsa på åtgärder för ett högt och jämlikt valdeltagande vid de allmänna valen. För att uppfylla målet för demokratipolitiken och för att kunna fördela ett stöd för demokrati-främjande åtgärder bör politikområdet få ett ökat anslag. Anslaget bör årligen vara 20 miljoner kronor och tillföras till utgiftsområde 1, anslag 6.1 Allmänna val och demokrati. Detta är medel som huvudsakligen ska fördelas till det civila samhället och regeringen bör därför, utöver att tillföra nya medel, se över fördelningen mellan olika stöd till olika aktörer inom det civila samhället och det demokratiska systemet. Regeringen fördelade t.ex. 50 miljoner kronor i stöd till trossamfund, 450 miljoner kronor till de politiska partierna och 1 705 miljoner kronor stöd till idrotten. Det är enligt vår mening rimligt att fördelningen av dessa medel ses över så att demokratipolitiken kan bedrivas med en högre ambitionsnivå.

Kostnaderna för satsningen på lokala resurscenter, och andra åtgärder för att främja deltagandet, ska ses i förhållandena till de konsekvenser som en låg demokratisk delaktighet kan leda till. I flera socioekonomiskt marginaliserade områden har social oro i form av stenkastning mot polis och brandkår, vandalisering och uppror, uppstått under senare år. Dessa händelser kan delvis förklaras av att boende i områdena, och i huvudsak unga, upplever sig som maktlösa. En annan konsekvens är en ökad kriminalitet. En utveckling med mer social oro och där fler individer lockas in i kriminalitet eller extremistiska grupperingar medför direkta samhällskostnader i form av ökade resurser för de rättsvårdande myndigheterna. I det fall denna utveckling skapar mer polarisering i samhället kan det också innebära mer omfattande kostnader på längre sikt. Det kan innebära att tilltron för samhällsinstitutioner påverkas.

Kostnader och intäkter av en ny maktutredning

Förslaget om en ny maktutredning innebär direkta kostnader för staten. För att maktutredningen ska få förutsättningar att med hög kvalitet bedriva en vetenskaplig översyn av maktförhållandena an-

ser vi att 12 miljoner kronor årligen ska fördelas under en treårsperiod. Det stöd som tidigare fördelats för mångvetenskaplig demokratiforskning har årligen varit på fem miljoner kronor. Ytterligare medel skulle kunna tillföras från Finansdepartementets anslag för Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi och andra statliga anslag för samhällsvetenskaplig forskning. Regeringen skulle dessutom kunna skapa överenskommelser med forskningsstiftelser för att bredda finansieringsbasen. Den kommitté som ska hålla samman arbetet bör bestå av en ordförande och två till tre sekreterare. Det innebär kostnader på cirka tre till fyra miljoner årligen, något som bör täckas av kommittéväsendets nuvarande anslag.

Konsekvenser för det kommunala självstyret

En ny målsättning som antas av riksdagen bör genomsyra demokratiarbetet på alla nivåer – stat, kommuner och landsting – men innebär inte i sig några inskränkningar i det kommunala självstyret. Inte heller förslaget om en ny maktutredning har några konsekvenser för det kommunala självstyret.

Konsekvenser för jämställdhet och jämlikhet

Förslaget om en ny målsättning om en hållbar demokrati som kännetecknas av delaktighet och ett jämlikt inflytande har konsekvenser för jämställdheten. Ett jämlikt inflytande innebär också ett jämställt inflytande. Vi ger också i kapitel 3 förslag på hur delmål skulle kunna formuleras och nämner där t.ex. att de folkvalda församlingarna ska avspegla befolkningssammansättningen och att alla individer ska ha lika och goda förutsättningar att delta, påverka och få insyn i politiska beslutsprocesser mellan valen. Detta förutsätter att kvinnor är lika väl representerade som män i de beslutsfattande församlingarna och att de har samma förutsättningar att påverka, delta och ha insyn i politiken. Genom att anta en målsättning med delmål bör regeringen också se till att målet följs upp och att det därmed blir möjligt för olika samhällsaktörer att vidta åtgärder. Förslaget har motsvarande konsekvenser för andra underrepresenterade grupper, såsom unga, utrikes födda och personer med funktionsnedsättning.

Förslaget om ett utvidgat arbete med bl.a. lokala resurscenter är en åtgärd som följer den nya målsättning och som bör ge positiva följder för jämställdheten och jämlikheten.

Förslaget om att tillsätta en maktutredning bör också ses som en del av arbetet med att uppfylla målet i demokratipolitiken. En analys av maktförhållandena i samhället måste ta olika maktrelationer i beaktning. Det kan gälla maktposition utifrån utbildning, klass, kön, bostadsort, etnicitet, sexuell läggning eller identitet m.m.

Andra konsekvenser

Vi bedömer i övrigt att förslagen inte har några direkta konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättningen och offentlig service i olika delar av landet eller företagen.

16.2.2 Förbättra den sociala representativiteten – förslag i kapitel 7

Utredningen har i kapitel 6 gjort en omfattande analys av de politiska partiernas roll i demokratin. Vi har även i kapitel 7 undersökt hur väl de förtroendevalda avspeglar sammansättningen i befolkningen utifrån främst kön, bakgrund och ålder.

Kostnader och intäkter av förslagen

Vår bedömning är att åtgärder inom detta område måste vidtas av de politiska partierna och därför innebär våra rekommendationer inte att det offentliga måste tillföra ytterligare resurser. Det är dock av stor vikt att de politiska partiernas medlemmar fortsatt gör ansträngningar för att utveckla partierna och förbättra den sociala representativiteten. Det är frågor som har stor betydelse för demokratins legitimitet.

Vi föreslår att SCB ska få i uppdrag att göra en uppföljning av den sociala representativiteten vid ett tillfälle under varje mandatperiod. Den studie som SCB genomförde under 2014–2015 om vilka som blev nominerade och valda i de allmänna valen 2014, och deras

representativitet i förhållande till befolkningen, kostade 1 300 000 kronor. Den studien omfattade även en enkätundersökning om hur förtroendevalda uppfattar sina uppdrag, hur de betraktar politikens villkor och skälen till avhopp, vilken togs fram särskilt för utredningen. En sådan noggrann genomgång är inte nödvändig att göra vid varje mandatperiod och kostnaderna för att ta fram statistiken, vilken i huvudsak är registerdata, bör därför vara lägre. Vi föreslår även att SCB bör få i uppgift att genomföra en särskild undersökning om nationella minoriteters politiska representation. De uppgifter vi har tagit del av för motsvarande undersökningar är cirka 300 000 kronor. Totalkostnaderna för de studier vi föreslår beräknas uppgå till 1 300 000 och ska rymmas inom utgiftsområde 1, anslag 6.1 Allmänna val och demokrati, och finansieras i enlighet med vårt förslag ovan.

Konsekvenser för det kommunala självstyret

Förslaget har inga konsekvenser för det kommunala självstyret.

Konsekvenser för jämställdhet och jämlikhet

Bakgrunden till detta förslag är att få bättre underlag om hur jämställd och jämlik politiken är, dvs. hur väl de valda och nominerade representerar befolkningen i sin helhet. Återkommande publicering av hur den sociala representativiteten på lokal och nationell nivå ser ut kan få positiva effekter för jämställdheten och jämlikheten genom att bl.a. bidra till en offentlig debatt i frågan. Eftersom statistiken även föreslås omfatta fördelningen av olika positioner i den lokala politiken kan även kunskap om den vertikala jämlikheten erhållas. Det har särskilt stor betydelse för diskussionen om jämställdhet i politiken och hur den kan förbättras med avseende på de positioner som kvinnor och män har tillgång till.

Andra konsekvenser

Förslaget har inga konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättningen och offentlig service i olika delar av landet eller för företagen.

16.2.3 Underlätta villkoren för de förtroendevalda – förslag i kapitel 8

Utredningen har i kapitel 8 gjort en översyn av de förtroendevaldas villkor. Vi lämnar förslag som rör förtroendevaldas möjligheter att behålla sitt uppdrag efter flytt från kommunen, fullmäktiges skyldighet att verka för att den förtroendevalda ska kunna utöva sina uppdrag under trygga och säkra former och att en förtroendevald ska kunna vara ledig från sitt uppdrag vid sjuk- eller föräldraledighet.

Kostnader och intäkter av förslagen

Förslaget om att fullmäktige får besluta att en fullmäktigeledamot får stanna kvar på sitt uppdrag trots flytt från kommunen innebär inte några extra kostnader för kommunerna och landstingen.

Förslaget om att fullmäktige ska verka för att de förtroendevalda ska kunna fullgöra sina uppdrag under trygga och säkra former innebär att samtliga kommuner och landsting bör utse en anställd som ska vara säkerhetsansvarig och kontaktperson för de förtroendevalda som utsätts för hot, våld och trakasserier. I de flesta kommuner, och samtliga landsting, finns en tjänsteman som är säkerhetsansvarig. De säkerhetsansvariga har ett övergripande ansvar och leder och samordnar det förebyggande säkerhetsarbetet. Med vårt förslag läggs ytterligare uppgifter på denna person, som t.ex. att samverka med polismyndigheterna och de politiska partierna, förmedla information samt ge eller förmedla praktiskt och kurativt stöd till förtroendevalda som utsätts. Det kan innebära en ökad kostnad för kommuner och landsting. Det handlar i de flesta fall om att förtydliga och lägga till en arbetsuppgift på den säkerhetsansvarige och eventuellt att utbilda denne. I några fall skulle en kommun kunna behöva anställa en person som har uppgiften att

vara säkerhetsansvarig. I mindre kommuner kan detta i stället lösas genom att några kommuner gemensamt anställer en person. SKL och polismyndigheten bör utgöra ett stöd för den säkerhetsansvarige och genomföra utbildnings- och kompetenshöjande insatser. Vårt förslag innebär ett åtagande att verka för att de förtroendevalda ska kunna fullgöra sina uppdrag under trygga och säkra former. Det innebär utgifter som bör fördelas på kommunernas och landstingens utgifter för både samhällsskydd och politisk verksamhet. Eftersom det är en bestämmelse av målsättningskaraktär är det kommunerna och landstingen som måste avgöra behovet av åtgärder. Finansieringen kan ske genom en omfördelning av de befintliga utgifterna för samhällsskydd och politisk verksamhet. För 2014 var nettokostnaderna för den politiska verksamheten i kommunerna enligt SCB cirka 6 088 962 000 kronor.

Konsekvenserna av att inte vidta åtgärder för att förebygga hot, trakasserier och våld mot förtroendevalda är bl.a. en lägre grad av uppdragsbenägenhet. På sikt kan legitimiteten för demokratin ta skada, vilket är en konsekvens som är svår att åtgärda och i sig mycket kostnadsdrivande.

Det förslag som medger att en förtroendevald som fullgör sitt förtroendeuppdrag på hel- eller deltid ska ha möjlighet att vara ledig på grund av föräldraledighet eller sjukskrivning innebär inga ökade kostnader eller endast marginellt ökade kostnader då vissa förmåner, exempelvis pension, kan komma att betalas ut till den förtroendevalde som är ledig.

Konsekvenser för det kommunala självstyret

Vår bedömning är att förslaget om att fullmäktige får besluta att en fullmäktigeledamot får stanna kvar på sitt uppdrag trots flytt från kommunen inte påverkar det kommunala självstyret. Förslaget ger en möjlighet för fullmäktige att fatta ett beslut i frågan och är inte förpliktigande.

Förslaget om att fullmäktige ska verka för att de förtroendevalda ska kunna fullgöra sina uppdrag under trygga och säkra former innebär att ett arbete som många kommuner och landsting tidigare har bedrivit på eget initiativ nu blir en skyldighet. Därmed får förslaget konsekvenser för det kommunala självstyret. Vi menar

dock att den bedömning om stöd och skydd för de förtroendevalda som gjordes av Kommittén om hot och våld mot förtroendevalda i slutbetänkandet *Jakten på makten* (SOU 2006:46) inte har lett till att samtliga kommuner och landsting genomför ett systematiskt arbete i detta avseende. Att denna målsättningsparagraf förs in i kommunallagen ska ses mot bakgrund av det allvarliga problem som hot och våld mot förtroendevalda utgör för den lokala demokratin. Vi menar också att det är betydelsefullt att alla förtroendevalda kan verka under trygga och säkra former, oavsett vilken kommun eller vilket landsting som de är politisk engagerade i. I detta avseende är det viktigt att samma grundregler gäller i hela landet. Individier som känner oro inför potentiella hot och trakasserier och som därför tvekar över att ta ett politiskt uppdrag ska känna en trygghet i att kommunerna och landstingen erbjuder någon form av stöd i det fall hot och trakasserier blir en verklighet.

Förslaget om att en förtroendevald som fullgör sitt förtroendeuppdrag på hel- eller deltid ska kunna vara ledig på grund av föräldraledighet eller sjukskrivning innebär inga konsekvenser för det kommunala självstyret eftersom förslaget är utformat som en möjlighet för fullmäktige att fatta beslut i dessa ärenden och inte som en rättighet för den förtroendevalda.

Konsekvenser för jämställdhet och jämlikhet

Vi föreslår dels att en folkvalds uppdrag inte ska upphöra genast när denne inte längre är valbar utan efter nästa fullmäktigesammanträde, dels att fullmäktige kan besluta att fullmäktigeledamoten får ha kvar sitt uppdrag i fullmäktige under återstoden av mandatperioden. Förslaget bör framför allt främja möjligheterna för de unga som är mer flyttbara att fortsätta delta i lokalpolitiken. Förslaget kan också ha konsekvenser för jämställdheten eftersom det i dag är en högre andel kvinnor än män som lämnar politiken på grund av flytt.

Förslaget om att fullmäktige ska verka för att de förtroendevalda ska kunna fullgöra sina uppdrag under trygga och säkra former kan vara av särskild betydelse för kvinnor, unga och utrikes födda mot bakgrund av att dessa grupper är mer utsatta för hot, trakasserier och våld än andra.

Det förslag som medger att en förtroendevald som fullgör sitt förtroendeuppdrag på hel- eller deltid ska ha möjlighet att vara ledig på grund av föräldraledighet eller sjukskrivning kan medföra att sådana uppdrag blir än mer attraktiva och att det blir lättare att rekrytera unga och kvinnor till förtroendeuppdragen genom att de ges möjlighet att vara föräldralediga från sitt förtroendeuppdrag en tid. Förslaget torde alltså ha positiva följder för jämställdheten bland de förtroendevalda.

Andra konsekvenser

Förslaget har inga direkta konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättningen och offentlig service i olika delar av landet eller för företagen.

16.2.4 Den lokala politikens organisering – förslag i kapitel 9

I kapitel 9 analyserar vi förutsättningarna för förtroendevalda att utöva sina uppdrag och att påverka det politiska beslutsfattandet. Analysen omfattar en beskrivning av professionaliseringen av politiken och rådande maktförhållanden i den lokala politiken och vi lämnar några bedömningar om hur de politiska partierna och fullmäktige bör agera i detta avseende. Vi lägger också ett förslag om att fullmäktigepresidiet ska kunna fatta beslut om att en allmänpolitisk debatt ska hållas utan samband med annan handläggning.

Kostnader och intäkter av förslaget

Förslaget om att fullmäktigepresidiet ska kunna fatta beslut om att en allmänpolitisk debatt ska hållas utan samband med annan handläggning innebär inte en skyldighet för kommuner och landsting att hålla extra debatter. Syftet med förslaget är däremot att förmå fullmäktige att anordna fler debatter för att stimulera allmänhetens intresse för den lokala politiken. Om fullmäktigepresidiet fattar sådana beslut medför det kostnader i form av mötesarvoden, reseersättningar och eventuellt för användandet av fullmäktigelokalen. Det är svårt att bedöma omfattningen av sådana kostnader efter-

som fullmäktiges storlek liksom mötesarvodena varierar mellan olika kommuner och landsting. De flesta fullmäktige har färre än 40 ledamöter och mötesarvodet är mellan 200 till 700 kronor i timmen. Sammanträdena hålls i regel på kvällstid och inkomstersättningen är därför låg. Med en ersättning på cirka 500 kronor per förtroendevald i timmen skulle en allmänpolitisk debatt på fyra timmar innebära en merkostnad på ungefär 80 000 kronor om året för en medelstor kommun. Denna extra kostnad måste kommuner eller landstinget väga in i det fall de väljer att kalla till debatter.

Konsekvenser för det kommunala självstyret

Förslaget innebär inga konsekvenser för det kommunala självstyret eftersom förslaget inte är utformat som en skyldighet för fullmäktigepresidiet att fatta beslut om att anordna sådana debatter.

Konsekvenser för jämställdhet och jämlikhet

Vi bedömer inte att fler allmänpolitiska debatter på lokal nivå i sig kan få några märkbara konsekvenser för jämställdheten eller jämlikheten. Det kan dock skapa nya kontaktytor mellan de förtroendevalda och individer som mer sällan möter politiken. De faktiska konsekvenserna beror dock främst på innehållet av debatterna och i den mån de påverkar de politiska besluten.

Andra konsekvenser

Förslaget har inga direkta konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättningen och offentlig service i olika delar av landet eller för företagen.

16.2.5 Inflytande och delaktighet på nationell nivå – förslag i kapitel 10

Utredningen har i kapitel 10 gjort en översyn av individens möjligheter till inflytande i politiska beslutsprocesser mellan valen på nationell nivå, och analyserat olika samhällsaktörers förutsättningar

att föra dialog med riksdag och regering. Vi föreslår att en arbetsgrupp sätts upp inom Regeringskansliet med uppdrag att utveckla digitala verktyg för remisshantering, samråd, hearings och konsultation. Arbetsgruppen ska också lämna förslag på hur Regeringskansliets elektroniska förvaltning kan utvecklas. Vi föreslår också att en utredning tillsätts med uppdrag att ta fram ett förslag till hur en medborglig förslagsrätt, s.k. folkmotion, kan införas i riksdagen.

Kostnader och intäkter av förslagen

Vår bedömning är att kostnaderna för att sätta upp en arbetsgrupp med uppdrag att utveckla Regeringskansliets digitala arbete är begränsade. Regeringskansliet har nyligen utvecklat www.regeringen.se och i samband med detta undersöktes möjligheterna att utveckla e-förvaltningen. Den föreslagna arbetsgruppen bör arbeta vidare med detta arbete. I en första fas kan det finnas ett behov av att medel tillförs för nödvändiga förstudier. Utredningen har inte haft möjlighet att inhämta uppgifter om kostnaderna för att utveckla e-förvaltningen och de föreslagna digitala verktygen och vi anser vidare att dessa bedömningar bör göras av arbetsgruppen. Vår sammantagna bedömning är att Regeringskansliets nuvarande ärandebehandling är omständlig och kostsam. En digitalisering med ett s.k. öppet diarium skulle på lång sikt innebära stora besparingsmöjligheter för Regeringskansliet.

Förslaget att tillsätta en utredning i syfte att ta fram ett förslag för införandet av en folkmotion i riksdagen innebär sammantaget begränsade kostnader som kan täckas av riksdagsförvaltningens nuvarande anslag. En sådan utredning bör pågå under ett år och ha åtminstone en sekreterare. Det skulle innebära kostnader på cirka två till tre miljoner kronor under ett till två år.

Konsekvenser för det kommunala självstyret

Förslagen har inga konsekvenser för det kommunala självstyret.

Konsekvenser för jämställdhet och jämlikhet

Förslagen har i sig inga direkta konsekvenser för jämställdheten eller jämlikheten i samhället. I de fall förslaget om medborglig initiativrätt i riksdagen, folkmotion, införs kan det få konsekvenser för jämställdheten och jämlikheten på samma sätt som det förslag om folkmotion som vi redogör för här nedan under 16.2.8.

Andra konsekvenser

Förslagen har inga direkta konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättningen och offentlig service i olika delar av landet eller för företagen.

16.2.6 Medborgardialog och samråd i kommuner och landsting – förslag i kapitel 11

Vi har i kapitel 11 undersökt hur medborgardialog och samråd används i den lokala demokratin. Mot bakgrund av vår analys föreslår vi att fullmäktige ska verka för att medlemmarna ska ha förutsättningar att delta och framföra sina synpunkter inför beslut.

Kostnader och intäkter av förslagen

Förslaget om att fullmäktige ska verka för att medlemmarna har förutsättningar att delta och framföra synpunkter inför beslut kan innebära ökade kostnader för kommuner och landsting. Hur stora dessa blir för den enskilda kommunen eller landstinget hänger samman med vilka demokratifrämjande insatser som fullmäktige ser ett behov av och i vilken utsträckning medlemmarna ges möjligheter att komma in med synpunkter genom medborgardialoger och samråd. Det är en fråga om hur dessa utformas samt vilka förutsättningar som finns i respektive kommun eller landsting. Formerna för medborgardialog och samråd kan kommuner eller landsting själva besluta om utifrån de lokala förhållandena och utifrån ärendets karaktär. I texten här under används främst begreppet medborgardialog och det inbegriper de olika samrådsförfarandena som kommuner och landsting bör genomföra i enlighet med vårt förslag.

När synpunkter inför beslut inhämtas uppstår framför allt kostnader för den arbetstid som måste läggas ned. Både tjänstemän och förtroendevalda kommer att behöva frigöra tid från andra arbetsuppgifter. Tjänstemännen kommer att behöva lägga tid på att ta fram underlag, förbereda möten och samrådsformer, bearbeta resultat och sammanställa en samrådsredogörelse. Kostnader kan också uppkomma för skriftligt informationsmaterial och annan typ av kommunikation.

Kostnader för medborgardialoger är sammantaget svåra att beräkna eftersom de samtidigt kan innebära besparingar vid genomförandet av besluten. Konflikter vid genomförandet av ett beslut kan vara mycket kostsamma, i synnerhet om det innebär överklaganden eller initiativ till folkomröstningar. Det stora flertalet kommunala folkomröstningar som har hållits under senare år kan delvis förstås som resultatet av att dåligt förankrade beslut fattats i fullmäktigeförsamlingarna. Detta är något som kan förebyggas genom att kommunerna och landstingen verkar för att inhämta synpunkter inför viktigare beslut.

Exempel på kostnader för medborgardialoger

I Karlskoga genomfördes en medborgardialog om bibliotekets utveckling som pågick i drygt en och en halv månad. Genom seminarier och torgmöten kunde medborgarna ge förslag på hur biblioteket i Karlskoga skulle utvecklas. När de direkta kostnaderna för dialogen beräknades kostade aktiviteten drygt 74 000 kronor, exklusive den arbetstid som lagts ned. Annonser i lokalpressen utgjorde mer än hälften av kostnaderna och dokumentation utgjorde också en stor del av kostnaden. I Botkyrka genomfördes sex dialogforum under 2014 och kostnaderna var cirka 15 000 kronor per forum.

I rapporten SKL:s *Handbok i utvärdering av medborgardialog* finns det en modell för hur kostnaderna för en medborgardialog kan beräknas. Direkta kostnader i form av sådant som lokalhyra, personalkostnader och teknisk utrustning utgör en stor del av de kostnader som tas upp. Enligt modellen bör man även inkludera sådant som indirekta kostnader. De exempel som ges är deltagarnas tid samt ev. obetald arbetstid för medarbetare som deltar. En tredje

kategori som inryms i modellen är en riskkalkylering. Anseende, stress och konflikt är exempel på kostnader som tas upp.¹

För att medlemmarna ska kunna delta på likvärdiga villkor bör kommunen eller landstinget vidta särskilda åtgärder riktade t.ex. till personer med funktionsnedsättning eller personer med svårigheter att behärska det svenska språket. Det kan handla om olika slags hjälpmedel för att anpassa information eller för att underlätta deltagande i möten.

Exempel på kostnader för medborgarpaneler

När det gäller medborgarpaneler och enkätundersökningar är skillnaderna mellan kommunerna och landstingen väldigt stora. Kostnaderna för att etablera och använda en webbpanel beror på antalet frågor som ställs och antalet individer som är med i panelen. Region Skåne har etablerat en webbpanel som kostade cirka 450 000 kronor att sätta igång. Detta gjordes genom brevutskick. Panelen består av cirka 5 000 deltagare. Kostnaderna för fyra årliga enkätomgångar, publiceringsfärdiga rapporter och uppdateringar för att kompensera för löpande bortfall är sammanlagt 360 000 kronor.

I Uppsala föreslogs det att en medborgarpanel bestående av föräldrar till ungdomar i grundskolans årskurs 7–9 och i gymnasieskolan skulle inrättas. Panelen skulle flera gånger per år svara på 5 till 15 enkätfrågor. Kostnaden för att upprätta panelen beräknades uppgå till cirka 15 000 kronor i omkostnader och cirka 40 timmars arbete. Kostnaden för att förnya panelen inför varje läsår beräknas uppgå till 5 000 kronor. Exklusive arbetstiden uppskattades kostnaden till 20 000 kronor.

SKL inbjöd 2007, genom Projekt Medborgardialog, kommuner och landsting att delta i ett nätverk för att utveckla medborgarpaneler via internet och SMS. I en uppföljningsrapport beskrivs det att kommunerna avsatte upp till 75 000 kronor exklusive personalkostnader. Exempelvis uppgick kostnaden per panelomgång i Malmö till mellan 60 000 till 80 000 kronor plus kommunens kostnader för personal, brev, porto med mera.²

---

¹ SKL, 2011a.

² SKL, 2010a.

Sammantagna kostnader för förslaget

Det svårt att närmare bedöma vilka kostnader som kommer att uppstå med anledning av vårt förslag eftersom förslaget i sig inte innebär en skyldighet utan är en målsättning. Den sammanlagda kostnaden för en enskild kommun eller ett enskilt landsting beror på vilka åtgärder som redan vidtagits och på vilken ambitionsnivå kommunen eller landstinget arbetar med att främja delaktighet och inhämta synpunkter. Dessutom kan en medborgardialog genomföras på många olika sätt, t.ex. genom offentliga möten, utställningar, diskussion via internet, enkäter m.m., och kostnaden för dessa metoder varierar. Det beror på hur många medborgardialoger som kommer att hållas i den enskilda kommunen eller i det enskilda landstinget. De flesta kommuner och landsting har redan en omfattande demokratifrämjande verksamhet och för dem innebär utredningens förslag inte några extra kostnader. Förslaget skulle dock kunna innebära en kostnadsökning för vissa kommuner som i dag inte har ett aktivt demokratiarbete. I de kommuner och landsting som i dag har medborgarförslag kommer resurser att frigöras i enlighet med våra beräkningar i 16.2.8. I vissa kommuner och landsting kan medel behöva tillföras för det demokratifrämjande arbetet.

Två kommuner som har arbetat mycket aktivt med medborgardialog är Falu kommun och Upplands Väsby kommun. Falu kommun har cirka 57 000 invånare och lägger cirka en miljon kronor på medborgardialogsarbetet. I Upplands Väsby med 42 000 invånare, där runt 50 dialoger inom två omfattande projekt genomfördes under 2014, var kostnaderna 1 180 000 kronor, varav knappt hälften utgjordes av personalkostnader. Det innebär en ungefärlig årlig kostnad på cirka 20 kronor per invånare. Vi anser att en kostnad på 10 till 20 kronor per invånare och år bör vara ett riktmärke vid budgetering av medborgardialogsarbetet. Eftersom förslaget är utformat som en målsättningsparagraf är det dock kommunerna och landstingen själva som bedömer omfattningen av arbetet för att inhämta synpunkter. Omfattningen måste vägas mot andra utgifter i kommunerna och landstingen. Som vi tidigare redovisat var nettokostnaderna för den politiska verksamheten 2014 i kommunerna enligt SCB cirka 6 088 962 000 kronor. Arbetet med ett demokrati-främjande arbete bör rymmas inom dessa kostnader, men kommuner och landstingen kan också behöva se över andra utgifter.

Konsekvenser för det kommunala självstyret

Förslaget innebär en inskränkning i det kommunala självstyret i den bemärkelsen att det nu blir nödvändigt för kommunen eller landstinget att verka för att medlemmarna har förutsättningar att delta och framföra synpunkter inför beslut. Vi har valt att utforma förslaget som en målsättningsparagraf, vilket innebär att kommunerna och landstingen själv kan bestämma hur och i vilka frågor som dialoger ska hållas. På så sätt innebär förslaget det minsta möjliga ingripandet i det kommunala självstyret. Vi anser dock att det finns flera skäl till att denna demokratiska princip uttrycks i kommunallagen, vilka vi redogör för närmare i kapitel 11. För det första är det medborgligt engagemang en princip som låg till grund för vår kommunallag och det är viktigt att det återspeglas i lagen. Det är enbart genom att detta uttrycks i lag som samtliga kommuner och landsting motiveras att ta fram en praxis för hur synpunkter ska inhämtas inför beslut. En större mångfald i samhället med flera grupper, däribland utrikes födda, som är underrepresenterade bland både de förtroendevalda och tjänstemännen, visar också på behovet av att stämma av förslag och inhämta synpunkter bland kommun- och landstingsmedlemmar inför beslut.

Konsekvenser för jämställdhet och jämlikhet

Det är svårt att avgöra vilka konsekvenser förslaget har för jämställdheten och jämlikheten i samhället. Ett arbete med att se till att olika grupper i samhället har information om sina möjligheter och rättigheter till att delta och utöva inflytande bör kunna få positiva konsekvenser för den politiska jämlikheten. En risk med medborgardialoger och samråd, vilket vi diskuterar i kapitel 11, är dock att dessa används mer av resursstarka individer och att de därigenom förstärker den politiska ojämlikheten. Vi betonar därför betydelsen av att kommunen eller landstinget försäkras sig om att de synpunkter som inhämtas sammantaget är representativa för samhället i stort. Med ett sådant förfarande kan ett ökat användande av samråd leda till att grupper som annars är underrepresenterade i politiken såsom kvinnor, unga och utrikes födda får stärkta möjligheter att framföra sina synpunkter. På detta sätt kan förslaget ha positiva konsekvenser för den politiska jämlikheten.

Andra konsekvenser

Förslagen har inga direkta konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättningen och offentlig service i olika delar av landet eller för företagen. En ökad användning av elektroniska lösningar för att stämma av förslag kan i viss mån gynna de kreativa näringarna som utvecklar olika former av elektroniska verktyg.

16.2.7 Det förstärkta folkinitiativet – förslag i kapitel 12

Utredningen har i kapitel 12 gjort en översyn av det förstärkta folkinitiativet och dess konsekvenser för den lokala demokratin. Vi föreslår att kravet på egenhändig underskrift ska tas bort och att det därmed blir möjligt att signera initiativ över internet. För att möjliggöra detta så föreslår vi att en nationell webbsida etableras på vilken det blir möjligt att initiera och underteckna initiativ. Vi föreslår också att det i kommunallagen förtydligas hur antalet röstberättigade som krävs för att väcka ett initiativ ska räknas ut.

Kostnader och intäkter av förslagen

Förslaget om att kravet på egenhändig underskrift ska tas bort kan troligen innebära stora besparingar för kommuner och landsting eftersom valideringsprocessen förenklas, men det förutsätter att en nationell webbsida upprättas på vilken det ska vara möjligt att underteckna folkinitiativ. Det innebär kostnader för staten. Eftersom webbsidan både ska gälla folkinitiativ och folkmotioner gör vi en sammantagen bedömning av kostnaderna för denna i avsnitt 16.2.8.

Det är svårt att räkna ut vilka besparingar som en digital insamlingsprocess skulle innebära för kommunerna. Mellan 2011 och 2014 har ungefär tio initiativ lämnats in om året. Kontrollen av namnunderskrifterna har i några kommuner gjorts genom stickprov, men i de flesta fallen har kommunerna gått igenom samtliga namnunderskrifter. I något fall har kommunen tagit hjälp av ett bemanningsföretag för att kontrollera och granska namnlistor. I Upplands Väsby jobbade en person heltid i fem veckor med att kontrollera och föra över namn till en Excel-fil. Enligt uppgifter från Valmyndigheten,

som är kontrollmyndighet för inkomna underskrifter till medborgar-initiativ på EU-nivå, är kontrollen av stödförklaringar som är insamlade på pappersformulär en mycket tidskrävande process. De ska räknas och nummersättas och de stödförklaringar som ska kontrolleras behöver manuellt registreras in i Excel för vidare behandling. Kvaliteten på uppgifterna och antalet underskrifter påverkar hur lång tid denna manuella registrering tar. Tidsåtgången för valideringen kan variera från en eller ett par arbetsdagar när stödförklaringarna är få och har god kvalitet till flera veckor, närmare en månads heltidsarbete, då det rör sig om ett stort antal underskrifter. Enligt vår uppskattning skulle ett digitalt förfarande leda till en besparing på minst fem arbetsdagar per initiativ.

De konflikter som uppstått vid valideringsprocessen har ofta handlat om oläsliga underskrifter. Sådana konflikter skulle också kunna undvikas om underskrifterna samlas in elektroniskt och det skulle i sig spara resurser för kommunerna.

Förslaget om att förtydliga hur antalet röstberättigade som krävs för att väcka ett initiativ bör räknas ut innebär inte några ökade kostnader för kommuner och landsting.

Konsekvenser för det kommunala självstyret

Förslagen har inga konsekvenser för det kommunala självstyret.

Konsekvenser för jämställdhet och jämlikhet

Vårt förslag om att göra det möjligt att skriva under ett initiativ över internet bedöms inte ha några större konsekvenser för jämställdheten och jämlikheten. Såsom vi redogör för här nedan gällande folkmotionen finns det inte några skillnader mellan män och kvinnor när det kommer till att använda elektroniska lösningar för medborglig förslagsrätt. Förslaget skulle underlätta politiskt deltagande för unga som har en större vana att uttrycka sina politiska åsikter över internet. Förslaget skulle också underlätta politiskt engagemang för personer med funktionsnedsättning och personer boende i glesbygd.

Andra konsekvenser

Förslagen har inga direkta konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättningen och offentlig service i olika delar av landet eller för företagen.

16.2.8 Införandet av folkmotion i kommuner och landsting – förslag i kapitel 13

I kapitel 13 gör vi en översyn av medborgarförslaget. Vi föreslår att medborgarförslaget tas bort och ersätts av folkmotion. En folkmotion kan väckas i fullmäktige av minst en procent av de folkbokförda i kommuner och landsting.

Kostnader och intäkter av förslaget

Införandet av folkmotion är, till skillnad från den medborgerliga förslagsrätten, tvingande för kommunerna och landstingen. Förändringen har därför ekonomiska konsekvenser för kommunerna och landstingen och kan ge upphov till administrativa merkostnader för de kommuner och landsting som inte har infört medborgarförslaget. Införandet av folkmotionen innebär dock minskade administrativa kostnader för de kommuner och landsting som har infört medborgarförslaget eftersom kvalificeringskravet på en procent troligtvis kommer att leda till att färre förslag inkommer.

Kostnaderna för medborgarförslagen varierar mellan olika kommuner beroende på dess administrativa rutiner. I Umeå beräknades förslagen ta i snitt tolv arbetstimmar i anspråk, med en genomsnittlig kostnad på 4 800 kronor per förslag. I Ystad beräknades kostnaden per förslag till cirka 5 000 kronor. Enligt SCB:s undersökning tar varje kommun och landsting emot i snitt 20 förslag per år, vilket innebär en kostnad på minst 100 000 kronor per år (räknat utifrån 5 000 kronor per förslag). I några kommuner och landsting är dessa kostnader betydligt högre.

Av de medborgarinitiativ som påbörjades i Finland på nationell nivå var det ungefär tre procent som nådde upp till spärren på en procents underskrifter. Andelen som klarar spärren skulle troligen vara något högre för folkmotioner då de sker på lokal nivå. Om vi utgår

från det genomsnittliga antalet inkomna medborgarförslag och antar att så många som 15 procent av dessa skulle klara spärren på en procent skulle varje kommun ta emot tre till fyra förslag om året. Med en kostnad på 5 000 kronor per förslag skulle det innebära en besparing på 80 000 kronor per kommun och landsting eller sammanlagt minst 184 miljoner kronor i de 230 kommuner och landsting som har medborgarförslag i dag. Besparingen är troligen betydligt större eftersom vi räknat med en låg kostnad per motion och ett högt antal folkmotioner. De kommuner och landsting som i dag har etablerat egna lösningar med e-förslag skulle i och med vårt förslag kunna avsluta dessa, vilket i sig innebär en kostnadsminskning. Däremot blir det en kostnadsökning på ca 20 000 kronor per år i de 80 kommuner och landsting som inte har medborgarförslag i dag, men totalt sett innebär förslaget en stor besparing för kommunerna och landstingen.

Kostnader för den nationella webbsidan för insamling av namnunderskrifter

Vi bedömer att utgifterna för att etablera en webbsida som kan erbjuda tjänster för underskrifter till mellan tre och fem miljoner kronor. Kostnaderna beror på vilken webblösning som väljs. Kostnaderna för att driva portalen varierar beroende på vilken lösning för undertecknande som används och antal användare. Eftersom e-legitimationen oftast tillhandahålls av bankerna utgår en avgift per inloggning och månad samt per underskrift. Dessa kostnader beror på den säkerhetsnivå som behövs och blir en fråga om förhandling med ramavtalsleverantörerna av underskriftsfunktionen. Underskrifterna kostar ungefär mellan 30 öre och två kronor. Eftersom det är svårt att göra en uppskattning av det sammantagna antalet underskrifter anser vi det lämpligt att göra en jämförelse med Finlands totalkostnader för underskrifter till kommunala folkomröstningar och motsvarigheten till folkmotioner. Finland har ungefär samma system när det gäller e-legitimationer som i Sverige och kostnaderna för inloggning och underskrifter är jämförbara. De årliga kostnaderna för de elektroniska underskrifterna för initiativen till motioner i fullmäktige och folkomröstningar är, enligt Justitieministeriet, 200 000 euro. Med tanke på att Sverige har 50 procent fler invånare bör kostnaden vara cirka 300 000 euro, dvs. ungefär tre miljoner

kronor om året. Ytterligare en miljon skulle tillkomma för underhåll. Sammantagna kostnader för det första året beräknar vi alltså till fyra miljoner kronor. Kostnaderna för vårt förslag om den nationella webbsidan som i första hand gäller för utgiftsområde 1, anslag 6.1 Allmänna val och demokrati, beror dock huvudsakligen på vilket system för inloggning- och underskrifter som är möjligt att upprätta. Även utgiftsområde 22, som avser Kommunikationer och där 45 miljoner avsatts under perioden 2015–2018 för främjandet av investeringar i innovativa och samverkande digitala lösningar, bör vara aktuellt att belasta. Sammantaget är den kostnad som detta innebär för staten liten i jämförelse med de besparingarna som kan göras i kommunerna och landstingen.

Konsekvenser för det kommunala självstyret

Förslaget om att en folkmotion kan väckas i fullmäktige är tvingande för alla kommuner och landsting och kan ses som en inskränkning i det kommunala självstyret. Vi anser att denna inskränkning är motiverad mot bakgrund av att det är av nationellt intresse att alla individer bör få samma förutsättningar att delta och utöva inflytande över det politiska beslutsfattandet oavsett var de bor. Därför bör samma grundregler gälla i hela landet. Det är också viktigt att folkmotionen är obligatorisk eftersom den kompletterar folkinitiativet, vilket också är tvingande för alla kommuner och landsting. I det fall folkmotionen införs som en möjlighet för kommuner och landsting är det inte heller motiverat att ta bort medborgarförslaget, som i dag är frivilligt. För att motivera att en nationell webbinsamlingsportal tas fram för ändamålet är det dessutom av betydelse att folkmotionen är obligatorisk.

Konsekvenser för jämställdhet och jämlikhet

Vårt förslag om att införa en folkmotion skulle troligen inte ha några större konsekvenser för jämställdheten och jämlikheten. Undersökningar visar att det inte är några betydande skillnader mellan män och kvinnor när det kommer till att använda den motsvarande tjänsten i Finland eller det s.k. e-förslagssystem som finns i Malmö. Förslaget skulle dock underlätta för unga som har en större vana av

att uttrycka sina politiska åsikter över internet. Förslaget skulle också underlätta för personer med funktionsnedsättning och personer boende i glesbygd.

Andra konsekvenser

Förslaget har inga direkta konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättningen och offentlig service i olika delar av landet eller för företagen.

16.2.9 Ungas delaktighet och inflytande – förslag i kapitel 14

Utredningen har i kapitel 14 gjort en översyn ungas möjligheter till delaktighet och inflytande i demokratin. Vi föreslår att en försöksverksamhet med sänkt rösträttsålder till 16 år genomförs vid val till kommunfullmäktige 2018 och 2022. Försöksverksamheten ska följas upp av regeringen efter 2022 i särskild ordning. I kapitlet förtydligar vi att förslaget om att fullmäktige ska verka för att medlemmarna ska ha förutsättningar att delta och framföra synpunkter inför beslut också innebär att kommunerna och landstingen bör tillförsäkra sig om att de ungas perspektiv kommer till uttryck i beslutsprocesser. Konsekvenserna av detta förslag redogör vi för i 16.2.6. I syfte att öka kunskaperna bland skolelever om den lokala demokratins funktionssätt samt kritisk granskning och källkritik föreslår vi att båda dessa aspekter inkluderas i det nationella skolutvecklingsprogrammet.

Kostnader och intäkter av förslagen

Förslaget om att genomföra en försöksverksamhet med sänkt rösträttsålder till 16 år vid val till kommunfullmäktige innebär extra kostnader för staten och kommunerna. Kostnaderna för staten utgörs av det extra arbete som Valmyndigheten måste göra för att ta fram röstlängder som inkluderar personer i åldern 16 till 18 år i de kommuner som genomför försöksverksamheten. Valmyndighetens it-stöd behöver omprogrammeras för att kunna isolera de kommuner som omfattas av försöket. Omfattningen av detta arbete är

svårt att förutsäga. Myndigheten behöver också utforma särskilda röstkort till 16 och 17 åringar. Valmyndigheten behöver anskaffa aviseringsfiler från folkbokföringen för att täcka 16 och 17 åringarna från berörda kommuner. Utbildning och informationsmaterial behöver också utvecklas av valadministrationen. Särskilda uträkningar för extra kostnader för detta arbete behöver göras av myndigheten, men regeringen bör räkna med en kostnad på 5 till 10 miljoner. Anslaget för genomförande av valen till Europaparlamentsvalen, riksdags-, kommun- och landstingsvalen år 2014 var 520 000 000 kronor. Av dessa beräknades 220 000 000 kronor gå direkt till Valmyndigheten. Valanslaget är tilltaget för att valet ska kunna genomföras säkert och effektivt. Kostnaderna för försöksverksamheten måste tillföras till valanslaget.

Försöksverksamheten skulle innebära vissa extra kostnader i de kommuner som genomför den. Kommunerna behöver anpassa sina uträkningar av antalet folkbokförda i valkretsar och valdistrikt till de förändringar som följer av att 16 och 17-åringarna ska räknas med. Därutöver behöver kommuner genomföra särskilda informationsinsatser. Regeringen bör överväga att stödja de kommuner som genomför försöksverksamheten genom att ge en myndighet, t.ex. MUCF, i uppdrag att ta fram informationsmaterial. Vi bedömer att den sammantagna kostnaden för varje kommun som genomför försöksverksamheten skulle bli mellan två till tre miljoner kronor.

Vi bedömer inte att förslaget om att inkludera den lokala demokratins funktionssätt och kritisk granskning och källkritik i det nationella skolutvecklingsprogrammet kommer att medföra extra kostnader. Båda dessa aspekter har en tydlig anknytning till de insatser som redan ingår i programmet. Det är därmed inga nya frågor som vi föreslår ska ingå, utan snarare betoning av vissa perspektiv i undervisningen.

Konsekvenser för det kommunala självstyret

Förslaget om att genomföra en försöksverksamhet med sänkt rösträttsålder till 16 år vid val till kommunfullmäktige är frivilligt och får därmed inte några konsekvenser för det kommunala självstyret. Förslaget om att inkludera den lokala demokratins funktionssätt samt kritisk granskning och källkritik i det nationella skolutveck-

lingsprogrammet innebär inte en inskränkning av det kommunala självstyret.

Konsekvenser för jämställdhet och jämlikhet

Förslaget om att genomföra en försöksverksamhet med sänkt röst-rättsålder till 16 år vid val till kommunfullmäktige innebär att alla unga i försökskommunerna får en möjlighet att göra sin röst hörd. Förslaget gör det möjligt för skolan att på ett mera konkret sätt påverka röstningsbeteendet, vilket skulle kunna innebära att valdeltagandet ökar i ungdomsgrupper som vanligtvis röstar i mindre utsträckning, t.ex. unga män och unga utrikes födda. På så sätt skulle förslaget leda till ett mer jämlikt valdeltagande i försökskommunerna.

Förslaget om att inkludera den lokala demokratins funktionssätt samt kritisk granskning och källkritik i det nationella skolutvecklingsprogrammet bedömer vi har konsekvenser för jämlikheten. Skolan har en uppgift att kompensera för eventuella resurssvaga bakgrunder hos eleverna. Om alla elever får fullgoda kunskaper i den lokala demokratins funktionssätt och kritisk granskning menar vi att det ökar sannolikheten för ett mer jämlikt politiskt deltagande.

Andra konsekvenser

Förslagen har inga direkta konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättningen och offentlig service i olika delar av landet eller för företagen.

16.2.10 Delaktighet och inflytande för personer med funktionsnedsättning – förslag i kapitel 15

Vi gör i kapitel 15 en bred analys av förutsättningarna för politiskt engagemang, delaktighet och representativitet bland personer med funktionsnedsättning. Vi föreslår att demokratisk delaktighet och inflytande för personer med funktionsnedsättning ska utgöra ett eget mål i den kommande funktionshindersstrategin.

Kostnader och intäkter av förslaget

Vårt förslag om att demokratisk delaktighet och inflytande för personer med funktionsnedsättning ska utgöra ett eget mål i den kommande funktionshindersstrategin får inga direkta ekonomiska konsekvenser. Liksom i fallet med det ovannämnda förslaget gällande ett nytt mål för demokratipolitiken är det regeringen som beslutar om vilka åtgärder som ska genomföras för att målsättningen ska uppfyllas, men det ställer inte krav på specifika åtgärder. Uppföljningar bör dock göras för att undersöka om målet uppfylls och för detta ändamål bör åtminstone två miljoner kronor tillföras för varje mandatperiod. Uppföljningen kan delvis göras inom ramen för den kartläggning som vi föreslår att SCB ska göra en gång per mandatperiod.

Konsekvenser för det kommunala självstyret

Förslagen har inga konsekvenser för det kommunala självstyret.

Konsekvenser för jämställdhet och jämlikhet

Förslagen har enligt vår bedömning inga särskilda effekter på jämställdheten. Syftet med förslagen är att stärka ställningen för personer med funktionsnedsättning och ge dem möjligheter att åtnjuta sina rättigheter enligt gällande lagstiftning.

Andra konsekvenser

Förslagen har inga direkta konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättningen och offentlig service i olika delar av landet eller för företagen.

17 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Vårt förslag: Ändringarna i kommunallagen ska i huvudsak träda i kraft den 1 juli 2017.

De ändringar i kommunallagen som berör de förtroendevalda och deras förtroendeuppdrag ska däremot träda i kraft den 1 januari 2019.

För medborgarförslag som väckts i fullmäktige före den 1 juli 2017 gäller bestämmelserna om medborgarförslag till dess fullmäktige eller om fullmäktige har överlåtit till styrelsen eller en annan nämnd att besluta i ärendet, styrelsen eller nämnden har beslutat i de väckta ärendena.

Lagen om försöksverksamhet med sänkt rösträttsålder vid kommunala val och folkomröstningar ska träda i kraft den 1 juli 2017. Lagen ska gälla till och med den 31 december 2022.

Den tid som kan uppskattas för remissförfarande och beredning av förslagen i Regeringskansliet samt riksdagsbehandling innebär att de flesta av de föreslagna författningsändringarna bör kunna träda i kraft den 1 juli 2017.

De ändringar i kommunallagen som berör de förtroendevalda och deras förtroendeuppdrag bör träda i kraft efter nästa ordinarie val. Det finns ingen anledning att ändra i villkoren för fullmäktiges arbete under pågående mandatperiod. Det gäller bestämmelsen att en fullmäktigeledamot som inte längre är valbar kan få behålla sitt fullmäktigeuppdrag under återstoden av mandatperioden. Det gäller även bestämmelsen om att en förtroendevald som fullgör sitt uppdrag på heltid eller betydande del av heltid ska kunna ansöka om ledighet från uppdraget på grund av föräldraledighet eller sjukdom.

När det gäller förslaget i 5 kap. 23 a § om hur man fastställer antalet röstberättigade kommun- och landstingsmedlemmar har vi övervägt om den bestämmelsen ska träda i kraft den 1 januari 2018 i stället för den 1 juli 2017. Utredningen om en kommunallag för framtiden (SOU 2015:24) har föreslagit att dess förslag till ändring i lagen (1994:692) om kommunala folkomröstningar ska träda i kraft den 1 januari 2018. Ändringen innebär rösträtt för en unionsmedborgare som är bosatt i kommunen, men som, enligt 5 § andra stycket folkbokföringslagen (1991:481), inte ska folkbokföras där. Genom förslaget blir rösträttsvillkoren i lagen om kommunala folkomröstningar samma som i kommunallagen. Med hänsyn till att det är så få sådana unionsmedborgare i kommunerna kommer dessa medlemmar inte att påverka det antal underskrifter som krävs. Vi föreslår därför att vår föreslagna ändring ska träda i kraft samtidigt som de andra ändringarna, dvs. den 1 juli 2017.

Vid denna tidpunkt kan det finnas redan pågående folkinitiativ som har påbörjat insamling av underskrifter. Om dessa folkinitiativ väcks i fullmäktige senast den 30 juni 2017 har ändringen inte trätt ikraft. Därefter kommer den nya bestämmelsen att vara i kraft, samtidigt som den avgörande perioden för undertecknande kan sträcka sig tillbaka i tiden före detta datum eftersom tiden räknas från och med inlämnandet av folkinitiativet till kommunen eller landsting (de sex månader som föregått inlämnandet). På samma sätt förhåller det sig med förslaget om folkmotion i 5 kap. 23 b §. Det krävs emellertid inte några övergångsbestämmelser för de folkinitiativ eller folkmotioner som har väckts efter den 1 juli 2017 i detta avseende.

I övrigt bör de föreslagna bestämmelserna om folkmotion och de bestämmelser som rör folkinitiativet träda i kraft så fort som möjligt, dvs. den 1 juli 2017. Det gäller också våra förslag om att fullmäktige ska verka för att medlemmarna ska ges förutsättningar att delta och lämna synpunkter inför beslut och om att fullmäktige kan hålla debatt utan samband med annan handläggning.

Vi föreslår att bestämmelserna om medborgarförslag ska upphävas. Det medför att det krävs särskilda övergångsbestämmelser för de medborgarförslag som är väckta i fullmäktige före ikraftträdandet, men inte är avgjorda vid den tidpunkten. Bestämmelserna om medborgarförslag bör gälla till dess att fullmäktige, eller om

fullmäktige har överlåtit till styrelsen eller annan nämnd, styrelsen eller nämnden har beslutat i alla väckta ärenden.

I övrigt krävs inte några särskilda övergångsbestämmelser i anledning av förslagen.

Bestämmelserna i lagen om försöksverksamhet med sänkt rösträttsålder vid kommunala val och folkomröstningar bör träda i kraft i så god tid innan nästa ordinarie val att de kommuner som önskar det ska få möjlighet att tillämpa sänkt rösträttsålder. Beslut att tillämpa sänkt rösträttsålder måste ske senast den 31 december året före år för ordinarie val. Lagen bör därför träda i kraft så snart det är möjligt, dvs. den 1 juli 2017.

Lagen innebär att kommunens beslut att tillämpa sänkt rösträttsålder vid valet kan fattas så snart kommunen ansökt hos regeringen. För att tillämpa sänkt rösträttsålder vid val eller folkomröstning krävs dock att regeringen har beviljat ansökan. Regeringen kan alltså ta ställning till ansökan senare än den 31 december 2017. Det blir då möjligt att tillämpa sänkt rösträttsålder redan vid valet 2018. Lagen ska gälla till och med den 31 december 2022.

18 Författningskommentarer

18.1 Förslaget till lag om ändring i kommunallagen

3 kap.

9 a § Fullmäktige ska verka för att medlemmarna har förutsättningar att delta och framföra sina synpunkter inför beslut.

Förslaget behandlas främst i avsnitt 11.5 (särskilt i 11.5.1, 11.5.2 och 11.5.4.). Överväganden finns också i avsnitt 14.8.2.

Paragrafen är ny. Bestämmelsen innebär att fullmäktige får ett ansvar för att verka för att kommunens respektive landstingets medlemmar har förutsättningar att delta och framföra synpunkter inför beslut. Det handlar om generellt verkande åtgärder som kan ske för att medlemmarna ska ha förutsättningar att delta. Det kan innebära informations- och demokratifrämjande insatser i kommunen eller landstinget. Det kan också innebära olika former av medborgardialoger inom ramen för ärendens beredning. Det är i sådana fall fullmäktige som avgör vilka typer av beslut som medlemmarna ska ges tillfälle att föra fram synpunkter om. Det gäller i första hand beslut som fullmäktige har att fatta och har beredningsansvaret för (jfr 5 kap. 26–28 §§). Besluten kommer därför alltid att röra kommunala angelägenheter.

Fullmäktiges ansvar enligt bestämmelsen avser uppgiften att skapa förutsättningar för deltagande. Demokratin är den viktigaste värdegrunden för kommunalt självstyre (prop. 2001/02:80 s. 73). Bestämmelsen kompletterar lagens portalparagraf, om att kommuner och landsting på demokratins och den kommunala självstyrelsens grund sköter de angelägenheter som anges i kommunallagen eller i särskilda föreskrifter (1 kap. 1 § andra stycket). Bestämmelsen ger uttryck för att ett medborgerligt deltagande är en utgångspunkt i den lokala demokratin och i det demokratiska styrelseskicket.

Paragrafen avser inte ett deltagande i form av en initiativrätt (jfr 5 kap. 23 a och 23 b §§), utan knyter an till principen om att medborgarna ska garanteras möjligheter till insyn och inflytande över den kommunala verksamheten (prop. 1997/98:117 s. 14 f). Paragrafen konkretiserar det medborgerliga inslaget inom beslutsfattandet mellan valen till att medlemmar ska ges förutsättningar att delta och framföra synpunkter inför beslut. Bestämmelsen syftar till att åsikter och yttringar ska fångas upp och hanteras inom ramen för de folkvaldas forum, t.ex. under beredningen av ärenden till fullmäktige. Avsikten är alltså att ge medlemmarna möjlighet till insyn och påverkan i de fall fullmäktige finner det lämpligt, men också att få fram ett så bra beslutsunderlag som möjligt.

Med medlem avses den som är folkbokförd i kommunen, äger fast egendom i kommunen eller ska betala kommunalskatt där. Medlem av ett landsting är den som är medlem av en kommun inom landstinget. Detta framgår av 1 kap. 4 § KL, och medlem i den föreslagna bestämmelsens mening följer den regleringen. Äganderätt till fast egendom grundar medlemskap också för juridiska personer. Medlem kan alltså även vara en juridisk person. Medlemmar är den krets som fullmäktige har att rikta in sig på. Avgränsningen till medlemmar innebär att förutsättningar att framföra synpunkter kan gälla även medlemmar som är utländska medborgare eller som inte fyllt 18 år. Det finns dock inget som hindrar att fullmäktige inkluderar fler än medlemmar i kretsen av dem som ges förutsättningar att delta och framföra synpunkter.

Paragrafen har karaktär av en målsättningsparagraf och avser sådana generellt verkande åtgärder som fullmäktige kan vidta. Det betyder att beredningen av ett visst ärende kan inkludera tillfällen för medlemmarna att föra fram sina synpunkter inför beslutet, men det behöver inte vara så. Bestämmelsen utgör därmed inte en skyldighet för fullmäktige att i ett specifikt ärende inhämta synpunkter inför beslut. Åtgärder som är inriktade på en speciell person i ett enskilt fall avses därmed inte att rymmas under bestämmelsen.

Bestämmelsen innebär inte heller något krav på en specifik beredningsprocess i de fall som synpunkter kan komma att inhämtas. Den lämnar till fullmäktige att välja formerna för medlemmarnas deltagande vid beslut, liksom att ange närmare hur ett förfarande för detta ska gå till. Olika former av förfaranden, såsom remiss-

processer, medborgardialoger eller samråd kan tillämpas. Fullmäktige kan besluta att med stöd av 5 kap. 34 § inhämta synpunkter från medlemmarna genom folkomröstning, opinionsundersökning eller något liknande förfarande.

Bestämmelsen gäller även kommunalförbund.

Det är fullmäktige som har ansvaret för att verka för att medlemmarna ges möjligheter att delta och framföra sina synpunkter. Eftersom flertalet ärenden bereds av nämnderna kan inhämtandet av synpunkter också genomföras av nämnderna eller av t.ex. en demokratiberedning. Beredningen kan också ske i olika utskott eller s.k. medborgarråd. Hur detta ska gå till kan framgå av reglementen eller den arbetsordning, som beslutats av fullmäktige.

4 kap.

8 § Om en förtroendevald upphör att vara valbar, upphör också uppdraget vid nästa fullmäktigesammanträde. Fullmäktige får dock besluta att den förtroendevalde får ha kvar sina uppdrag under återstoden av mandattiden.

Paragrafen reglerar det förhållandet att villkoren för valbarhet är utgångspunkten för rätten att inneha ett uppdrag under mandatperioden, men att en förtroendevald kan av fullmäktige medges undantag om valbarhetsvillkoret brister efter att valet skett. En förtroendevald kan då behålla uppdrag för resten av innevarande mandatperiod. Bestämmelsen innebär att när en förtroendevald, oavsett om denne är folkvald eller vald av fullmäktige, inte längre uppfyller villkoren för valbarhet upphör förtroendeuppdraget vid nästa fullmäktigesammanträde. Fullmäktige får dock besluta att den förtroendevalde ska få ha kvar sina uppdrag under återstoden av mandattiden. Med nästa fullmäktigesammanträde avses första sammanträdet efter att den omständighet som medför att den förtroendevalde upphör att vara valbar inträffat. För att en förtroendevald ska få fortsätta sina uppdrag måste alltså fullmäktige ta beslut om det som senast på det sammanträde som infaller närmast efter att den förtroendevalde upphört att vara valbar, exempelvis på grund av folkbokföring utanför kommunen.

Bestämmelsen innebär att tidpunkten för när uppdraget upphör på grund av att en förtroendevald inte längre är valbar ändras, från genast till vid nästa fullmäktigesammanträde. Det betyder att för

den som inte längre är valbar upphör uppdraget vid nästa fullmäktigesammanträde. Den förtroendevalde kan alltså medverka i beslut och handläggning fram till nästa sammanträde för fullmäktige (se även SOU 2015:24 s. 655 ff). Fullmäktige bör därför ta ställning i frågan om den förtroendevalde ska få fortsätta uppdraget inledningsvis på detta sammanträde.

Ändringen innebär vidare att fullmäktige får besluta att även fullmäktigeledamot får stanna kvar på sina uppdrag under återstoden av mandattiden, trots att personen inte längre är folkbokförd i kommunen. Det förutsätts såsom det är för förtroendevald som är vald av fullmäktige att den enskilde själv begär att få behålla sitt uppdrag. Syftet är att den som under en begränsad period är bosatt och folkbokförd på annan ort, exempelvis för studier, ska kunna ges möjlighet att stanna kvar på sitt uppdrag under återstoden av mandattiden. Det är fullmäktige som avgör om den förtroendevalde ska få behålla sina uppdrag utifrån en helhetsbedömning. I denna bedömning kan vägas in om den förtroendevalde avser att flytta tillbaka till hemkommunen när studier eller motsvarande slutförts, liksom om den förtroendevalde har avsikt, och reella möjligheter, att delta i fullmäktigesammanträdena.

Bestämmelsen innebär inte en rättighet för den förtroendevalde. Ett beslut att låta någon stanna kvar på sitt uppdrag gäller för återstoden av mandatperioden. För entledigande av ledamot gäller de generella bestämmelserna i kommunallagen.

Förslaget behandlas i avsnitt 8.3.5.

15 b § Fullmäktige får besluta att en förtroendevald som fullgör sitt uppdrag på heltid eller betydande del av heltid får ledigt från uppdraget under en tidsbegränsad period, för att vara föräldraledig. Detsamma gäller en sådan förtroendevald som på grund av sjukdom har nedsatt arbetsförmåga.

Om en förtroendevald får ledigt ska fullmäktige besluta hur lång tid ledigheten ska vara och om ekonomiska förmåner enligt 14 § ska utgå under ledigheten.

Fullmäktige får utse en ersättare för den förtroendevalde under ledigheten.

Paragrafen är ny. *Första stycket* innehåller bestämmelser om att en förtroendevald som fullgör sitt uppdrag på heltid eller betydande del av heltid kan ansöka om ledighet för föräldraledighet eller på grund av sjukdom. De förtroendevalda som avses är sådana som

kan kallas yrkespolitiker, dvs. sådana som enligt definitionen i 4 kap. 1 § tredje stycket ägnar hela eller större delen av sin arbetstid åt uppdraget. Det är i praktiken oftast fråga om en ordförande i styrelse eller annan nämnd, dvs. ett kommunalråd, landstingsråd, oppositionsråd eller annan med en liknande benämning. Med betydande del av heltid avses samma omfattning som enligt 4 kap. 1 § tredje stycket. Ett riktmärke kan, som när det gäller ekonomiska förmåner, vara en tid som minst motsvarar 40 procent av ett heltidsuppdrag (jfr prop. 1982/83:97 s. 24–25).

Ansökan sker till fullmäktige. En förtroendevald behöver inte erhålla föräldrapenning för att få vara föräldraledig. Socialförsäkringsbalkens regler kan emellertid ge vägledning vid bedömningen i det enskilda fallet. Det betyder att det i normalfallet rör sig om en vårdnadshavare till ett litet barn, företrädesvis under dess första eller andra år. På samma sätt finns inget krav på att den förtroendevalde ska erhålla sjukpenning för att få vara ledig på grund av sjukdom.

Partiell ledighet kan inte beviljas. Det krävs således att den förtroendevalde är 100 procent ledig från sitt förtroendeuppdrag. Fullmäktige kan i sin arbetsordning ange att fullmäktigepresidiet ska kunna fatta beslut när det gäller brådskande ansökningar om ledighet.

Av *andra stycket* framgår att fullmäktige i sin prövning av ansökan ska ta ställning till hur lång tid den förtroendevalde får vara ledig. Det måste vara fråga om en längre sammanhängande tid, som inte kan betecknas endast som ett tillfälligt hinder för att fullgöra uppdraget. Längre tid än ett år bör inte medges. Ledighet bör inte beviljas över två mandatperioder, utan som längst till dess den pågående mandatperioden löper ut.

Om fullmäktige har beslutat att arvode, pension och andra ekonomiska förmåner enligt 14 § ska utgå till den förtroendevalde ska fullmäktige också besluta om arvodet och förmånerna ska utgå under ledigheten. Om ekonomiska förmåner ska utgå får prövas från fall till fall. Det beror också på hur den enskilde kommunen eller landstinget har utformat villkoren för sina förtroendevalda som fullgör uppdraget på heltid eller betydande del av heltid.

I det *tredje stycket* finns bestämmelser som ger fullmäktige en frivillig möjlighet att besluta om en ersättare för den ledige förtroendevalde. En ersättare utses på samma sätt som vid ett fyllnadsval. Ersättaren måste uppfylla valbarhetskriterierna.

Förslagen behandlas i avsnitt 8.5.2.

15 c § Kommuner och landsting ska verka för att de förtroendevalda ska kunna fullgöra sina uppdrag under trygga och säkra former.

Paragrafen är ny. Bestämmelsen avser sådana generellt verkande åtgärder som behöver vidtas för att de förtroendevalda ska känna sig trygga när de tar på sig och utför ett förtroendeuppdrag. Det handlar om att motverka hot, trakasserier eller otillbörlig påverkan.

Det kan innebära att kommunerna och landstingen exempelvis utser en anställd som ska vara säkerhetsansvarig och som ska vara kontaktperson för de förtroendevalda som utsätts för hot, våld och trakasserier. Andra åtgärder som kommun och landsting kan vidta är förebyggande åtgärder, vilket kan omfatta utbildning, upprättande av handlingsplaner och rutiner för att hantera inträffade händelser.

Paragrafen har karaktär av en målsättningsbestämmelse och avser sådana generellt verkande åtgärder som kommunerna och landstingen kan vidta. Åtgärder som är inriktade på en speciell person i ett enskilt fall avses därmed inte att rymmas under bestämmelsen. Det rör sig i stället om sådana åtgärder som typiskt sett är ägnade att komma till nytta för en större krets och som underlättar samverkan mellan olika aktörer.

Förslaget behandlas i avsnitt 8.3.7.

5 kap.

7§ Fullmäktige bestämmer när ordinarie sammanträden ska hållas.

Sammanträde ska hållas också om styrelsen eller minst en tredjedel av fullmäktiges ledamöter begär det eller om ordföranden anser att det behövs.

Fullmäktiges presidium får besluta att en debatt utan samband med annan handläggning ska äga rum vid ett sammanträde.

Bestämmelsen handlar om fullmäktiges sammanträden. Paragrafen utvidgas till att omfatta en uttrycklig möjlighet att sammanträda för att hålla en debatt utan samband med annan handläggning. Överväganden finns i avsnitt 9.3.4.

Tredje stycket anger att fullmäktigepresidiet får besluta att en debatt ska äga rum vid ett fullmäktigesammanträde, utan samband med annan handläggning. Det betyder att ett sammanträde kan anordnas utan att en hantering av ärenden och beslut då behöver ske. Detta kan helt avse politisk diskussion och debatt. En sådan debatt kan också hållas i anslutning till ett ordinarie sammanträde.

Presidiet bestämmer vilket eller vilka ämnen och frågor som ska debatteras. Fullmäktiges presidium kan, med stöd av 5 kap. 6 §, ges ansvaret för t.ex. planeringen av fullmäktiges arbete och kontakter med styrelsen och partiföreträdare. Presidiet bör i linje med detta höra t.ex. gruppledare inför ett beslut om att hålla en debatt i ett särskilt ämne eller fråga. Om en närmare reglering behövs kan så ske i föreskrifter i fullmäktiges arbetsordning, där bl.a. presidets arbetsuppgifter ska framgå (5 kap. 64 § 1 stycket 10).

De generella reglerna om kungörelse, om offentlighet och ordning vid sammanträdena och övriga procedurregler gäller också för debatter beslutade med stöd av bestämmelsen.

23 § Ärenden i fullmäktige får väckas av

1. en nämnd,
2. en ledamot genom motion,
3. revisorerna, om ärendet gäller förvaltning som har samband med revisionsuppdraget eller om ärendet gäller granskningen,
4. en fullmäktigeberedning, om fullmäktige har föreskrivit det, eller
5. styrelsen i en sådan juridisk person som avses i 3 kap. 16 a–18 b §§, om fullmäktige har beslutat det för särskilda fall.

Ärenden får också väckas på sätt som anges i 23 a–b §§ (folkinitiativ och folkmotion).

Paragrafen behandlar på vilka sätt ärenden i fullmäktige får väckas. Nuvarande *femte punkten* i *första stycket* utgår. Överväganden finns i avsnitt 13.5. Ändringen medför redaktionella följdändringar i första och andra stycket. *Andra stycket* är av upplysningskaraktär och hänvisar till bestämmelserna om folkinitiativ och folkmotion i 23 a och 23 b §§.

23 a § Ärende om att hålla folkomröstning i en viss fråga får i fullmäktige väckas av minst tio procent av de röstberättigade kommun- eller landstingsmedlemmarna enligt lagen (1994:692) om kommunala folkomröstningar, som fanns i kommunen eller landstinget på valdagen vid det senaste ordinarie valet (folkinitiativ).

Initiativet ska vara skriftligt, ange den aktuella frågan och undertecknas av initiativtagarna samt innehålla uppgifter om när undertecknandet gjorts, namnförtydliganden, personnummer och uppgift om deras adresser.

Vid beräkningen av antalet initiativtagare ska endast de räknas med som har skrivit under initiativet under den sexmånadersperiod som föregått inlämnandet.

Överväganden redovisas i avsnitt 12.7.

Paragrafen tar upp kriterierna för att väcka ett ärende i fullmäktige genom folkinitiativ. Det är redaktionella hänsyn som ligger bakom utformningen av en egen paragraf. Den motsvarar nuvarande 5 kap. 23 § andra och tredje styckena, med tillägg av bestämmelser om att antalet nödvändiga initiativtagare för att väcka ett ärende ska beräknas utifrån antalet röstberättigade som fanns på valdagen i det senaste ordinarie valet och om att en egenhändig namnteckning inte längre krävs för att underteckna ett initiativ.

Första stycket har utvidgats på så sätt att det framgår att det är antalet röstberättigade som fanns i kommunen eller landstinget på valdagen vid det senaste ordinarie valet som man ska utgå från när man ska beräkna antalet nödvändiga underskrifter för ett folkinitiativ. För att väcka ett folkinitiativ krävs alltså stöd av minst tio procent av de röstberättigade medlemmarna som fanns i kommunen eller landstinget på valdagen vid det senaste ordinarie valet. Att det endast är sådana underskrifter som skett under en period av de sex månader som löpt fram till och med dagen för att namninsamlingen lämnas in till kommunen eller landstinget som ska räknas framgår av tredje stycket.

Uppgifter om antal röstberättigade i kommuner och landsting finns i protokoll över de slutliga valresultaten. Protokollen finns tillgängliga hos Valmyndigheten. Förslaget behandlas i avsnitt 12.7.4.

Andra stycket har endast ändrats på så sätt att begreppet ”underteckna” har ersatt ”egenhändiga namnteckningar”. Det innebär att kommuner och landsting ska kunna ta emot namninsamlingar som skett via internet, under förutsättning att initiativtagarnas identitet kan verifieras. Bestämmelsen är därför teknikneutral. Har namn-

insamlingen skett över en tillförlitlig webbtjänst med hjälp av t.ex. e-legitimation behöver kommunen inte utföra stickkontroller. Personnummer ska fortsatt krävas. Förslagen finns i avsnitt 12.7.1, 12.7.2 och 12.7.3.

23 b § Ärende får i fullmäktige väckas av minst en procent av de folkbokförda i kommunen eller i landstinget, som fanns i kommunen eller landstinget den siste december året före inlämnandet (folkmotion).

Folkmotionen ska vara skriftlig, ange den aktuella frågan och undertecknas av motionärerna samt innehålla uppgifter om när undertecknandet gjorts, namnförtydliganden, personnummer och uppgift om deras adresser.

Vid beräkningen av antalet motionärer ska endast de räknas med som har skrivit under motionen under den sexmånadersperiod som föregått inlämnandet.

Paragrafen är ny och innebär att ett nytt demokrativertyg införs i kommunallagen. Förslaget behandlas i avsnitt 13.5.1.

Termen folkmotion används för att särskilja motionen från sådana motioner som väcks av enskilda förtroendevalda. Det krävs en opinion såtillvida att minst en procent av de folkbokförda undertecknar motionen för att ett ärende ska väckas. Folkmotionen kan gälla allt som rör kommunens eller landstingets verksamhet och som kommunen eller landstinget är ansvarig för.

En folkmotion kan väckas av personer som är folkbokförda i kommunen eller i ett landsting. Det betyder att också barn och ungdomar omfattas. Detsamma gäller personer med utländsk bakgrund som ännu inte har rösträtt enligt 4 kap. 2 och 3 §§. Juridiska personer har inte denna möjlighet.

När folkmotionen getts in till kommunen eller landstinget krävs det att motionen under de föregående sex månader fått stöd av en procent av de folkbokförda i kommunen eller i landstinget (folkmotion) för att ett ärende ska väckas i fullmäktige. Det är antalet folkbokförda per den siste december året före det år som folkmotionen lämnas in som ska ligga till grund för beräkningen av hur många motionärer som krävs för att väcka ett ärende.

Av *andra stycket* framgår formella krav på en folkmotion och vilka uppgifter om motionärerna som måste finnas. Kraven är desamma som för initiativtagarna av folkinstitutiv. Det innebär att ett undertecknande kan ske elektroniskt under förutsättning att iden-

titeten går att verifiera. En insamling till stöd för en folkmotion kan ske över internet med hjälp av t.ex. e-legitimation.

25 § Fullmäktige ska besluta i ärenden som har väckts enligt 23 §.

Fullmäktige får dock överlåta till styrelsen eller en annan nämnd att besluta i ett ärende som har väckts genom folkmotion, utom i de fall som anges i 3 kap. 9 §.

Första stycket har endast ändrats redaktionellt. Stycket omfattar att fullmäktige även ska besluta i ärenden som har väckts enligt 23 a och 23 b §§, dvs. genom folkinitiativ och folkmotion.

Andra stycket har ändrats på så sätt att bestämmelsen om medborgarförslag utgår och ersätts med liknande bestämmelser om folkmotion. Förslaget och överväganden redovisas i avsnitt 13.5.1.

Fullmäktige kan således överlåta till styrelsen eller en annan nämnd att besluta i ärende som väckts genom folkmotion utom i fall som anges i 3 kap. 9 §, dvs. ärenden av principiell beskaffenhet eller av större vikt. Fullmäktige måste inledningsvis bestämma om ett ärende som väckts genom folkmotion ska överlåtas till styrelsen eller till den nämnd vars ansvarsområde berörs av folkmotionen att besluta i ärendet. Om folkmotionen berör flera nämnder får ärendet överlämnas till den mest berörda nämnden. Nämnden får då bereda sitt förslag till ställningstagande med andra berörda nämnder. Med överlåta avses dels delegation av fullmäktiges beslutanderätt, dels överlämnande av frågor för handläggning hos det organ som är behörigt att befatta sig med frågan i sak.

Fullmäktige får fatta beslut i alla typer av folkmotionsärenden, dvs. även i de som är av enklare beskaffenhet. Det är upp till fullmäktige att avgöra om en folkmotion, oavsett beskaffenhet, har ett sådant värde eller intresse att man inte överlåter på en nämnd att fatta beslut i ärendet. Möjligheten att överlåta beslutanderätten bör användas med försiktighet.

33 § En motion eller en folkmotion bör beredas så, att fullmäktige kan fatta beslut inom ett år från det att motionen eller folkmotionen väcktes.

Om beredningen inte kan avslutas inom denna tid, ska detta och vad som har kommit fram vid beredningen anmälas till fullmäktige inom samma tid. Fullmäktige får då avskryva motionen eller folkmotionen från vidare handläggning.

Paragrafen har ändrats på så sätt att reglerna om medborgarförslag har utgått och bestämmelser i stället gäller folkmotion. Det innebär att en folkmotion ska beredas på samma sätt som en motion. Det betyder att en folkmotion bör beredas så att fullmäktige kan fatta beslut inom ett år från det att folkmotionen väcktes och att om beredningen inte kan avslutas inom ett år från det att folkmotionen väcktes, ska detta anmälas till fullmäktige. Fullmäktige får då avskrivna folkmotionen från vidare handläggning.

Överväganden finns i avsnitt 13.5.1.

64 § Arbetsordningen ska alltid innehålla föreskrifter om

1. antalet ledamöter i fullmäktige,
2. när sammanträden ska hållas,
3. anmälan av hinder att delta i sammanträden,
4. inkallande av ersättare och deras tjänstgöring,
5. vem som ska föra ordet, tills ordförande utsetts,
6. rätten att delta i fullmäktiges överläggningar,
7. förfarandet vid omröstningar,
8. handläggningen av motioner, interpellationer och frågor,
9. handläggningen av folkmotioner,
10. formerna för justeringen av protokollet, samt
11. fullmäktigepresidiets arbetsuppgifter.

Om fullmäktige har beslutat att ledamöter får delta i fullmäktiges sammanträden på distans, ska arbetsordningen innehålla föreskrifter om i vilken utsträckning sådant deltagande får ske.

I *första stycket* har en punkt om handläggningen av folkmotioner införts så att bestämmelsen numera gäller folkmotion och regeln om medborgarförslag i tidigare andra stycket har utgått. Fullmäktige ska komplettera sin arbetsordning med bestämmelser om hur folkmotioner ska handläggas. Det är fullmäktige som avgör hur en folkmotion ska beredas. Överväganden finns i avsnitt 13.5.1.

6 kap.

19 a § En nämnds sammanträden ska hållas inom stängda dörrar. Nämnden får dock besluta att dess sammanträden ska vara offentliga, om fullmäktige har medgett det.

Om fullmäktige har medgett det, får nämnden besluta att de som har väckt ett ärende genom folkmotion får närvara när nämnden behandlar ärendet och delta i överläggningarna men inte i besluten.

En nämnds sammanträden ska dock alltid hållas inom stängda dörrar i ärenden

1. som avser myndighetsutövning, eller

2. i vilka det förekommer uppgifter som hos nämnden omfattas av sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

Andra stycket har ändrats på så sätt att bestämmelserna om medborgarförslag har utgått och ersatts med bestämmelser om folkmotion. Om fullmäktige har medgett det, får nämnden besluta att de som har väckt ett ärende genom folkmotion får närvara när nämnden behandlar ärendet och delta i överläggningarna men inte i besluten. Nämnden kan utforma riktlinjer för hur ett deltagande i överläggningen ska kunna ske, t.ex. vad gäller yttranderätt. Överväganden finns i avsnitt 13.5.1.

Ett beslut om att ge motionärerna möjlighet att närvara vid styrelsens eller nämndens sammanträden kan utformas på olika sätt. Styrelsen eller nämnden kan antingen i ett enskilt fall besluta att denna möjlighet står öppen eller att den bör gälla generellt så att alla som väcker ett ärende genom folkmotion ska ges rätt att närvara vid nämndsammanträdet då ärendet behandlas. Styrelsen eller nämnden kan också bestämma att möjligheten ska stå öppen för en begränsad tidsperiod. Styrelsen eller nämnden behöver inte ange några särskilda skäl för sitt beslut och det ställs heller inga krav på folkmotionsärendenas beskaffenhet eller sakinhåll för att denna bestämmelse ska kunna tillämpas.

Nämndens möjlighet att besluta om närvarorätt begränsas av bestämmelserna i tredje stycket.

27 a § Ett ärende som väckts genom folkmotion ska om möjligt handläggas så att ärendet kan avgöras inom ett år från det att det väcktes i fullmäktige.

En nämnd som handlägger sådana ärenden ska minst en gång om året informera fullmäktige om de beslut som fattats i ärendena. Nämnden ska

även informera om de ärenden som inte avgjorts inom den tid som anges i första stycket.

I paragrafen utgår bestämmelserna om medborgarförslag och ersätts med liknande bestämmelser för folkmotion. Förslagen behandlas i 13.5.1.

I *första stycket* finns en tidsgräns för styrelsens och nämndernas handläggning av folkmotionsärenden. Regeln har sin motsvarighet i 5 kap. 33 § första stycket som gäller beredning av folkmotion till fullmäktige.

Enligt *andra stycket* ska styrelsen och nämnderna minst en gång om året lämna information till fullmäktige om vilka beslut som fattats i de folkmotionsärenden som fullmäktige med stöd av 5 kap. 25 § andra stycket överlåtit på dem. Fullmäktige ska även informeras om de ärenden som inte avgjorts inom den i första stycket angivna tiden.

Med beslut avses de beslut som innebär att folkmotionsärendet avgörs och beslut som i övrigt innebär ett ställningstagande till folkmotionen. När det gäller ärenden som inte avgjorts inom den föreskrivna tiden innefattar informationsskyldigheten att upplysa fullmäktige om vilka ärendena är. Fullmäktige bör även informeras om anledningen till att ärendena ännu inte avgjorts och när beslut kan beräknas fattas. Närmare bestämmelser om vilken information nämnderna ska lämna till fullmäktige kan utfärdas i styrelsens och nämndernas reglementen.

34 § I följande slag av ärenden får beslutanderätten inte delegeras:

1. ärenden som avser verksamhetens mål, inriktning, omfattning eller kvalitet,
2. framställningar eller yttranden till fullmäktige liksom yttranden med anledning av att beslut av nämnden i dess helhet eller av fullmäktige har överklagats,
3. ärenden som rör myndighetsutövning mot enskilda, om de är av principiell beskaffenhet eller annars av större vikt,
4. ärenden som väckts genom folkmotion och som överlåtit till nämnden, och
5. vissa ärenden som anges i särskilda föreskrifter.

I *punkten fyra* har bestämmelserna om medborgarförslag utgått och ersatts med bestämmelser om folkmotion. Genom bestämmelsen införs ett förbud för styrelsen och nämnderna att delegera beslutanderätten i samtliga de ärenden som fullmäktige med stöd av 5 kap. 25 § andra stycket överlåtit på dem.

Överväganden finns i avsnitt 13.5.1.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelse

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2019 i fråga om 4 kap. 8 § och 4 kap. 15 b § samt i övrigt den 1 juli 2017.

2. För medborgarförslag som väckts i fullmäktige före den 1 juli 2017 gäller 5 kap. 23 § 5, 25, 33 och 64 §§, 6 kap. 19 a, 27 a §§ och 34 § 4 i sin äldre lydelse.

Ikraftträdandebestämmelsen anger att lagen träder i kraft den 1 januari 2019 i fråga om de ändringar som berör de förtroendevaldas villkor och i övrigt den 1 juli 2017. Övergångsbestämmelsen avser de medborgarförslag som väckts i fullmäktige före den 1 juli 2017. Bestämmelserna om medborgarförslag ska fortsatt gälla för de medborgarförslag som väckts i fullmäktige före ikraftträdandet men där fullmäktige, eller om fullmäktige överlåtit till styrelse eller annan nämnd att besluta i ärendet, styrelsen eller nämnden vid ikraftträdandet inte har beslutat om medborgarförslaget.

Förslaget behandlas i avsnitt 17.

18.2 Förslaget till lag om försöksverksamhet med sänkt rösträttsålder vid kommunala val och folkomröstningar

1 § En kommun får ansöka hos regeringen att rösträtt vid val av ledamöter och ersättare i kommunfullmäktige och vid kommunal folkomröstning har den som uppfyller kraven enligt 4 kap. 2 § kommunallagen (1991:900) respektive 5 § lagen (1994:692) om kommunala folkomröstningar med undantag för däri angivna ålderskrav och som senast på dagen för val eller folkomröstning fyller 16 år.

2 § Ett beslut om sänkt rösträttsålder ska fattas av fullmäktige senast den 31 december året före år för ordinarie val.

3 § Sänkt rösträttsålder vid val till ledamöter och ersättare i kommunfullmäktige och vid kommunal folkomröstning får tillämpas endast om regeringen har beviljat ansökan.

Förslaget behandlas i avsnitt 14.8.1.

Lagen öppnar en möjlighet för kommunfullmäktige att tillämpa en rösträttsålder om 16 år i stället för 18 år i kommunala val och folkomröstningar. Ett sådant beslut kräver att kommunen ansöker hos regeringen om att tillämpa försök med sänkt rösträttsålder. Det är endast rösträttsåldern som påverkas. Kriterierna för rösträtt i övrigt är alltså desamma som följer av 4 kap. 2 § kommunallagen (1991:900) respektive 5 § lagen (1994:692) om kommunala folkomröstningar.

Den avgörande tidpunkten för när ålderskravet är uppfyllt är densamma som enligt kommunallagen och vallagen (2005:837), dvs. den som senast på dagen för val eller folkomröstningen uppnår nödvändig ålder för att rösta.

Av bestämmelsen i 2 § följer att ett beslut om sänkt rösträttsålder ska fattas av fullmäktige senast den sista december året före år för ordinarie val. Detta beslut kan fattas så snart kommunen ansökt hos regeringen. För att faktiskt tillämpa sänkt rösträttsålder vid val eller folkomröstning krävs dock att regeringen har beviljat ansökan. Regeringen kan alltså ta ställning till en ansökan senare än den sista december.

Bestämmelsen i 3 § innebär att regeringen måste ha fattat beslut om att bifalla kommunens ansökan om försöksverksamhet med sänkt rösträttsålder för att en rösträttsålder om 16 år ska kunna tillämpas vid val till kommunfullmäktige respektive vid kommunal folkomröstning. Har regeringen inte medgivit det kan inte sänkt rösträttsålder tillämpas i kommunen.

4 § Den som har rösträtt på grund av beslut enligt denna lag är inte valbar enligt 4 kap. 5 § kommunallagen (1991:900).

Överväganden finns i 14.8.1. Av bestämmelsen följer att även om en rösträttsålder om 16 år tillämpas i det kommunala valet, eller vid en kommunal folkomröstning, påverkas inte ålderskravet för att vara valbar enligt 4 kap. 5 § kommunallagen (1991:900). Det är pedagogiska hänsyn som ligger bakom bestämmelsen, som klargör att

försöksverksamheten endast gäller rösträtten. Det krävs därmed fortfarande en ålder om 18 år för att vara valbar till kommunfullmäktige eller i övrigt som förtroendevald.

5 § Fullmäktige får besluta att upphäva sitt beslut om sänkt rösträttsålder.

Paragrafen möjliggör för fullmäktige att med enkel majoritet upphäva ett tidigare beslut att tillämpa en rösträttsålder från 16 år. Det krävs inte att kommunen dessförinnan återkallat en ansökan enligt 1 §.

6 § Regeringen får meddela föreskrifter om på vilka grunder en ansökan om sänkt rösträttsålder kan beviljas.

Regeringen får meddela de kriterier som ska gälla för att en ansökan om en rösträttsålder om 16 år vid valet till kommunfullmäktige och vid kommunala folkomröstningar ska beviljas.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelse

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2017.
2. Lagen upphör att gälla vid utgången av 2022.
3. Föreskrifter och beslut som har meddelats med stöd av denna lag upphör att gälla senast när denna lag upphör att gälla.

Ikraftträdandebestämmelsen anger att lagen träder i kraft den 1 juli 2017. Eftersom lagen är en försökslagstiftning ska den upphöra att gälla vid en viss tidpunkt. Den tidpunkten är utgången av 2022. Senast då ska även föreskrifter och beslut som meddelats med stöd av lagen upphöra att gälla. Förslaget behandlas i avsnitt 14.8.1 och 17.

19 Summary

The remit of the 2014 Commission on Democracy was to investigate how to increase and broaden political engagement within representative democracy and how to increase the influence of individuals between elections. Since the Commission's remit relates to central aspects of the democratic system, the Commission decided upon the name *The 2014 Commission on Democracy – Participation and equal influence*. The focus concerns the possibilities of individuals to exert influence in ways other than by voting in general elections, sometimes referred to as 'between-election democracy'.

The remit, as described in the terms of reference (see annex 1), mainly concerns two forms of political influence. The first concerns the possibility to exert influence as an elected representative, while the second concerns the possibilities of individuals, either individually or jointly, to influence political decision-makers between elections. These forms of activities can be channelled either through formal tools, such as referendums, citizens' initiatives, citizens' dialogues and comments on proposals referred for consideration, or through more informal tools, such as demonstrations, media campaigns, petitions and direct contact with politicians.

According to the terms of reference, the Commission was to consider whether the elected representatives reflect the composition of the population with respect to sex, age, country of birth and disability. Another task for the Commission was to highlight the political representation, participation and influence of young people.

In addition to the specific issues mentioned above, the Commission was to investigate and describe societal changes that can affect individuals' political participation and influence in the longer term.

The Commission has held a large number of consultations and meetings with elected representatives and civil servants across

different levels of government, with representatives of political parties, with civil society organisations and with the general public. The Commission has carried out several surveys, interviews and investigations and also commissioned research reports from a total of 24 researchers. The reports have been presented and discussed at seminars in several cities in Sweden and they have also been published in a separate volume, as an annex to the main report. Our ambition has been to stimulate public debate and encourage conversations around the topics included in our work, and also to gain a broader and deeper understanding of the state of democracy in Sweden today. Hence, this report is both an account of the state of democracy today and a collection of concrete proposals, assessments and recommendations on how to develop and strengthen democracy.

Democracy is strong, but political inequality has increased

Just after the turn of the millennium, in February 2000, the former Commission on Democracy submitted its findings to the Government. The Commission was appointed at a point in time when democracy was considered to be severely challenged. Among the challenges identified was the declining interest in membership in civil society organisations and political parties. Moreover, there was a decline in voter turnout and in confidence in political institutions: in other words, a declining interest in politics, in particular among young people. Some of these challenges still remain, fifteen years later. At the same time there is a need to revise the rather gloomy picture presented above. While the traditional civil society organisations are attracting fewer members, there is still a high degree of civic engagement in Sweden. The ways in which citizens participate have changed and are nowadays characterised by engagement in informal and network-based movements and organisations. The political parties are no longer catch-all parties with a large number of members. However, the number of active party members is not declining. While citizens' confidence in political parties is still low, it has increased. The trend is similar regarding voter turnout: it has risen in the last three general elections. As for confidence in the Riksdag and the Government, this too has increased over the last fifteen

years. Furthermore, interest in politics among young people is stable and high.

The Commission can therefore conclude that there is no crisis of democracy in Sweden today. The overall interest in participating and engaging in democratic processes has not declined. However, the gap in political participation among those who participate and those who do not has become more apparent. While support for the fundamental principles of democratic society remains high, democratic influence is not evenly distributed. The gap between those who participate and those who do not has widened. This is most evident with regard to the level of participation in civil society organisations and political parties among different socio-economic groups. Membership of civil society organisations and political parties is associated with high socio-economic status and a high level of education. People with lower levels of education and low-paying jobs have left the parties to a greater extent than others. Socio-economic background is also relevant for the level of confidence in democracy and in political institutions. Citizens of high socio-economic status are more likely to have higher confidence in democracy. They also tend to have higher confidence in their ability to influence political decisions. While voter turnout in general has risen, the gap between different groups is still considerable. Based on education level, there is a gap of about 15 percentage points in voter turnout. Turnout also varies between people born in Sweden and those born abroad.

The gap between ‘democratically active’ and ‘democratically passive’ citizens corresponds with social and economic gaps in society. This means that those who do not participate in democratic processes are groups with weaker political resources, such as people with a low level of education and income and a considerably weaker position in the labour market. Research also indicates that individuals with poor health are less democratically active than others. These differences can be described as processes of exclusion and inclusion, or in other words, class divisions.

Yet another, growing problem is that the differences between democratically active and passive citizens are spatial. They reside in different areas, attend different schools and participate in leisure activities in different areas. The spatial divide is also reflected in differences in voter turnout. The gap between the districts with the

highest and lowest turnout levels in Stockholm, Malmö and Gothenburg was about 40 percentage points in the parliamentary election in 2014. Moreover, the participatory gaps are also evident regarding news consumption. News consumption is strongly related to political interest and participation. The number of people considered to be ‘news avoiders’ has increased lately. This group mainly consists of individuals with low socio-economic status. Hence, the democratic arena, i.e. the spaces and places where thoughts, ideas, views and interests are exchanged, is increasingly segregated. This is a huge and urgent challenge for our democracy.

Yet another problem is that several current societal trends, such as globalisation, digitalisation, demographic change and climate change, can contribute to deepening the inequalities between different groups and also present society and democracy with new challenges. These societal trends have changed and will continue to change the conditions for democracy as well as for the economy, the labour market and power relations in society. Moreover, several of the challenges we face today imply the need to make difficult decisions regarding the distribution of resources. The capability of political actors to create political consensus, through democratic mechanisms, on decisions necessary for the sustainable development of society is crucial, not only for the future of the political decision-making process, but for society as a whole.

New objectives of democracy policy

The course of action to achieve the objectives of democracy policy must be based on the challenges mentioned above. The Commission therefore proposes a new objective of democracy policy: ‘A sustainable democracy that is characterised by participation and equal influence’. We believe that democracy is strengthened by a high degree of engagement and participation in society. Broad political participation increases the possibilities for more voices to be heard and the possibilities for equal influence. More equal participation means that all citizens have the same opportunities to participate in and exert influence on political processes, regardless of their sex, skin colour, ethnicity, religious belief, disability, sexual orientation, age or socio-economic status. The aim of democracy policy must there-

fore be to broaden political participation and to promote equal influence.

In addition, democracy needs to be sustainable. By this we mean a democracy characterised by strong public institutions capable of effective and transparent decision-making, under the rule of law. A sustainable democracy also requires citizens' confidence in democratic institutions and procedures. Furthermore, it requires high levels of democratic engagement and the belief among citizens that they can exert influence. In conclusion, a sustainable democracy requires respect for individuals' human rights.

The objective of democracy policy must be followed by measures aimed at increasing political participation and creating conditions for equal influence. The Government should carry out measures to promote democracy before and between elections with the aim of increasing political equality. Civil society organisations should be provided with the necessary conditions to engage those who otherwise participate to a lesser extent. Municipalities, county councils and the Government have a specific responsibility to create opportunities for citizens to participate and communicate their concerns and preferences in the political decision-making process. This is also the aim of several of the Commission's proposals.

Power relations within society are not likely to be changed by democratic reforms or through measures intended to increase political participation. The Commission's remit is restricted to analysing political participation and opportunities for citizens and politicians to influence decision-making between general elections. Our remit did not include studying power relations in society as a whole. However, due to the extent and severity of the societal changes that we observe today, we propose that a new commission be appointed. The remit of the commission should be to contribute to a deeper understanding of power relations in Sweden, and also to describe how these relations have altered since the turn of the millennium. By providing relevant information to political decision-makers, the commission should also contribute to long-term and suitable decisions that can address the future challenges facing democracy and society.

There is no party crisis

The Commission's review demonstrates that the idea of a party crisis can generally be written off. There is no longer a decline in membership of the political parties. The review further indicates that the role of party members has changed. Digital technology has simplified communication with voters while there has been a professionalisation of political campaigning. In addition, the political parties have recruited more staff. At the same time, one in four local party organisations state that they had difficulties identifying candidates for the 2014 general election. It is therefore vital that parties continue their efforts to recruit new members.

The parties must improve their recruitment processes

The under-representation of certain groups among party members, such as foreign-born people, young people and women, as well as individuals with a low level of education and a working class background, creates a problem for party democracy. The lack of representation from certain socio-economic groups can lead to difficulties for parties in reflecting the views and perspectives of these groups. The Commission's review indicates that all parties strive to recruit new members, and a majority of the parties strive to recruit new members from under-represented groups. At the same time, research shows that social networks are crucial in the recruitment process. This tends to reinforce the homogeneity of party members. Overall, the parties consist of a socially coherent group, standing with their backs outwards.

The 2014 Commission on Democracy therefore believes that the parties must improve their recruitment processes. The parties should actively pursue new members outside of the traditional networks and channels. In order to recruit young people it is vital that parties are present in schools, youth clubs and civil society organisations. It is also crucial that parties are present in local communities, in particular between elections, to create opportunities for party engagement among those who otherwise participate to a lesser extent. This is particularly relevant for local communities with high levels of unemployment and a large population of foreign-born individuals.

Take measures to combat the professionalisation of parties

The professionalisation of political parties has increased. As a result, policy development is largely driven by people who do not hold and have never held political office. This means there is a lack of experience of the political decision-making process within parties. The increased number of paid party officials, and in particular the increasing number of 'idea-brokers', can lead to fewer opportunities for members to participate in policy development. Moreover, it can contribute to driving politics further from the reality that voters experience and elected representatives in local government have to deal with. Furthermore, the parties are more focused on the opinions and views expressed through different media channels than on their communication with individual voters. The political debate in the media is important, but since fewer citizens get their news from traditional media or take part in opinion-forming through these channels, the parties run the risk of not grasping the broader views expressed in society. There is also a risk of parties becoming more receptive to the advocacy work carried out by various interest groups and PR firms, using media channels.

The parties must reform their organisations

There has been a heavy decline in party identification among the Swedish population, something that reduces the possibilities of mobilising politically interested individuals based on an ideological affinity. This development can partly be explained by changes in values, such as individualisation and a declining belief in authorities. Individuals today are more inclined to engage in issue-based politics rather than join a political party. Confidence in political parties has risen during the twenty-first century, yet the parties are among the institutions in society that citizens express the lowest degree of confidence in. It is likely that many choose other ways to express their political engagement based on a distrust of the possibilities to exert influence through political parties. The Commission's review also indicates that a large proportion of party members state that internal democracy, also known as intra-party democracy, is lacking. However, intra-party democracy has been strengthened over time.

Political party members are more committed and have higher demands on exerting influence today than before.

It is, however, essential that political parties do not become exclusive channels of influence for a minority of engaged party members. We therefore believe that the parties should strive to include local party members in the development of party policies. The parties should also consider carrying out internal elections on principal matters and increasing the influence of members regarding the election of party leaders. At the same time, since party members today do not reflect the composition of the population, strengthening intra-party democracy could result in parties further distancing themselves from the rest of the population.

It cannot be expected of the political parties that they regain the position they once held in our democracy. The decline of party membership is not only the result of professionalisation and unsuccessful recruitment strategies, but also an effect of changes in societal engagement. This emphasises the necessity to give voters the possibility to express their interest and views to elected representatives in ways other than joining a political party. The Commission's proposal on consultations prior to decisions and the citizen's initiative at local and national level are ways to improve the possibilities for citizens to exert political influence.

Review the public funding of parties

The Commission's review demonstrates that the public funding of parties is not used in accordance with the intended purpose. The funding provided to Members of the Riksdag to support their parliamentary work is mainly used for other purposes. Moreover, parts of the local funds for parties are transferred to the national level. At the same time, the Commission's review indicates that the number of political secretaries and full- or part-time salaried political positions has increased. One reason for this is that the political majority in municipalities offers smaller political parties positions, such as salaried political secretaries, as a way of assuring themselves of their support. Overall, we believe that there are reasons to carry out a review of the public funding of parties. The review should mainly focus on the appropriateness of how the funds are used and,

if needed, propose amendments or clarifications on how the funding should be distributed, used and reported.

Elected representatives and their social representativeness

The Commission's analysis of the representativeness of elected representatives, with respect to sex, age and country of origin, clearly shows that certain groups are under-represented. While the number of women in the Riksdag has decreased over the last decade, the number of women represented in the decision-making assemblies in municipalities and county councils has increased. Women's representation in the weightier positions, such as executive committee chairs, has improved since the turn of the millennium, but women are still under-represented. Female politicians are more exposed to threats, violence and harassment. More of them also choose to leave their position before the end of their term than their male counterparts. Women are also under-represented in the boards of municipal companies.

The elected assemblies do not reflect the composition of the population. Foreign-born people are under-represented at all levels in the political system. Individuals who have migrated to Sweden are less politically engaged than those who were born here, which partly explains their under-representation in elected assemblies. However, their participation increases with the length of their stay in Sweden. Discrimination is also a factor that affects political participation among foreign-born people. Residential segregation means that a large number of foreign-born people reside in areas with few elected representatives. This, in turn, affects the likelihood of foreign-born individuals entering politics since a majority of those who enter politics do so after contact with individuals engaged in political parties. Research also shows that foreign-born representatives advance towards the weightier positions at a slower pace than those born in Sweden. Young people, under the age of 29, are the group in society that is most strongly under-represented in local government assemblies, while those over the age of 65 are heavily under-represented in the Riksdag. This could result in the perspectives of young people and the elderly not having a sufficient impact on decision-making, at local and national levels respectively. Young

people's under-representation in local government assemblies also leads to a lack of experience among young people of holding an elected office, something that is important for a continued political career.

Social representativeness is important for the legitimacy of democracy

The Commission believes that elected assemblies that reflect the composition of the population as a whole improve the conditions for equal political influence. Social representativeness is a matter of justice and a question of the legitimacy of democracy. Elected representatives that share social and cultural experiences with a particular voting group are better able to hear, capture and convey the interest and views of those voters. In addition, representativeness affects the degree of participation in society. It is also reasonable to assume that a feeling of being represented can increase an individual's motivation to participate.

Since efforts to achieve political equality are mainly a question for the political parties, we give a number of recommendations to the parties on how to improve their social representativeness. The parties in a municipality or county council could, for instance, coordinate their internal nomination processes in order to improve the gender balance in the executive committee and the other committees. This is of particular importance when it comes to appointing the members of the board of the municipal companies, where women are strongly under-represented. We further propose that the parties should adopt the principle of always nominating two candidates, one man and one woman. This would facilitate the work of the nomination committee in coordinating the appointment process.

The conditions of the elected representatives

The conditions of local politics have changed in recent years. There has been a decline in both the number of committees and the number of elected positions, and fewer elected representatives are responsible for a greater number of positions. Moreover, influence in local politics is concentrated on a few leading elected represen-

tatives. The Commission believes that it is beneficial for a large share of the population to have experience of participating in political decision-making processes. Hence, the Commission believes that there should not be a reduction in the number of elected positions in future reforms of the political organisation. In order to stimulate democratic participation at local level, municipalities can hold direct elections for a limited number of seats in a district committee.

As a result of increased media coverage, the role of politicians has become more demanding. Moreover, public demand for quicker decision-making processes and the emergence of more complex political decisions has also contributed to a more demanding role. These factors affect who decides to engage in politics. Moreover, the number of elected representatives who choose to leave their elected positions before the end of their term is high. This is especially true for young people under the age of 29 and women with children living at home.

It is important that the rules and regulations governing the conditions for elected representatives are adapted to living conditions in society, making it possible to combine an elected position with full-time work and family life. A new meeting culture is needed where long meetings constitute an exception rather than the norm. The use of stop-times and opening up for long-distance decision-making are also ideas that should be considered. Measures should also be taken to make it easier for elected representatives with children under the age of six to participate. Municipalities could, for instance, introduce more generous rules regarding the right to day care in connection with political meetings in the municipality or county council.

Possibility to keep an elected office after moving

During the 2010–2014 term of office, one in five elected representatives in municipal councils decided to leave office before the end of their term. According to research, the cause behind every third termination was a move away from the municipality. When it comes to young people under 29, an even higher share – 59 per cent – reported leaving office due to a move from the municipality. This

can be explained by the higher level of mobility among young people, especially prior to pursuing studies or entering the labour market. There is already the possibility for the elected assemblies to decide that an elected representative appointed by the elected assembly can keep his or her office, despite moving from the municipality. We propose that this possibility should be extended to include the elected assembly members.

Preventing threats and violence against elected representatives

According to a survey by the Swedish National Council for Crime Prevention (Brå), one in five elected representatives reported that they had been subjected to threats, violence or some kind of harassment in 2013. One in two politicians holding multiple or weightier positions reported that they had been threatened and harassed multiple times. Considering the fact that one in four elected representatives state that they have censored themselves due to fear of harassment, this can be said to have an effect on democracy. We believe that it is important that all elected representatives receive support if they are subjected to threats, violence or harassment and that this leads to them feeling safe both when they enter an elected office but also when carrying out their duty as an elected representative. We therefore propose that amendments be made to the Local Government Act with a provision stating that municipalities and county councils are to promote a safe working environment for elected representatives.

The organisation of local politics

A shift of power has recently taken place from the elected assemblies and the part-time politicians to the members and chairs of the executive committees in municipalities and county councils. The elected assembly – which under the Local Government Act is the decision-making body in municipalities and county councils – has a relatively weak position. Furthermore, the preparation of political decisions often takes place outside the formal institutions, for instance through negotiations between the political parties governing the municipality or county council. This affects the possi-

bilities of elected assemblies and the citizens both to monitor the decision-making process and to hold the elected representatives accountable.

In order to give the elected assembly the authority to scrutinise and demand accountability, we believe that the elected assemblies should adopt a praxis for the internal review of the exercise of power in the municipality or county council. Moreover, the Commission believes that the elected assemblies should decide on a description of the tasks of the elected representatives with the intent of clarifying the division of labour between the elected representatives. This is particularly relevant for the role of chair of the executive committee and the chair of other committees and other important functions in local politics. From a citizens' perspective, it is fair to demand that the elected assemblies clarify the function of these elected representatives in local democracy.

To prevent elitism and power concentration in politics, it is also necessary to promote increased rotation in political office. We believe that the parties, either internally or jointly in the elected assemblies, should introduce term limits for weightier positions, such as executive committee chairs or chairs of other committees. This would open up the possibility for more candidates to step forward and gain important positions in politics. It could also result in breaking the social homogeneity in the higher tiers of politics.

In order to increase parties' visibility in local democracy, the elected assemblies should, following the model of the Riksdag, arrange debates on various topics relevant to the municipality or county council. These debates could stimulate general interest in local politics and provide opportunities for elected representatives to express their standpoints on political issues. We therefore propose that elected assemblies should be able to decide to hold general debates without having to consider other ongoing decision-making procedures.

Possibilities to influence national decision-making processes through formal tools: referrals, consultations and committees of inquiry

The formal tool for influencing decision-making in national politics, the referral procedure, is an important tool for individuals and interest groups to express their views. The sharing of opinions within the referral procedure takes place through formal rules and regulations. Thus, it facilitates transparency and equal participation. Besides the referral procedure, consultations, hearings and meetings with selected organisations have increasingly become methods for the Government Offices to gather the public's views and thoughts on matters, as well as methods for consultation with the public prior to government decisions.

Open up the referral procedure and the consultations

The Commission's review indicates that it is mainly the relatively large and resourceful organisations that engage in the referral procedure, as well as in consultations and hearings. In light of the decline in membership of traditional civil society organisations, their local connections have become severely weakened. At the same time, newer social movements have emerged at local level and there is thus a risk of the views and perspectives conveyed through formal channels, such as the referral procedure, failing to reflect the views of the wider public. Hence, the Commission proposes that the list of organisations included in the referral procedure, as well as invitations to hearings and consultations, should be extended to include newer sections of civil society. In addition, formal guidelines for consultations and hearings should be developed.

Electronic administration and digital consultations

The Government has adopted an ICT policy goal: that Sweden should become the best country in the world at making use of the opportunities of digitalisation. According to its eGovernment strategy, the Government is to promote "an open administration that supports innovation and participation". In light of this we find it

remarkable that the Government Offices has not developed its own electronic administration. Certainly, the Government Offices has a special position among government agencies in terms of security and confidentiality requirements. However, the lack of digitalisation has resulted in insufficient transparency and a lower degree of participation. This is especially true for the referral procedure.

The conditions for consultations of committees of inquiry

The Commission's review shows that the possibilities for individuals and organisations to influence politics through committees of inquiry have decreased. Terms of reference have become more detailed and the aim and purpose of the committees are normally decided beforehand. Moreover, the time allocated to the committees has been reduced. As a result of the growing number of committees with an inquiry chair with a short deadline, the role of the committee of inquiry to build consensus has weakened. The Commission therefore believes that it is important that committees of inquiry are requested to work in a consultative manner and that they are given enough time to consult and receive input from organisations and interest groups, as well as from the general public.

Possibilities to influence national decision-making processes through informal tools

The Commission's review shows that informal contact between organisations, interest groups and decision-makers at national level has increased. This development is partly a result of the changed nature of the relationship between decision-makers and organisations and interest groups. Another explanation is the increased complexity of politics and the increasing need for knowledge and information. The ongoing adaptation of politics to the media has resulted in political communication gaining more importance and a growing number of individuals working as 'idea-brokers'. This development must be regarded as the biggest change in Swedish democracy over the past fifteen years.

The Commission believes that there are reasons to be cautious about a development in which politics and ideas are developed in

arenas where citizens are not able to participate or be represented by elected representatives. This kind of development could result in fewer possibilities for individuals to participate and exert influence. It could also reduce the possibilities to hold elected representatives accountable for their decisions. In addition, advocacy work is a matter of resources, which affects political equality.

Contact between decision-makers and interest organisations should not be regulated

Currently lobbying – in the form of informal contact between decision-makers and organisations and interest groups – does not pose a direct threat to democracy. Therefore, the Commission does not propose any rules or regulations that change the conditions for contact between decision-makers and organisations and interest groups, such as registering lobbyists. It is difficult to design these types of rules in an appropriate manner that does not entail negative consequences for democracy.

The advocacy work done by organisations and interest groups, PR firms and think-tanks mainly targets the media. In order to guarantee citizens' access to information and their possibilities to hold elected representatives accountable, the presence of independent media actors, with the capacity to scrutinise the power of authority, produce high-class journalism and facilitate a public debate where different voices and perspectives can be expressed, is vital. In light of this, the Commission thinks that the Government should take measures to create conditions for a viable, independent and multifaceted media market and for a strong and independent public broadcasting service.

The introduction of a citizens' proposal in the Riksdag

In order to vitalise democracy and strengthen citizens' influence on the decision-making process, we propose the introduction of a citizens' proposal to the Riksdag, known as a 'people's motion' (Folkmotion). A people's motion is the right of an individual, with voting rights, to propose an initiative to the Riksdag. If the proposal receives support from at least one per cent of the citizens

with voting rights, it must be accepted as a motion in the Riksdag. It should be possible to submit and support a people's motion online. If a motion receives sufficient support it will be handled in same way as motions by Members of the Riksdag are handled. If the motion is approved, depending on the demand of the people's motion, it can result in a committee initiative or a statement to the Government. The proposal of introducing a people's motion was inspired by the citizen's initiative in Finland. With the possibility to submit a people's motion in the Riksdag, all citizens are given access to a formal tool for making their voices heard. This could mean that the advantage of resourceful organisations is levied. It could also increase the transparency of advocacy work. The introduction of a people's motion is also justified by the weakened position of the political parties and the changed forms of political engagement and participation. A reform of this kind would require amendments to the Riksdag Act. The Commission therefore proposes that the introduction of a people's motion in the Riksdag be preceded by a committee of inquiry.

Transparency in the work of the Riksdag

In light of the increase in informal contact between organisations, interest groups and Members of the Riksdag, there could be reason to consider taking measures to ensure transparency in the power of authority. In order to guarantee citizens' possibilities to express their views and interests at national level, the conditions for communication between Members of the Riksdag and citizens must be favourable. The Commission therefore proposes a review of the support given to Members of the Riksdag, as part of the public funding of the parties. The review should include the question as to whether parts of the funding should be tied to the Members' constituencies, enabling increased local support.

Citizens' dialogues and consultations in municipalities and county councils

Citizens' dialogues and consultations where individuals, organisations and interest groups or other actors are invited to take part in decision-making processes are common in municipalities and county councils. Citizens' dialogues can help to make decisions more deeply rooted and increase their legitimacy. By using citizens' dialogues, conflicts of interest or demonstrations of dissatisfaction can be avoided when implementing political decisions. However, citizens' dialogues that instil hope for political influence which is then not realised can undermine confidence in democracy. If participation does not reflect the composition of the inhabitants of the municipality or county council, there is also a risk that citizens' dialogues will result in political inequality.

The elected assembly should promote the participation of the members the decision-making process

In order for citizens' dialogues to yield positive democracy effects, the use of dialogues and consultations must be formalised. Municipalities and county councils must inform citizens when the citizens' dialogues and consultations will be held and what matters will be discussed. It is equally important to inform the citizens of their possibilities to influence policy through citizens' dialogues and consultations. The Commission therefore proposes an amendment to the Local Government Act by introducing a provision stating that the elected assembly should promote the participation of the members of the municipality or county council in the decision-making process. It further states that the municipalities and county councils are to ensure that the members have adequate opportunities to take part in the decision-making process. The proposed provision motivates municipalities and county councils to consultate and gain support for political decisions, but also that elected assemblies are responsible for the decision-making process as a whole. It further stresses the importance of citizens' engagement, which was one of the founding principles in the drafting process of the Local Government Act.

The provision, which is to be considered a democratic principle, is expressed in the form of a general objective. This means that decisions made without prior consultation with the members of the municipality or county council cannot be appealed. The elected assembly has sole responsibility for determining when and how the members are to engage and express their views. The proposal entails all members of the municipality or the county council – including young people and foreign citizens without voting rights, and judicial entities, such as non-profit organisations and companies – having the right to express their views in matters of importance. In light of the introduction of a consultation provision in the Local Government Act, the Commission further proposes that the concept of consultation should be included as one of the methods the elected assembly can use in its contact with the general public.

Guidelines and principles for citizens' dialogues and consultations

The Commission believes that there are advantages to having elected assemblies adopt guidelines and principles on when citizens' dialogues and consultations will be held and on what matters. It is also important that the guidelines or principles indicate the form of the dialogues and consultations. In the Commission's view, the guidelines or principles should contain information on the role of the dialogues or consultations in the decision-making process, the target group of a particular dialogue or consultation, how the invitation to the dialogues or consultations will be circulated and finally, information on how feedback to the citizens will be handled. We further provide recommendations regarding methods for strengthening political equality. Moreover, the Commission advocates the use of digital technology and the importance of using inclusive feedback mechanisms. In addition, the Commission suggests that the municipalities and county councils gather all relevant information for citizens' democratic participation in one place on their website in order to ensure that citizens receive adequate and accessible information regarding their opportunities to engage politically.

The reinforced citizens' initiative

The reinforcement of citizens' possibilities to call for referendums in municipalities and county councils has led to an increase in the number of initiatives and referendums. This has created tensions at local level. Some of the conflicts that have occurred have been due to a lack of clarity regarding the rules and regulations of the citizens' initiative.

In order to simplify the process, the possibility of signing a supporting motion of an initiative online should be introduced. The Commission thus proposes that the requirement for personal signatures be removed from the Local Government Act. Allowing the gathering of signatures online, through electronic identification, can make the process speedier, more just and more resource-efficient. Moreover, the gathering of signatures online is compatible with the current trends of political engagement where the internet and social media play a key role for political participation. To make the gathering of signatures online possible, the Commission proposes the establishment of a national website.

In addition, a clarification of the regulations on the number of signatures needed to initiate a request for a referendum is needed. One problem with past referendums has been the low turnout. The Commission believes that conflicts could be avoided if the political parties, prior to the referendum, clearly indicate the threshold required for them to respect the outcome of the referendum.

Despite the problems that have occurred in connection with initiatives and referendums, we believe that the principal value of the right of citizens to direct participation in the political decision-making process outweighs the negative experiences. The majority of the referendums have stimulated democratic participation locally and there are no indications of referendums having had negative effects on political equality or confidence in democracy. The problems that have occurred have mainly been due to an inability on the part of leading politicians to take into account or adequately respond to the strong public opinion expressed by different voting groups between elections. In order to prevent such demonstrations of discontent, it is vital that the municipalities and county councils, in line with the proposal mentioned above, promote citizens' participation in matters of importance.

Citizens' proposals and people's motions

The Commission's review of the citizens' proposal indicates that its effects on democracy are rather limited. Instead, it has mainly been used as a tool for putting forth concrete ideas or suggestions on specific everyday issues. Moreover, the small share of citizens who have used the mechanism does not reflect the composition of the population. Our review also shows that the administrative process of the citizens' proposal is time-consuming and not resource-efficient. More importantly, however, it establishes a relationship between individual citizens and elected representatives and not a group of individuals and elected representatives. The citizens' proposals therefore fail to stimulate a democratic dialogue and do not provide the elected representatives with adequate information about public opinion.

In order to strengthen the dialogue between the elected representatives and citizens and facilitate the administrative process, the Commission proposes that the citizens' proposal be replaced with a new tool, the people's motion, which is mandatory for all municipalities and county councils. All registered inhabitants of a municipality or county council should have the right to submit a proposal on a matter within the jurisdiction of the municipality or county council. If the proposal receives support from at least one per cent of the registered inhabitants, it must be considered by the elected assembly, and a decision has to be made within a year of submission. The Commission proposes that the administrative process of the people's motion be identical to the process of the citizens' proposal, meaning that the elected assembly can delegate the proposal to the executive committee or another committee. The gathering of signatures can, in line with the agenda initiative, be digital. Individuals can submit and support people's motions in their municipality or county council through the national website we propose should be established.

Young people's participation, influence and representation

Most young people feel that they lack influence over the political decision-making process and many of them do not feel like they are part of society. In addition, young people are under-represented in

the political parties, in the elected assemblies and in civil society organisations. Socio-economic background, sex, health and foreign background are factors that affect young people's participation, in the same way they do for older individuals. Research shows that political interest among young people is high today. A large proportion of the young population are politically engaged and express a wish to influence politics. Young people demonstrate strong confidence in democracy and a majority express support for the fundamental democratic values. Overall, the Commission believes that there is a need for a shift of perspective: young people should not be considered a challenge for democracy. Instead their engagement and interest should be viewed as an asset. The focus should be on creating conditions for the broad participation of young people in local democracy.

Voting age trial

The Commission proposes the introduction of a pilot project to lower the voting age from 18 to 16 in local elections in 2018 and 2022. The voting age trial is to be carried out in municipalities that apply to be part of the project and is to be further accompanied by an evaluation project. Lowering the voting age from 18 to 16 means that the average age of first-time voters would be lowered to 18 years. It is currently 20 years. This could result in increased incentives for young people to engage in local politics and for their interest in holding elected office. Moreover, a lowered voting age increases the possibilities to influence the long-term voting behaviour of young people, as they are still in school. This gives schools a concrete opportunity to include democracy issues in the curriculum. A pilot project to lower the voting age is also in line with the objective of the national youth policy, which clarifies that young people are to have an influence on the development of society. The pilot project is restricted to elections in municipalities, in which many issues of direct relevance to young people are decided on. As for elections to the Riksdag, the Commission believes that it is important to keep the connection of voting rights to the age of authority.

Young people's participation in decision-making processes in municipalities and counties

The Commission's proposal that elected assemblies should promote the participation of the members of the municipality or county council in the decision-making process implies that municipalities and counties also have to ensure the inclusion of young people's perspectives in decision-making. Youth forums, where young people are invited to take part in political decision-making processes, could be one method of achieving that. We believe that consultations with youth forums should be a formal part of the decision-making process. At the same time, it is vital that these forums reflect the composition of the youth population in the municipality or county. It is also important that consultation processes are adapted to the conditions of young people. The municipalities and county councils should adopt a framework for how young people's perspectives will be considered in decision-making processes or in an action plan for local youth policy.

The role of schools in fostering democratic values

We believe that there is a need to increase pupils' knowledge of the function of municipalities and county councils and also of the forms for participation in local decision-making processes. Schools should cooperate more with administrators in municipalities and county councils and meet the local representatives of the political parties. The Commission therefore proposes that increased knowledge of the function and role of local democracy should be included in the national school development programme. Moreover, the national school development programme should aim to increase knowledge of critical review and source criticism. The Commission further proposes that the Swedish Agency for Youth and Civil Society, together with the Swedish National Agency for Education, should be commissioned by the Government to develop tutorials for schools and municipalities, with examples of methods of cooperation in local democracy. The Commission further believes that civic engagement in compulsory school and upper secondary school must be promoted and safeguarded.

Higher education institutions also play a key role in democracy. It is therefore important that the political student associations, political parties and other organisations gain access to higher education institutions. In order to highlight the importance of higher education institutions for democracy, the Commission proposes an amendment to the Swedish Higher Education Act to the effect that it is clear that higher education institutions are to foster democratic principles and respect for individuals' human rights.

The political influence of persons with disabilities

Persons with disabilities participate less in democracy than others. This is reflected in lower rates of voter turnout and in their representation in elected assemblies. Access barriers of various kinds still constitute an obstacle to disabled persons fully participating in society. While physical access to the meeting rooms for elected assemblies has improved, the meeting rooms used for committee meetings and for internal party meetings still have significant access barriers. Therefore, it is crucial that the removal of access barriers is continued and that municipalities and counties provide accessible meeting rooms for committee meetings and internal party meetings and, to a larger extent than today, allow distance decision-making in elected assemblies and committees.

One problem, in particular for elected representatives in need of assistance and services to fulfil their political assignment, is combining the assignment with work and family life as they have difficulties in obtaining additional hours of assistance or services to allow them to serve politically. Elected representatives in need of assistance and accompanying services are to receive the necessary assistance to fulfil their political assignments.

The Commission's proposal that the elected assembly should promote the participation of the members of the municipality or county council in the decision-making process also has implications for people with disabilities. We therefore suggest that municipalities and counties establish citizens' councils with real possibilities for influence. The elected assembly should further adopt regulations for the function of the citizens' councils in local democracy.

In order to secure a more prominent role for democratic participation in national disability strategy, democratic participation should be introduced as a separate goal. By adopting a specific goal on democratic participation, the importance of removing barriers in democracy promotion is stressed. At the same time, the conditions for monitoring the development of democratic participation among people with disabilities are improved.

Let the future be shaped by many!

Profound changes in how democracy functions cannot be made by a governmental commission. Changes in democracy are shaped by changes in society. If the democratic framework is to be changed, it must be done with caution and on the basis of political consensus. The Commission's remit was to update the institutions of democracy and make them more relevant to the current time, through renewal and gradual changes of democratic rules. The overarching aim of the Commission's proposal is to achieve greater and broader participation, thus creating more equal influence. Moreover, we believe that it is important to have a debate on the state of democracy. The continued debate should address how to achieve greater diversity among those who shape the future. Given the profound societal changes of late, it is natural to propose the appointment of a new Commission on the functions of democracy, in around a decade from now.

Litteratur- och källförteckning¹

Offentligt tryck

Propositioner

Regeringens proposition 1973:47, Kungl. Maj:ts proposition angående förbättrade familjeförmån inom den allmänna försäkringen, m.m.

Regeringens proposition 1975/76:187, Om kommunal demokrati, ny kommunallag m.m.

Regeringens proposition 1982/83:97, Om de förtroendevaldas arbetsförutsättningar i kommuner och landstingskommuner, m.m.

Regeringens proposition 1990/91:117, Om en ny kommunallag.

Regeringens proposition 1991/92:123, Om slopande av intresserepresentation i vissa statliga myndigheters styrelse.

Regeringens proposition 1992/93:159, Om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Regeringens proposition 1993/94:135, Ungdomspolitik.

Regeringens proposition 1993/94:188, Lokal demokrati.

Regeringens proposition 1995/96:146, Vissa frågor om personlig assistans.

Regeringens proposition 1996/97:150, 1997 års ekonomiska vårproposition.

Regeringens proposition 1998/1999:115, På ungdomars villkor – ungdomspolitik för demokrati, rättvisa och framtidstro.

---

¹ Referenser till andra dokument, till exempel rättsfall, internationella konventioner och regeringsbeslut finns återgivna i fotnoter i respektive kapitel.

- Regeringens proposition 1999/2000:79, Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken.
- Regeringens proposition 2001/02:80, Demokrati för det nya seklet.
- Regeringens proposition 2004/05:163, Ny vallag.
- Regeringens proposition 2004/05:2, Makt att bestämma – rätt till välfärd.
- Regeringens proposition 2005/06:1, Budgetpropositionen för 2006 Utgiftsområde 13.
- Regeringens proposition 2006/07:24, Förenklad hantering av medborgarförslag.
- Regeringens proposition 2008/09:1, Budgetpropositionen för 2009.
- Regeringens proposition 2008/09:28, Mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning.
- Regeringens proposition 2008/09:80, Äktenskapsfrågor.
- Regeringens proposition 2008/09:83, Taxering och beskattning av ägarlägenheter.
- Regeringens proposition 2008/2009:158, Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna.
- Regeringens proposition 2009/10:1, Budgetpropositionen för 2010 Utgiftsområde 1.
- Regeringens proposition 2009/10:176, Personlig assistans och andra insatser – åtgärder för ökad kvalitet och trygghet.
- Regeringens proposition 2009/10:55, En politik för det civila samhället.
- Regeringens proposition 2009/10:80, En reformerad grundlag.
- Regeringens proposition 2012/13:63, Utvidgad målgrupp för samhällsorientering samt ett kunskapsunderlag och en analys om integrationens tillstånd och utveckling.
- Regeringens proposition 2013/14:1, Budgetpropositionen Utgiftsområde 17.
- Regeringens proposition 2013/14:19, Med fokus på unga – en politik för goda levnadsvillkor, makt och inflytande.
- Regeringens proposition 2013/14:48, Proportionell fördelning av mandat och förhandsanmälan av partier i val.
- Regeringens proposition 2013/14:5, Vital kommunal demokrati.

Regeringens proposition 2014/15:1, Budgetproposition 2015 Utgiftsområde 27.

Statens offentliga utredningar

- SOU 1946:24 Kommittén för partiellt arbetsföra, betänkande (1946). *Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m.m.* Stockholm.
- SOU 1952:7 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande II (1952) *Allmän folkomröstning*. Stockholm, Emil Kihlströms Tryckeri AB.
- SOU 1963:17 Författningsutredningen VI (1963) *Sveriges statskick, del 2 Förslag till regeringsform*. Iduns tryckeriaktiebolag Esselte AB, Stockholm.
- SOU 1964:43 Socialpolitiska kommittén (1964). *Social omvårdnad av handikappade*. Stockholm.
- SOU 1970:64 Handikapputredningen (1970). *Bättre socialtjänst för handikappade*. Esselte tryck, Stockholm.
- SOU 1972:15 Grundlagberedningen (1972). *Ny regeringsform, ny riksdagsordning: betänkande*. Göteborg Offsettryckeri AB, Stockholm.
- SOU 1976:20 Handikapputredningen, betänkande (1976). *Kultur åt alla*. Liber förlag, Stockholm.
- SOU 1978:34 Rättighetsskyddsutredningens betänkande (1978) *Förstärkt skydd för fri- och rättigheter*. Jernström Offsettryckeri AB, Stockholm.
- SOU 1979:64 Utlänningslagkommitténs betänkande II (1979) *Ny utlänningslag*. Jernström Offsettryck AB, Stockholm.
- SOU 1987:19 Slutbetänkande från utredningen om kvinnorepresentation (1987) *Varannan Damernas*. Svenskt tryck, Stockholm.
- SOU 1990:44 Maktutredningens huvudrapport (1990) *Demokrati och makt i Sverige*. Graphic Systems AB, Göteborg.
- SOU 1991:12 Ungdomskommitténs betänkande (1991) *Ungdom och makt, Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet*. Allmänna förlaget, Stockholm.
- SOU 1991:46 1989 års handikapputredning (1991). *Handikapp, välfärd, rättvisa: betänkande*. Stockholm: Allmänna förlaget.

- SOU 1992:52 1989 års Handikappsutredning, betänkande (1992) *Ett samhälle för alla*. Allmänna förlaget, Stockholm.
- SOU 1993:16 Ekonomikommisionen (1993). *Nya villkor för ekonomi och politik: Ekonomikommisionens förslag: betänkande*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1993:24 Delbetänkande av utredningen om översyn av vissa delar av utlänningslagstiftningen m.m. (1993) *Utlänningslagen – en partiell översyn*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1993:90 Lokaldemokratikommitténs slutbetänkande (1993). *Lokal demokrati i utveckling*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1996:40 Betänkande av IT-utredningen (1996) *Elektronisk dokumenthantering*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1996:162 *På medborgarnas villkor. En demokratisk infrastruktur* (1996). Stockholm, Inrikesdepartementet.
- SOU 1996:111 Åldersgränsutredningen (1996). *Bevakad övergång: åldersgränser för unga upp till 30 år: rapport från Åldersgränsutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1996:162 Demokratiutvecklingskommittén (1996). *På medborgarnas villkor: en demokratisk infrastruktur: betänkande*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1996:71 Demokratiutvecklingskommittén (1996). *Lokal demokrati och delaktighet i Sveriges städer och landsbygd: rapport från Demokratiutvecklingskommittén*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1996:177 Storstadskommitténs delbetänkande (1996). *Egenmakt – att återerövra vardagen*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:56 Folkområdningsutredningens betänkande (1997). *Folket som rådgivare och beslutsfattare*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:71 Ungdomspolitiska kommitténs slutbetänkande (1997). *Politik för unga*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1998:138 *Kvinnor, män och funktionshinder: rapport till Utredningen om bemötande av personer med funktionshinder* (1998). Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 1998:155 Montin, Stig (1998). *Lokala demokratiexperiment: exempel och analyser*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

- SOU 1999:21 Utredningen för bemötande av personer med funktionsnedsättning. Slutbetänkande (1999). *Lindqvists nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionsbinder*. Stockholm: Fakta info direkt.
- SOU 1999:121 Hermansson, Jörgen (red.) (1999). *Avkorporativisering och lobbyism: konturerna till en ny politisk modell: en bok från PISA-projektet*. Stockholm: Fakta info direkt.
- SOU 1999:130 Gidlund, Gullan & Möller, Tommy (1999). *Demokratiens trotjänare: lokalt partiarbete förr och nu*. Stockholm: Fakta info direkt.
- SOU 1999:132 Andersson, Cathrin & Amnå, Erik (red.) (1999). *Valdeltagande i förändring*. Stockholm: Fakta info direkt.
- SOU 1999:144 Ericson, Lars-Erik, Lemne, Marja & Pålsson, Inger (1999). *Demokrati på remiss*. Stockholm: Fakta info direkt.
- SOU 2000:1 Demokratiutredningen (2000). *En uthållig demokrati!: politik för folkstyrelse på 2000-talet : Demokratiutredningens betänkande*. [Ny utg.] Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2000:106 Kommittén om medborgarskapskrav (2000). *Medborgarskapskrav i svensk lagstiftning*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2001:48 Kommundemokratikommittén (2001). *Att vara med på riktigt: demokratiutveckling i kommuner och landsting: betänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2001:89 Kommundemokratikommitténs betänkande (2001). *Att tänka efter före – samråd i kommuner och landsting*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2002:115 Byggkommissionens betänkande (2002). *Skärpning gubbar!: om konkurrensen, kvaliteten, kostnaderna och kompetensen i byggsektorn*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2003:118 Utredningen om allmänna samlingslokaler (2003). *Allmänna samlingslokaler: demokrati, kultur, utveckling*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

- SOU 2004:22 Utredningen om offentlighet för partiers och valkandidaters intäkter (2004). *Allmänhetens insyn i partiers och valkandidaters intäkter*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2004:111 2003 års vallagskommitté (2004). *Ny vallag: betänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2004:59 Utredningen statligt stöd för kvinnors organisering (2004). *Kvinnors organisering: betänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2005:40 Utredningen om finska och sydsamiska språken (2005). *Rätten till mitt språk, Förstärkt minoritetsskydd*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2005:41 Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (2005). *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering: rapport*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2005:56 Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet (2005). *Det blågula glashuset: strukturell diskriminering i Sverige: betänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2005:66 Jämställdhetspolitiska utredningen (2005) *Makt att forma samhället och sitt eget liv: jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2006:46 Kommittén om hot och våld mot förtroendevalda (2006). *Jakten på makten*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:53 Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, Soininen, Maritta & Etzler, Nils (2006). *Partierna nominerar: exkluderingens mekanismer – etnicitet och representation: rapport*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:79 Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (2006). *Integrationens svarta bok: agenda för jämlikhet och social sammanhållning*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:10 Remissammanställning: Ansvarskommitténs betänkande (2008). *Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft*. Stockholm: Finansdepartementet.
- SOU 2007:68 Nielsen, Peder (2007). *Ett decennium med personval: erfarenheter och utfall*. Stockholm: Fritzes.

- SOU 2007:82 Slutbetänkande av Utredningen om tillsynen inom socialtjänsten. *Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:84 Martinsson, Johan (2007). *Värdet av valdeltagande*. Stockholm: Fritzes. Grundlagsutredningens rapport VII.
- SOU 2007:87 Slutbetänkande av Utredningen om statliga specialskolor (2007). *Ökad likvärdighet för elever med funktionshinder*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2008:125 Betänkande av Grundlagsutredningen (2008) *En reformerad grundlag*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2008:77 LSS-kommittén (2008). *Möjlighet att leva som andra: ny lag om stöd och service till vissa personer med funktionsnedsättning: slutbetänkande*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:70 Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige (2010). *Ny struktur för skydd av mänskliga rättigheter: slutbetänkande*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2012:94 2011 års vallagskommitté (2012). *Proportionalitet i val samt förhandsanmälan av partier och kandidater: delbetänkande*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2012:30 Betänkande av Kommittén för förstärkning av den lokala demokratins funktionssätt (2012). *Vital kommunal demokrati*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2013:24 2011 års vallagskommitté (2013). *E-röstning och andra valfrågor: slutbetänkande*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2013:34 Plangenomförandeutredningen (2013). *En effektivare plan- och bygglovsprocess*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2013:64 Den parlamentariska socialförsäkringsutredningen, delbetänkande (2013). *Pensionärers och förtroendevaldas ersättningsrätt i arbetslöshetsförsäkringen*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2015:24 Utredningen om en kommunallag för framtiden, slutbetänkande (2015). *En kommunallag för framtiden*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2015:28 Digitaliseringskommissionen (2015). *Gör Sverige i framtiden: digital kompetens*. Stockholm: Fritzes, ett Wolters Kluwer-företag.

SOU 2015:66 E-delegationens slutbetänkande (2015). *En förvaltning som håller ihop*. Stockholm: Fritzes.

Departementsserien

Ds 2001:34 Erfarenheter av ett utbrett brukarinflytande. En utredning om brukarinflytandet i Sverige 2001.

Ds 2004:4 Samråd efter folkinitiativ.

Ds 2008:53 Allmänna sammankomster på offentlig plats.

Ds 2013:19 Framtidskommissionens slutrapport: Svenska framtidsutmaningar.

Ds 2014:4 Våldsbejakande extremism i Sverige – nuläge och tendenser.

Skrivelser

Regeringens skrivelse 2005/06:95 En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006–2009.

Regeringens skrivelse 2009/10:53 Regeringens strategi för ungdomspolitik.

Regeringens skrivelse 2013/14:61 En politik för en levande demokrati.

Övrigt

Litteratur, artiklar och rapporter

Abdelzadeh, Ali. Den missnöjda demokraten. Ungas politiska missnöje och politiska engagemang i en förändrad tid. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).

Abrahamsson, Hans. *Dialog och medskapande i vår tids stora omdaning*. Utbildning och lärande nt 1/2015, Skövde (2015).

- Abrahamsson, Hans. Vår tids stora samhällsomdaning – städers ökade roll för social hållbarhet. I Stenberg, Jenny, Abrahamsson, Hans Benesch et al. *Framtiden är redan här: Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*. Göteborg, Chalmers University of Technology (2013).
- Adler, Inga-Lisa. *Medskapardemokrati – Interaktiva styrningsprocesser och medskapande dialogarbetssätt*. Förvaltningshögskolans rapporter nr. 134 (2015).
- Adolfsson, Petra, Solli, Rolf & Demediuk, Peter. *Medborgarbudget – erfarenheter från tre svenska pilotkommuner*. Borås universitet (2012).
- Ahmed, Ali & Ekberg, Jan. *Fältexperiment för att studera etnisk diskriminering på den svenska arbets- och bostadsmarknaden*. Socialvetenskaplig tidskrift 16, nr. 2 (2009):105–122.
- Albacete, Gema Garcia. *Young People's Political Participation in Western Europe: Continuity Or Generational Change?* Palgrave Macmillan (2014).
- Al-khamisi, Rami. Dialogen som blev en monolog. I Lindholm Teresa, Oliveria e Costa Sandra, Wiberg Sofia. *Medborgardialog – demokrati eller dekorativ?* Stiftelsen Arkus, Stockholm (2015).
- Almgren, Ellen. *Att fostra demokrater: om skolan i demokratin och demokratin i skolan*. Skrifter av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala (2006).
- Alvater Elmar m.fl. *Demokrati eller kapitalism? Europa i kris 2015*. Daidalos (2015).
- Amnå, Erik & Ekman, Joakim. *Standby citizens: diverse faces of political passivity*. European Political Science Review 6, no. 02 (2014):261–281.
- Amnå, Erik. *Jourhavande medborgare: samhällsengagemang i en folkrörelsestat*. Lund Studentlitteratur (2008).
- Andersson, Eva, Östh, John & Malmberg, Bo. *School choice and increasing performance difference: A counterfactual approach*. Urban Studies 50, no. 2 (2013):407–425.
- Andersson, Erik. *Nya portar? Ungas politiska delaktighet i politiska beslutsprocesser på kommunal nivå*. Underlagsrapport till 2014 års Demokratiutredning (2015).

- Barnombudsmannen. *Barnperspektiv inom handikappråden* (2004).
- Barnombudsmannen. *Barnperspektiv inom handikappråden, En uppföljande studie bland landsting och kommuner* (2008).
- Barrling, Hermansson, Katarina. *Partikulturer: Kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*. Skrifter av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala (2004).
- Berg, Linda & Vernersdotter, Frida. Svenska alla mer positiva till EU igen i *Fragment* nr. 63. Göteborgs universitet: SOM-institutet (2015).
- Bergh, Andreas, Erlingsson, Gissur, Sjölin, Mats & Öhrvall Richard. *Allmän nytta eller egen vinning? En ESO-rapport om korruption på svenska*. Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. Fritzes, Stockholm (2013).
- Bergh, Johannes. *Stemmerett for 16-åringer*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning (2014).
- Bergman, Sanna. *Våra olikheter är vår styrka, positionering och identitetsskapande bland medlemmarna i nätverket StreetGäris*. Masteruppsats Södertörns högskola (2015).
- Bergström, Hans. *Rivstart? Övergången från opposition till regering*. Tidens förlag, Stockholm (1987).
- Bergström, Annika & Hägglund, Jonas. *Västra Götaland 2011, resultat från Väst-SOM-undersökningen 2011*. Göteborg: SOM-institutet (2012).
- Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red.). *En region för alla?: Medborgare, människor och medier i Västsverige: den västsvenska SOM-undersökningen 2012*. Göteborg: SOM-institutet (2013).
- Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red.). *Västsvenska trender 1998–2011*. Göteborg: SOM-institutet (2011).
- Bergström, Annika & Oscarsson, Henrik Ekengren (red.). *Svenska trender, 1986–2013* SOM-institutet, Göteborg (2014).
- Bergström, Annika. *Medborgardemokrati i Skåne*. Göteborg: SOM-institutet (2012).
- Bergvall, Inger Persson & Sjöberg, Maria. *Åratal ur Handikapphistorien* (2012).

- Besley, Timothy J, Folke, Olle, Persson, Torsten, & Rickne, Johanna. *Gender quotas and the crisis of the mediocre man: Theory and evidence from Sweden* (2013).
- Blais, André, Gidengil, Elisabeth & Neviite, Neil. *Where does turnout decline come from?* European Journal of Political Research, nr 43 (2004) 221–236.
- Blaug, Ricardo. *Engineering democracy*. Political studies 50, no. 1 (2002) 102–116.
- Blomdahl, Ulf & Claesson, Åsa. *Fritidsgården: dess besökare och framtid*. Forskningsenheten, Fritid Stockholm (1989).
- Blomdahl, Ulf, Elofsson, Stig, & Öhman, Jari. *Hur mycket satsas på fritidsgårdar (öppenverksamhet) år 2002 jämfört med 1981 och 1990?* Socialhögskolan och Stockholms stad, idrottsförvaltningen (2002).
- Bodin, Niklas. Partikongresser och interndemokrati. I *Partier och partisystem*. red Hagevi, Magnus. Lund Studentlitteratur (2015).
- Boverket. *Hela Samhället. Jämställdhetsaspekter på fysisk planering och byggd miljö* (1996).
- Boverket. *Vem bestämmer? Om medborgarinflytande och kommunalplanering. Erfarenheter från Sydlänsprojektet*. Karlskrona: Boverket (1998).
- Boverket. *Unga är också medborgare. – om barns och ungdomars inflytande i planeringen* (2000).
- Brolund de Carvalho, Sandra. *Slaget om staden – om urbana rättviserörelser och inbjudan deltagande*. (2015).
- Bromander, Tobias. *Politiska skandaler! Behandlas kvinnor och män olika i massmedia?* Statsvetenskaplig tidskrift 115, no. 3 (2013).
- Brottsförebyggande rådet, BRÅ. *Politikernas trygghetsundersökning 2013, Utsatthet och oro för trakasserier, hot och våld* (2014).
- Brottsförebyggande rådet, BRÅ. *Hatbrott 2014, Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv och självrapporterad utsatthet för hatbrott*. (2015)
- Brynolfsson, Erik & McAfee, Andrew. *Den andra maskinåldern. Arbete, utveckling och välstånd i en tid av lysande teknologi*. WW Norton & CO (2014).

- Bäck, Hanna, Bäck, Emma & Gustavsson, Nils. Ungas politiska deltagande. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).
- Bäck, Henry, Håkansson, Anders & Pierre Jon, Widfeldt. *Partiernas kris*. Statsvetenskaplig tidskrift (1995).
- Bäck, Hanna, Marc, Debus, & Jochen, Müller. *Who takes the parliamentary floor? The role of gender in speech-making in the Swedish Riksdag*. Political Research Quarterly (2014).
- Bäck, Henry. *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid*. Liber, (2000).
- Bäck, Mats & Möller, Tommy. *Partier och organisationer*. Stockholm: Nordstedts Juridik, sjätte upplagan (2003).
- Böhlmark, Anders, Holmlund, Helena & Lindahl, Mikael. *Skolsegregation och skolval*. IFAU Uppsala (2015).
- Carlsson, Fredrik. *Demokratisk innovation eller ett spel för gallerierna? En demokratiteoretisk utvärdering av Participatory Budgeting i en svensk kommun*. Masteruppsats, Stockholms universitet (2014).
- Cars, Göran. Medborgardialog – ett verktyg för att stärka demokratin i samhällsplaneringen. I Lindholm Teresa, Oliveria e Costa Sandra, Wiberg Sofia. *Medborgardialog – demokrati eller dekoration?* Stiftelsen Arkus, Stockholm (2015).
- Carstensen, Gunilla. *Vad har hänt med handikappråden – En undersökning av kommunala handikappråd och läns-handikappråd*. Stockholm: Statens handikappråd. Uppsala universitet, Centrum för handikappforskning (1993).
- Council of Europe. *State of democracy, human rights and the rule of law in Europe*. Report by the Secretary General of the Council of Europe (2014).
- Dahl, Robert Alan. *Democracy and its Critics*. Yale University Press (1991).
- Dahl, Svend. *Efter folkerörelsepartiet: Om aktivism och politisk förändring i tre svenska riksdagspartier*. Avhandling från Statsvetenskapliga Institutionen, Stockholms universitet (2011).
- Dahlstedt, Magnus. *Reserverad demokrati*. Umeå: Boréa (2005).

- Dahlstedt, Magnus. *Viljan att aktivera*. Utbildning & demokrati 15, nr. 3 (2006):83–106.
- Dahrendorf, Ralf. After 1989: *Morals, revolution and civil society*. New York: St. Martin's Press (1997).
- Dalman m.fl. *Kommunallagen med kommentarer och praxis*. 5e uppl. SKL, Stockholm (2012).
- Dalton, Russel. *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press (2004).
- Dalton, Russell J. *Citizenship norms and the expansion of political participation*. Political studies 56, no. 1 (2008):76–98.
- De handikappades riksförbund (DHR), Göteborgsavdelningen. *Funktionshinder och Partipolitik*, Delrapport 9. Göteborg (2014).
- Dewey, John. *Democracy and Education: an introduction to the philosophy of education*. New York (1916).
- Diskrimineringsombudsmannen (DO). *Diskriminering på bostadsmarknaden. Redovisning av regeringsuppdrag IJ2009/1834/DISK*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen (2010).
- Diskrimineringsombudsmannen (DO). *Mötas av hinder – En analys av upplevelser av diskriminering som har samband med diskrimineringsgrunden funktionsnedsättning*. Diskrimineringsombudsmannen (DO), Myndigheten för delaktighet (MFD). TMG Tabergs (2014).
- Duverger, Maurice. *Political parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen & CO (1954).
- Edström, Nina. *Dialogforum i Botkyrka. En utvärdering*. Mångkulturellt centrum (2014).
- Ekberg, Jan. *Invandringen och de offentliga finanserna*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2009:3 (2009).
- Ekensteen, Vilhelm. *Från objekt till subjekt i sitt eget liv. I* (red) Magnus Tideman, *Perspektiv på funktionshinder och handikapp*. Falun: Johansson & Skyttmo (1996).
- Erasmus+ (Senast hämtad den 2015-11-24).
http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/index_en.htm

- Erlandsson, Lennart. *LSS – Målsättningen som försvann: Om hur kommunerna, Försäkringskassan och förvaltningsdomstolarna tolkar och tillämpar Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Stockholm: Akademikerförbundet SSR (2014).
- Erlingsson, Gissur, Håkansson, Anders, Johansson, Karl Magnus, Mattson, Ingvar m.fl. *Politiska partier*. Studentlitteratur AB, Lund (2005).
- Erlingsson, Gissur, Persson Mikael & Öhrvall Richard. *Den motvilligt engagerade altruisten: Om partimedlemskap och partiaktivism*. Statsvetenskaplig tidskrift, 114(2):185–205 (2012).
- Erlingsson, Gissur Ó. & Persson, Mikael. *Ingen partikris, trots allt?* Göteborg: SOM-institutet (2014):407–420.
- Esaiasson, Peter & Westholm, Anders. *Deltagandets mekanismer*. Malmö: Liber (2006):8–28.
- Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael & Persson, Mikael. Medborgarnas demokratiuppfattningar. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart & Oscarsson, Henrik (eds). *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet (2011).
- Esser, Frank, & Strömbäck, Jesper. *Mediatization of politics: Understanding the transformation of Western democracies*. Palgrave Macmillan, (2014).
- Europaportalen. *Svenskar mest positiva till invandring*. (Senast hämtad den 06.12.15)
<http://www.europaportalen.se/2015/01/svenskar-mest-positiva-till-invandring#sthash.Zwjt4Sns.dpuf>
- Europarådets IGO-konferens 2009. *Europeisk kod för idéburna organisationers medverkan i beslutsprocessen*. (CONF/PLE(2009) CODE 1). Stockholm (2011).
- European Schoolnet & University of Liege. *Survey of Schools: ICT in Education. Benchmarking Access, Use and Attitudes to Technologies in Europe's Schools*. Final Study Report for the European Commission. DG Communications Networks (2013).
- European Social Survey, 2012. (Senast hämtad den 2015-11-24).
<http://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=6>
- Eurostat, EUs statistikbyrå. (Senast hämtad den 2015-11-24).
<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

- Facht, Ulrika & Leckner, Sara. *A Sampler of International Media and Communication Statistics*. Nordicom (2010).
- Findahl, Olle. *Svenskarna och internet 2011* (2011).
- FN:s kommitté för konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. *Concluding observations on the initial report of Sweden*, CRPD/C/SWE/CO/1 (2014).
- Folke, Olle & Rickne, Johanna. *Kvinnor i politiken och män vid makten?* Ekonomisk Debatt nr. 1 (2012).
- Folke, Olle & Rickne, Johanna. Vertikal ojämlikhet i kommunpolitiken. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).
- Forum för levande historia. *Tid för tolerans, en studie om vad skol elever i Sverige tycker om varandra och samhället i stort*. Stockholm (2014).
- Foucault, Michael. *Vetandets arkeologi*. Cavefors, (1972).
- Freedomhouse. *Freedom on the Internet*. (2015-12-01)
<https://freedomhouse.org/report/freedom-net/freedom-net-2014#.VSOmGI6sV8H>
- Freidenvall, Lenita. *Vägen till Varannan damernas: om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002*. Stockholm, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet (2006).
- Fridén, Anna. Medborgardialogens förutsättning i praktiken. I Stenberg, Jenny, Abrahamsson, Hans Benesch et al. *Framtiden är redan här: Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*. Göteborg, Chalmers University of Technology (2013).
- Fukuyama, Francis. *Political order and political decay: From the industrial revolution to the globalization of democracy*. Macmillan (2014).
- Försäkringskassan. *Faktablad Assistansersättning* (2015).
- Garsten, Christina, Stefan Svallfors & Bo Rothstein. *Makt utan mandat: de policyprofessionella i välfärdssamhället*. Stockholm (2015).
- Garsten, Christina. De policyprofessionella och demokratins framtid. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).

- Gentili, Andrea. *The EU Transparency Register for lobbying. Evaluation of the register's effectiveness before its second anniversary and its review*. Master thesis from Maastrich University (2013).
- Gidlund, Gullan, Frih, Anna-Karin. *Inflytande över stöd till riksdagsledamöternas och partigruppernas arbete*. Utredning till Riksdagsstyrelsen, (2007/08:URF1) Stockholm (2008).
- Gilljam, Mikael & Karlsson, David. *Svenska politiker. Om folkvalda i riksdag, landsting och kommun*. Stockholm: Santérus förlag (2014).
- Gilljam, Mikael & Jodal, Ola. *Demokratiutveckling i svenska kommuner*. Del 3: Kommunala demokratisatsningar – vägen till en mer vital demokrati? (2005).
- Gilljam, Mikael, Karlsson, David & Sundell, Anders. *Politik på hemmaplan. Tiotusen fullmäktigeledamöter tycker om politik och demokrati*. Kommentus (2010).
- Gilljam, Mikael. *Deltagardemokrati med förhinder*. I Gilljam, Mikael och Hermansson, Jörgen (red). *Demokratins mekanismer*, Malmö: Liber (2003).
- Gunnarson, Fredrik. *Kommunernas organisering över tid*. (2009).
- Gunnarsson, Viviann & Lemne, Marja. *Kommittéerna och bofinken: kan en kommitté se ut hur som helst?: Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi [ESO]. Fritzes offentliga publikationer, 1998*.
- Gustafsson, Nils & Höglund, Lars. Sociala medier och politiskt engagemang. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart & Oscarsson, Henrik (eds). *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet (2011).
- Gustavsson, Sverker. *Akademisk, politisk och ekonomisk liberalism*. Kungliga vetenskapssamhället (2014).
- Göteborgs Stad. *Metodstöd för jämställdhetsintegrerade medborgardialoger*. Stödet togs fram som en del av Sveriges kommuner och landstings program för hållbar jämställdhet, 2011–2013. (2013).
- Göteborgs universitet, SOM-institutet. *SUPER-RIKS-SOM 1986–2013 [datafil]*. Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2015.

- Hagevi, Magnus & Loxbo, Karl. Partierna och demokratin efter medlemstappet. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).
- Handikappsorganisationernas samarbetsorgan, HSO Skåne. *Idébok för kommunala handikappråd*. (2007).
- Handikappsorganisationernas samarbetsorgan, HSO. *Lika och inkluderad, ett studiematerial om mångfaldsarbete i funktionshinderrörelsen*. Stockholm (2011).
- Harding, Tobias. *Framtidens civilsamhälle*. Underlagsrapport 3 till Framtidskommissionen (2012).
- Hartmut, Rosa. *Acceleration, modernitet och identitet*. Tre essäer. Daidalos förlag (2014).
- Hesslén, Gunnar. *Det svenska kommittéväsendet intill år 1905: dess uppkomst, ställning och betydelse*. A.-B. Lundequist, Uppsala (1927).
- Holmberg, Erik m.fl. *Grundlagarna: regeringsformen, successionsordningen, riksdagsordningen*. 3:e uppl. Nordstedts Juridik (2012).
- Holmberg Sören & Weibull, Lennart. *Det viktiga institutionsförtroendet*. SOM Institutet (2013).
- Holmberg, Sören, & Oscarsson, Henrik. *Väljare: Svenskt väljarbete under 50 år*. Norstedts juridik (2004).
- Holmberg, Sören. *Partisanship reconsidered*. The Oxford handbook of political behavior (2007):557–570.
- Holmberg, Sören. *Svenska väljare*. Liber Förlag, Stockholm (1981).
- Human Rights Watch. *In the Name of Security, Counterterrorism Laws Worldwide since September 11* (2012).
- Human Rights Watch. *World Report 2014, events of 2013* (2014).
- Hvenmark, Johan. *Reconsidering membership. A study of individual members' formal affiliation with democratic governed federations*. Stockholm: Stockholm School of Economics, EFI (2008).
- Hysing, Erik, & Olsson, Jan. *Tjänstemän i politiken*. Lund: Studentlitteratur (2012).
- Inglehart, Ronald & Welzel, Christian. *Modernization, cultural change, and democracy: the human development sequence*. New York: Cambridge University Press (2005).

- Inglehart, Ronald, & Welzel, Christian. *What insights can multi-country surveys provide about people and societies?* (2004).
- Institute for Democracy and Electoral Assistance, IDEA. Agenda Initiatives: when citizens can get a proposal on the legislative agenda. Chapter 4 in *Direct Democracy: The International IDEA Handbook*. Stockholm (2008).
- Institutet för mediastudier. *Mediestudiers årsbok, tillståndet för journalistiken 2014/2015*. Stockholm (2015).
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). *Working Group II, Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*. Contribution to AR5 (2014).
- Jarlbro, Gunilla, & Hammarlin, Mia-Marie. *Kvinnor och män i offentlighetens ljus*. Studentlitteratur (2014).
- Jendel, Lena, & Nord, Lars. *Demokratin behöver fler röster. En studie av de politiska partiernas informationsinsatser vid valen 2014*. Mittuniversitetet (2015).
- Johansson, Håkan, Johansson, Linn & Scaramuzzino, Roberto. *Mellan deltagande och inflytande. En kartläggning av brukarråd i Skånes kommuner*. Meddelande från Socialhögskolan, Lunds universitet, 2011:3 (2011).
- Jungar, Ann-Cathrine. *Det reformerade folkinitiativet: erfarenheter 2011–2013*. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting (2013).
- Kansliet för strategisk analys, Utrikesdepartementet. *Strategiska trender i globalt perspektiv. 2025: en helt annan värld?* (2014).
- Karlsson, Martin & Lundberg, Erik. *Mot medlemslösa partier: parti-företrädare om orsaker, konsekvenser och strategier kring en svikande medlemskår*. Stockholm: Sektor 3 (2011).
- Karlsson, David & Nordin, Lukas. *Riksdagsundersökningen 2014*. (2015).
- Karlsson, David. Demokratiska stordriftsfördelar? – Kommunstorlek och demokrati ur ett politikerperspektiv. I *Kommunstorlek och demokrati*. Sveriges kommuner och landsting (SKL) i samarbete med CEFOS (2007).

- Karlsson, David, Rommel, Olof & Svensson, Johan. *Alternativa politiska organisationer. En studie om kommuner som avskaffar sina facknämnder och inrättar fullmäktigeberedningar och styrelseutskott*. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) (2009).
- Karlsson, David. *Den svenske borgmästaren. Kommunstyrelsens ordförande i den lokala demokratin*. Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolans rapporter 36 (2006).
- Karlsson, David. *Upplevelser av makt i riksdag och kommun*. Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet (2015).
- Karlsson, David & Gilljam, Mikael. Den lokala demokratin utmaningar. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).
- Karlsson, Martin & Åström, Joachim. Kan e-petitioner utveckla den representativa demokratin? I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).
- Karlsson, Martin. Kan medborgardialoger stärka den representativa demokratin? I Hellberg, Ann-Sofie, Martin Karlsson, Hannu Larsson, Erik Lundberg & Monika Persson. *Perspektiv på offentlig verksamhet i utveckling: tolv kapitel om demokrati, styrning och effektivitet*, 113–124 (2011).
- Karnov Internet. Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade 9 §, not 29, den 18 november 2015.
- Kings, Lisa. *Förening med förhinder: utlandsfödda i det civila samhället*. FORES, Stockholm (2013).
- Kings, Lisa. *Till det lokals försvar: civilsamhället i den urbana periferin*. Arkiv Förlag (2011).
- Kirchheimer, Otto. The transformation of the Western European party systems. In J. LaPalombara and M. Weiner (eds) *Political parties and political development*. Princeton University Press (1966):177-200.
- Kölln, Ann Kristin. Partiernas medlemstapp och demokratin. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).
- Larsson, Lars Åke. Stadig misstro mot lobbyismen. I Holmberg Sören & Weibull Lennart. *Svensk höst*, nr. 46. Göteborgs universitet: SOM-institutet (2009).

- Levay, Charlotta. *Framtida utmaningar för sammanhållning och rättvisa*, Delutredning från Framtidskommissionen. Ds 2013:3, Stockholm (2013).
- Lewin, Leif, Lewin, Barbro Bäck, Hanna & Westin, Lina. *A kinder, gentler democracy? The consensus model and Swedish disability politics*. Scandinavian Political Studies 31, no. 3 (2008):291–310.
- Lindberg, Lars & Grönvik, Lars. *Funktionshinderspolitik: en introduktion*. Studentlitteratur, (2011).
- Lindberg, Staffan I., & Svensson, Richard. *Rösträtt till salu: det nya hotet mot demokratin*. Premiss/Atlas (2012).
- Lindholm, Teresa, Oliveria e Costa, Sandra & Wiberg Sofia. *Medborgardialog – demokrati eller dekoration?* Stiftelsen Arkus, Stockholm (2015).
- Lindqvist, Rafael. *Funktionshindrade i välfärdssambället*. 3 uppl. Gleerups, Malmö (2012).
- Lindström, Eva & Bruun, Niklas. *Svängdörr i staten – en ESO-rapport om när politiker och tjänstemän byter sida*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (2012).
- Listerborn, Carina. Medborgarinflytande – om makt, genus och stadsutveckling. I *Medborgardialog – demokrati eller dekoration? Tolv röster om dialogens problem och potential i samhällsplanering*. Lindholm Teresa, Oliveria e Costa Sandra, Wiberg Sofia, Stockholm (2015).
- Listerborn, Carina & Nilsson, Annika. Lokala föreningar och demokrati i socialt utsatta bostadsområden. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).
- LSU. *Med vilket syfte? – En kartläggning av lokalt stöd till ungas organisering*. LSU, Sveriges Ungdomsorganisationer. Lasertryck (2012).
- Lundberg, Erik. Det post-korporativa deltagandet – Intresseorganisationerna i den nationella politiken. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).
- Lundgren, Lars, Sunesson, Per-Anders & Anders Thunved. *Nya sociallagarna: med kommentarer i lydelsen den 1 januari 2015*. (1 januari 2015, Zeteo), kommentaren till 9 a § LSS.

- Madestam, Jenny. *Hur blir man vald. Om ledarskiften i tre svenska partier*. Liber förlag (2014).
- Mair, Peter & Smith, Gordon. *Understanding party system change in Western Europe*. Routledge, (2013).
- Mair, Peter. *Ruling the void: The hollowing of western democracy*. London, (2013).
- Marier, Patrik. *The power of institutionalized learning: the uses and practices of commissions to generate policy change*. Journal of European public policy 16, no. 8 (2009):1204–1223.
- Mediavision. *Efteranalys valet 2014: Facebook största mediekanal bland unga väljare* (2014).
- Michailakis, Dimitris, Barron, Karin & Söder, Mårten. *Funktionshindre och den offentliga hjälpapparaten* (2000):137–170.
- Micheletti, Michele. *Civil society and state relations in Sweden*. Aldershot: Avebury (1995).
- Michels, Robert & Granqvist, Hans. *Organisationer och demokrati: en sociologisk studie av de oligarkiska tendenserna i vår demokrati*. Ratio (1983).
- Mobjörk, Malin & Simonsson, Louise. *Klimatförändringar, migration och konflikter: samband och förutsägelser*. FOI, Totalförsvarets Forskningsinstitut, Stockholm (2011).
- Montin, Stig. *Vardagens konkreta politik. Uppföljning av medborgarförslag i fullmäktige*. Rapport till Justitiedepartementet (2004).
- Montin, Stig. *Moderna kommuner*, 3 uppl. Malmö, Liber (2007).
- Montin, Stig. *Politisk styrning och demokrati i kommunerna: åtta dilemman i ett historiskt ljus*. (2005).
- Mouffe, Chantal. *On the political*. Psychology Press (2005).
- Myndigheten för Delaktighet. *Hur är Läget 2014? Uppföljning av funktionshinderspolitiken*. Sundbyberg (2014a).
- Myndigheten för Delaktighet. *Val på lika villkor? En studie av tillgängligheten vid de allmänna valen 2014*. Sundbyberg (2014b).
- Myndigheten för Delaktighet. *Samlad uppföljning av funktionshinderspolitiken – Hur är läget 2015?* Sundbyberg (2015).

- Myndigheten för handikappolitisk samordning, Handisam. *Tillgängligheten i det politiska livet i kommuner och landsting*. Johanneshov (2007).
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF. *Fokus 14, ungas fritid och organisering*. Stockholm (2014).
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF. *Nationell ungdomsenkät* (2015a).
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF. *Skolval 2014, Slutrapportering av uppdraget*. Stockholm (2015b).
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF. *Ung idag*. Stockholm (2015c).
- Möller, Tommy. *Lobbyism i den svenska riksdagen*. Stockholm: Precis (2009).
- Naurin, Daniel. *Den demokratiska lobbyisten*. Boréa (2001).
- Naurin, Daniel & Thomson, Robert. *A Network Model of Decision Making Applied to the European Union*. QoG Working Paper Series 3 (2009).
- Niklasson, Birgitta. Enstaka öar av framgång: Etnicitet och invandrarrepresentation i den politiska eliten. I Göransson, Anita (red) *Makten och mångfalden: Eliter och etnicitet i Sverige*. Stockholm: Fritzes (2005):11–1.
- Nord, Lars & Strömbäck, Jesper (red.). *Kampen om opinionen: politisk kommunikation under svenska valrörelser*. Stockholm: SNS Förlag, (2013).
- Nygren, Gunnar, & Althén, Kajsa. *Landsbygd i medieskugga: nedmonteringen av den lokala journalistiken och bilden av landsbygden i Dagens Nyheter*. Journalistikstudier vid Södertörns högskola (2014).
- Nyman, Torkel. *Kommittépolitik och parlamentarism: Statsminister Boström och rikspolitiken 1891–1905, En studie av den svenska parlamentarismens framväxt*. Acta Universitatis Upsalienses, Uppsala (1999).
- Odenstad, Christina. *Att förstå sin omvärld och sig själv: samhällskunskap, historia, religion och geografi*. Skolverket, Stockholm (2013).

- Ohlsson, Jonas. Nyhetskonsumtionens mekanismer. I Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red.). *Fragment* nr. 63, Göteborgs universitet: SOM-institutet, (2015):435–450.
- Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. *Diskriminering på den svenska bostadsmarknaden* – En rapport om DO:s särskilda arbete under åren 2006–2008 kring diskriminering på bostadsmarknaden. DO:s rapportserie 2008:3 (2008).
- Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD. *Crisis squeezes income and puts pressure on inequality and poverty*. Results from the OECD Income Distribution Database (2013a).
- Organisation for Economic Cooperation and Development. *OECD International Migration Outlook 2013*, OECD Publishing (2013b).
- Organisationen Svenskar i Världen, *Kartläggning av utlandssvenskar*. Stockholm (2015).
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören. *Nya svenska väljare*. Nordstedts Juridik (2013).
- Oscarsson, Henrik. *Demokratitrender*. Göteborgs universitet: SOM-rapport nr 32 (2003).
- Oxfam. *Working for the Few. Political Capture and Economic Instability*. Oxfam (2014).
- Panebianco, Angelo. *Political Parties: Organizations and Power*. Cambridge University Press (1988).
- Persson, Andreas. *Leisure in adolescence: youths' activity choices and why they are linked to problems for some and not others*. Örebro studies in psychology (2006).
- Persson, Mikael. *Varför är högt utbildade mer aktiva i politiska partier?* I Weibull Lennart, Oscarsson Henrik & Bergström Annika (red.). *I framtidens skugga*. Göteborgs universitet: SOM-institutet (2012).
- Petersson, Olof, ed. *Maktbegreppet*. Carlsson (1987).
- Petersson, Olof. *De politiska partiernas medlemsutveckling*. Rapport till SNS Demokratiråd. SNS: Stockholm (2005).
- Pinker, Steven. *The better angels of our nature: A history of violence and humanity*. Penguin (2012).

- Putnam, Robert D., Leonardi, Robert & Nanetti, Raffaella Y. *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton university press (1994).
- Region Skåne. *Skåneenkäten*. Tertial2, CMA Research AB (2014).
- Riker, William H. & Ordeshook, Peter C.. *A Theory of the Calculus of Voting*. American political science review 62, no. 01 (1968):25–42.
- Riksdagsbiblioteket. *Maktbalans och kontrollmakt, 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett hundraårigt perspektiv*. Stockholm (2009).
- Riksförsäkringsverket. *Socialförsäkringsboken, Tema Idé och verklighet i handikappolitiken*. Elanders, Falköping (2002).
- Rodrigo-Blomqvist, Paula. *Närvarons politik och det mångvetniska Sverige. Om att ta plats i demokratin*. Göteborgs Universitet: Förvaltningshögskolan (2005).
- Rojas, Mauricio. *Den postnationella maktens gåta och det globala protokollet*. Timbro (2000).
- Rothstein, Bo & Bergström, Jonas. *Korporatismens fall och den svenska modellens kris*. Studieförbund Näringsliv och samhälle (SNS) (1999).
- Rönblom, Malin. *Ett urbant tolkningsföreträde? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy*. Umeå centrum för genusstudier, Umeå universitet (2014).
- Sametinget. *Valdeltagande*. (2015-10-20)
<https://www.sametinget.se/1059>
- Schlozman, Kay Lehman, Verba, Sidney & Brady, Henry E. *The unheavenly chorus: Unequal political voice and the broken promise of American democracy*. Princeton University Press (2012).
- Schur, Lisa. *People with Disabilities, Sidelined or Mainstreamed?* Cambridge Disability Law and Policy Series (2014).
- Selle, Per. Reflektioner kring medlemsmodellens betydelse. I Trädgårdhs Lars m.fl. *Civilsamhälle klämt mellan stat och kapital. Välfärd, mångfald och framtid*. Stockholm: SNS Förlag (2013).
- Simmeborn Fleischer, Ann. *Demokratisk delaktighet och inflytande över det politiska beslutsfattandet*. Underlagsrapport till 2014 års Demokratiutredning (2015).

- Skolinspektionen. *Skolornas arbete med demokrati och värdegrund*. Stockholm, Rapport 2012:9 (2012).
- Skolverket. *Skolverkets utbildningsinspektion – en sammanfattning av resultat och erfarenheter under tre år*. Fritzes Stockholm (2007).
- Skolverket. *Morgondagens medborgare*. ICCS 2009 (2010a).
- Skolverket. *Skolor som politiska arenor. Medborgarkompetens och kontrovershantering*. Analys till rapporten Morgondagens medborgare, ICCS 2009 (2010b).
- Skolverket. *Kursplan i samhällskunskap för grundskolan* (2011).
- Skolverket, *Att förstå sin omvärld och sig själv, En kunskapsöversikt om hur undervisningen i samhällskunskap, historia, religion och geografi kan bedrivas*. Forskning för skolan (2013a).
- Skolverket. *It-användning och it-kompetens i skolan*. Rapport nr. 386 (2013b).
- Socialstyrelsen. *Alltjämt olikt! Levnadsförhållanden för vissa personer med funktionsnedsättning* (2010).
- Socialstyrelsen. *Ledsagning enligt LSS och SoL, kartläggning av kommunernas insatser 2010* (2011).
- Socialstyrelsen. *Hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden 2011 – omfattning och karaktär* (2012a).
- Socialstyrelsen. *Kartläggning av kommunens och landstingens former för samråd – med organisationer som företräder äldre och personer med funktionsnedsättning* (2012b).
- Socialstyrelsen. *Social rapport 2010*. Edita Västra Aros, Västerås (2012c).
- Socialstyrelsen. *Kartläggning och analys av vissa insatser enligt LSS, Delredovisning av regeringsuppdrag* (2015).
- Socialstyrelsens uppgifter om hemlöshet från kommunerna. (Senast hämtad den 2015-11-12)
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2011/2011-12-8>
- Standing, Guy. *Prekariatet: den nya farliga klassen*. Daidalos (2013).
- Statens Handikappråd. *Rapport om handikappråd – En undersökning av handikappråd i kommuner och län*. Liber (1978).
- Statens medieråd. *Medie- och informationskunnighet i Sverige: En kartläggning av aktörer*. Stockholm (2014).

- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Demokratistatistik* (Senast hämtad den 2015-12-04)
http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Demokrati/
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC)* (Senast hämtad 24 november 2015).
http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Levnadsforhallanden/Levnadsforhallanden/Undersokningarna-av-levnadsforhallanden-ULFSILC/#c_li_LE0101M
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Medborgarråd för unga i kommuner 2010–2014*. (Senast hämtad den 10 november 2015).
http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__ME__ME0002__ME0002C/ME0002KnD07/table/tableViewLayout1/?rxid=a6964a80-bb50-493b-9197-51c02859e251#
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Valdeltagarundersökningen*. (Senast hämtad den 2015-11-23)
http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Demokrati/Allmanna-val/Allmanna-val-valdeltagandeundersokningen/
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Fritid 1976–2002, Levnadsförhållanden nr. 103*. Stockholm (2004).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Funktionshindrades situation på arbetsmarknaden – 4:e kvartalet 2006*. (Arbetsförmedlingen, AM78ST0702) (2007).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Åttapartivalet 2010*. (Valundersökningen, ME05BR1101) (Sveriges officiella statistik) (2011a).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Levnadsförhållanden rapport 102, Medborgerliga aktiviteter 2009–2009*. (Sveriges officiella statistik) (2011b).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Svenskt valdeltagande under hundra år*. (Demokratistatistik, ME09BR1203) (Sveriges officiella statistik) (2012a).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Sysselsättningen 2030 – kan dagens försörjningsbörda bibehållas?* (Statistiknyheter, 2012-06-27, Nr 2012:786) (2012b).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Ung i demokratin*. (Demokratistatistik, ME09BR1204) (Sveriges officiella statistik) (2012c).

- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Förtroendevalda i kommuner och landsting 2011*. (Demokratistatistik, ME09BR1202) (Sveriges officiella statistik) (2012d).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Inrikes flyttning 2013, Var åttonde person flyttade under 2013*. (2014-11-20, Nr 2014:65, SCB, enheten för befolkningsstatistik) (2014a).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2014*. (X10BR1401) (Sveriges officiella statistik) (2014b).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Sveriges framtida befolkning 2014–2060*. (Befolkningsstatistik, BE18SM1401) (Sveriges officiella statistik) (2014c).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2013*. (Arbetsförmedlingen, AM78BR1401) (2014d).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Folkvaldas villkor i fullmäktige*. Delrapport avseende regeringsuppdrag om nominerade och valda och villkoren i fullmäktige (Ju2014/5631/D) (2015a).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Vilka valde att välja? – Deltagandet i valen 2014*. (Demokratistatistik, ME09BR1502) (Sveriges officiella statistik). Stockholm (2015b).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Urbanisering – från land till stad*. (Stefan Svanström, Statistikskolan, Nr 2015:96) (2015c).
- Statistiska Centralbyrån, (SCB). *Valdeltagande bland personer med funktionsnedsättning*. (Demokratistatistik, ME09BR1501) (Sveriges officiella statistik) (2015d).
- Stenberg, Jenny. *Medborgarens roll i planering – globalt och lokalt perspektiv*. I Abrahamsson Hans, Benesch Henric, Berg Martin, Castell Pål, Corkhill Emma, Danielsson Sara et al. *Framtiden är redan här: Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling* (2013).
- Stiftelsen för Strategisk forskning. *Vartannat jobb automatiseras inom 20 år – utmaningar för Sverige*. Trydells Tryckeri (2014).
- Strömblad, Per. *Politik på stadens skuggsida*. Uppsala (2003).
- Strömbäck, Jesper. *Lobbyismens problem och möjligheter, Perspektiv från dem som både lobbar och har blivit lobbade*. Precis (2010).

- Strömbäck, Jesper. Medielandskap i förändring. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015a).
- Strömbäck, Jesper. Social sammanhållning och medieanvändning. I Bergström m.fl., *Fragment*, nr. 63, SOM-institutet (2015b).
- Svensson, Jakob. *Sociala medier och politiskt deltagande i Sverige idag: Det digitala deltagandets drivkrafter*. IIS Internetstiftelsen i Sverige (2014).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Facebookundersökning*. (Senast hämtad den 2015-11-12)
<http://skl.se/tjanster/press/socialamedier/undersokningaromsocialamedier.2767.html>
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Makten och möjligheten i kommunpolitiken, en enkätstudie om förtroendevalda i 17 kommuner*. Stockholm (2005).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Principer för styrning av kommun- och landstingsägda bolag: erfarenheter och idéer*. Stockholm (2006).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Faktablad nr. 4, Projektet medborgardialog, Ungdomsråd*. Stockholm (2008a).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Partier i kommunpolitiken, En kunskapsöversikt om partier, makt och legitimitet*, Stockholm (2008b).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Faktablad nr. 6, Projektet medborgardialog, Medborgarpaneler*. Stockholm (2009).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *E-panel för dialog med medborgarna*. Stockholm (2010a).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *EU i lokalpolitiken, en undersökning av dagordningar från kommuner, landsting och regioner*. Stockholm (2010b).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Handbok i utvärdering av medborgardialog*. Stockholm (2011a).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Medborgardialog som del i styrprocessen*. Stockholm (2011b).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Medborgarbudget – i Sverige, Europa och världen*. Stockholm (2011c).

- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Faktablad nr. 11, Projektet medborgardialog, Medborgardialog i planärenden*. Stockholm (2012a).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Framgångsfaktorer för tillgänglighet, fysisk planering och fastigheter*. Stockholm (2012b).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *150 år av självstyrelse – kommuner och landsting i förändring*. Stockholm (2013a).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Ungas förhållande till demokratin*. Stockholm (2013b).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL) & Preera. *Medborgarundersökningen 2013* (2014a).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Det förstärkta folkinitiativet, Erfarenheter från folkinitiativ och lokala folkomröstningar 2011–2015*. Stockholm (2015d).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Cirkulär 14:58: Ett nytt förslag till reglemente för styrelsen och övriga nämnder*. Stockholm (2014b).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Myter och fakta* (2014c).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Projekt Medborgardialog 12, Kommunikation för medborgardialog*. Stockholm (2014d).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *E-förslag, steg för steg*. Stockholm (2014e).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Handslaget, Enkätredovisning, om lokalt och regionalt beslutsfattande för att stärka genomförandet av barnets rättigheter*. Stockholm (2014f).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Hot och våld mot förtroendevalda, inspirationsskrift för förtroendevalda*, nr. 5. Stockholm (2014g).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *310 val. 2014 års kommun- och landstingsval*. Stockholm (2015a).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Att ta plats i politiken – om engagemang, aktivism och villkor i kommunpolitiken*. Stockholm (2015b).
- Sveriges kommuner och landsting (SKL). *Medborgardialoger, 250 exempel från Sverige*. Stockholm (2015c).
- Sveriges ungdomsråd. *Idéprogram 2011*. (2011).

- Säkerhetspolisen. *Säkerhetspolisens årsbok 2014*. Edita (2015).
- Tahvilzadeh, Nazem. Deltagande styrning – optimistiska och pessimistiska perspektiv på medborgardialogerna som demokratipolitik. I Lindholm, Teresa, Oliveria e Costa, Sandra, Wiberg, Sofia. *Medborgardialog – demokrati eller dekorations?* Stiftelsen Arkus, Stockholm (2015a).
- Tahvilzadeh, Nazem. Det våras för medborgardialoger. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015b).
- Tedros, Adiam & Folke Johansson. The interplay of central and local: social inclusion policy from above in Swedish cities. I Henielt, Hubert, Sweeting, David & Getimis, Panagiotis (eds.). *Legitimacy and Urban Governance. A cross-national comparative study*. London: Routledge (2008).
- Tedros, Adiam. *Utanför storstaden. Konkurrerande framställningar av förorten i svensk storstadspolitik*. Förvaltningshögskolan, Göteborg (2008).
- Teorell, Jan. *Demokrati eller fåtalsvälde? Om beslutsfattande i partiorganisationer*. Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet (1998).
- The Economist Intelligence Unit. *Democracy Index 2014, Democracy and its discontents*. The Economist Intelligence Unit Limited (2015).
- Tholander, Michael. *Värdegrund, demokrati och inflytande ur ett elevperspektiv*. Utbildning & Demokrati 14, no. 3 (2005):7–30.
- Transdemos. *Demokrati bortom nationalstaten? Transnationella aktörer och globala styrformer*. Slutrapport från ett forskningsprogram. Makadam förlag (2015).
- Transportstyrelsens rapport *Marknadstillträde i regional kollektivtrafik*, delrapport 1, dnr TSG 2014-251 (2014).
- Transportstyrelsens rapport *Marknadsanalyser och samråd*, Kollektivtrafikmyndigheternas bedömningar av den kommersiella kollektivtrafikens möjligheter, dnr TSV 2014-1081(2015).
- Trafikanalys rapport 2014:16. *Skilda landsbygders tillgänglighet och transportpolitiska utmaningar*, Stockholm (2014).

- Tryggvasson Oleskog, Per, Oscarsson, Henrik. *Gillar Göteborgare kommunala folkomröstningar?* (2013).
- Tyllström, Anna. *Legitimacy for Sale: Constructing a Market for PR Consultancy* (2013).
- Ungdomsstyrelsen. *Unga väljare i Tyskland: en uppföljningsstudie om rösträtt vid 16 år i kommunala val i Niedersachsen*. Stockholm (2002).
- Ungdomsstyrelsen. *Mötesplatser för unga – aktörerna, vägvalen och politiken*. Fritzes, Stockholm (2008).
- Ungdomsstyrelsen. *Lika olika som lika – om former för lokalt ungdomsinflytande*. Fritzes, Stockholm (2009).
- Ungdomsstyrelsen. *Fokus 10, En analys av ungas inflytande*. Stockholm (2010).
- Ungdomsstyrelsen. *Fokus 12, Levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning*. Stockholm (2012).
- Ungdomsstyrelsen. *Ung idag, en beskrivning av ungdomars villkor*. Stockholm (2013a).
- Ungdomsstyrelsen. *Unga med attityd 2013, Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie*. Stockholm (2013b).
- Utbildningsdepartementet (U2014/240/JÄM). *Sveriges uppföljningsrapport utifrån Pekingplattformen som antogs på FN:s fjärde kvinnokonferens*. (2014).
- Wahlke, JC, Eulau, H, Buchanan, W & Ferguson, L. *The Legislative System. Explorations in Legislative Behavior*. New York and London: John Wiley and Sons (1962).
- Wallin, Gunnar. *Direkt demokrati: Det kommunala experimentalfältet*. Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet (2007).
- Weibull, Lennart. *Public service i radio och tv – en politisk fråga?* I Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red.). *I framtidens skugga*. Göteborgs universitet: SOM-institutet (2012).
- Wennerhag, Magnus. *Demonstrerandets normalisering?* I Weibull L, Oscarsson H & Bergström A (red.). *I framtidens skugga*. SOM-rapport nr 56 (2012).

- Verba, Sidney, Schlozman, Kay Lehman & Brady, Henry E. *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Vol. 4. Cambridge, MA: Harvard University Press (1995).
- Regeringskansliet. *Verksamhetsberättelsen för företag med statligt ägande* (2014).
- Regeringskansliet. *Handledning för samråd med civila samhället*. (2011).
- Vernersdotter, Frida och Solevid, Maria. *Registerstudie över svenska medborgare boende utomlands*. Göteborg: SOM-institutet (2014).
- WHO. *World Report on Disability* (2011).
- Wide, Jessika. Social representativitet i den lokala demokratin. I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).
- Wide, Jessika. *Vem toppar valsedeln i riksdagsvalet?* (2014-09-19). <https://maktochpolitik.wordpress.com/2014/09/19/vem-toppa-valsedeln-i-riksdagsvalet/>
- Wijkström, Filip. Mellan omvandling och omförhandling. I Wijkström, Filip (red), *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel* (s. 1–34). Stockholm: European Civil Society Press (2012).
- Wohlgemuth, Daniel. *Den responsiva demokratin?: effekter av medborgarnas delaktighet i den lokala demokratin*. Uppsala (2006a).
- Wohlgemuth, Daniel. Leder social representativitet till åsiktsrepresentativitet? I Gilljam, Mikael & Bäck Hanna, *Valets mekanismer*. Liber förlag. (2006b): 352.
- von Essen, Johan & Wallman Lundåsen, Susanne. Medborgligt engagemang – klassresa eller klassklyfta? I SOU 2015:96, Demokratiutredningens forskarantologi *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Elanders (2015).
- World Economic Forum. *The Global Gender Gap Report*, (2014a).
- World Economic Forum. *Global Risks 2014*. 9th edition, Geneva (2014b).
- Wängnerud, Lena. Kvinnors röst: En kamp mellan partier. I *Rösträtten 80 år, forskarantologi*. Red. Christer Jönsson. Stockholm: Justitiedepartementet (2001):129–46.

- Wängnerud, Lena. *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. Göteborgs Universitet, Statsvetenskapliga institutionen (1998).
- Wänström, Johan & Karlsson, Martin. *Kontroverser utan avtryck: skolnedläggelsers påverkan på kommunala valresultat*. Örebro Universitet (2011).
- Wänström, Johan, Karlsson, Martin & Wänström, Linda, *Riskfyllda beslut? Skolnedläggelsers avtryck i kommunala valresultat*. Göteborg: Nationella kommunforskningsprogrammet, rapport 9 (2012).
- Zakhour, Per Sherif. *From issue to form, Public mobilization and Democratic Enactment in Planning Controversies*. Masteruppsats, Kungliga tekniska högskolan, Stockholm (2015).
- Ålund, Aleksandra. *Politics of Belonging: A Narrative on Activism in Sweden*. NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research 22, no. 4 (2014):330–337.
- Öberg, Per Ola & Svensson, Torsten. *Civil society and deliberative democracy: Have voluntary organisations faded from national public politics?* Scandinavian Political Studies 35, no. 3 (2012):246–271.
- Östh, John, Andersson, Eva & Malmberg, Bo. *School choice and increasing performance difference: A counterfactual approach*. Urban Studies 50, no. 2 (2013):407–425.

Media

- Aftonbladet, *Var tredje byter sida*. Publicerat den 2013-04-29.
<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article16686518.abn>
- Delby Johan och Wrede Magnus. *Dolda makthavare styr politiken*, Dagens samhälle. Publicerad: 24 juni 2015-06-24.
- Dövas Tidning VAL 2014: *DT tillgänglighetskollar partiernas sajter*
Publicerat den 2014-09-07.
- GP, *Nyheter s. 10*, Publicerat den 2015-08-07.
- Hem och hyra, *Så bor politikerna*. 2014-06-02.
- Herbert Tingsten. Ledare i Dagens nyheter, 4 augusti 1957.

New York Times. *Students in Maryland Test Civic Participation and Win Right to vote*. 2015-01-10.

P4 Kristianstad. *Majoriteten går vidare med Pytteplanen*. 2011-12-22.

Skatteverket. *Rekordmånga deklarerar digitalt*.

Pressmedelande, 2015-05-15.

<http://www.skatteverket.se/omoss/press/pressmeddelanden/riks/2015/2015/rekordmangadeklareradeelektroniskt.5.7be5268414bea064694a443.html>

Sveriges Radio. *70 miljoner till politiker som lämnat sina uppdrag*.

Publicerat den 2011-08-21.

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=4706449>

Sveriges Radio. *Grafik: Så olika dig är valets kandidater*.

Publicerat torsdag 2014-06-26.

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=99&artikel=5899262>:

Kommittédirektiv 2014:111

Demokratisk delaktighet och inflytande över det politiska beslutsfattandet

Beslut vid regeringssammanträde den 17 juli 2014

Sammanfattning

En särskild utredare, biträdd av en referensgrupp med företrädare från riksdagspartierna, ska analysera behovet av och utarbeta förslag till åtgärder för att öka och bredda engagemanget inom den representativa demokratin och för att stärka individens möjligheter till delaktighet i och inflytande över det politiska beslutsfattandet mellan de allmänna valen.

Utredaren ska bl.a.

- föreslå åtgärder som kan bidra till att fler personer erbjuds respektive väljer att åta sig politiska förtroendeuppdrag,
- analysera formerna för delaktighet och inflytande mellan valen och identifiera samhällsförändringar som kan påverka det demokratiska deltagandet på sikt,
- föreslå åtgärder som kan stärka individens möjligheter till delaktighet och inflytande under mellanvalsperioder, och
- belysa frågor om ungas politiska representation, delaktighet och inflytande.

Utredaren ska föreslå de författningsändringar och andra åtgärder som bedöms befogade. Det ingår dock inte i uppdraget att föreslå ändringar i grundlag eller i riksdagsordningen.

Uppdraget ska redovisas senast den 15 december 2015.

Behovet av en utredning

I skrivelsen En politik för levande demokrati (skr. 2013/14:61) redogör regeringen för sin bedömning av vilken inriktning demokratipolitiken bör ha för att möta de utmaningar som samhällsutvecklingen ställer på demokratin. Regeringen konstaterar att demokratin ständigt måste utvecklas för att folkstyrets former ska vara relevanta. Möjligheterna till demokratisk delaktighet och inflytande bör samtidigt vara utformade efter individens förutsättningar. Var och en ska kunna påverka det politiska beslutsfattandet både genom att rösta i de allmänna valen och genom ett medborgerligt engagemang mellan valen.

Som en del i arbetet med att stärka individens möjligheter till inflytande aviserade regeringen i skrivelsen en utredning om demokratisk delaktighet och inflytande. Behovet av en utredning ska ses mot bakgrund av samhällsutvecklingen under senare år. Det gäller i synnerhet de förändrade politiska engagemangsformerna, däribland ett minskat antal medlemmar i de politiska partierna, färre aktiva medlemmar i de traditionella folkrörelserna, ett mer nätverksbaserat civilsamhälle, ökad användning av internet för politiska aktiviteter och fördjupade skillnader i deltagandet mellan olika samhällsgrupper. Förändringarna av det politiska engagemanget är särskilt tydliga när det gäller unga. Dessutom har antalet folkomröstningar på lokal nivå ökat.

Individens möjligheter och rättigheter till inflytande över det politiska beslutsfattandet har setts över av tidigare utredningar. En bred översyn av folkstyrets villkor genomfördes under åren 1997 till 2001 av Demokratiutredningen (SOU 2000:1) och Kommunaldemokratikommittén (SOU 2001:48). Flera frågor om demokratins funktionssätt behandlades även av Grundlagsutredningen (SOU 2008:125). Kommittén för förstärkning av den kommunala demokratins funktionssätt (SOU 2012:30) utredde aspekter av det kommunala beslutsfattandet och den kommunala representativa demokratins funktionssätt. Flera av de reformer som har genomförts på förslag av dessa utredningar har påverkat demokratins funktionssätt. Det gäller t.ex. införandet av den medborgerliga förslagsrätten i fullmäktige och det förstärkta folkinitiativet. Även frågor rörande de förtroendevaldas villkor har varit föremål för reform. Regeringen anser att det nu finns behov av att utvärdera

effekterna av några av dessa reformer liksom att undersöka behovet av åtgärder i syfte att möta samhällsförändringar som kan påverka individers demokratiska delaktighet och möjligheter till inflytande på sikt.

Uppdraget

En särskild utredare ska analysera behovet av och föreslå åtgärder för att öka och bredda engagemanget inom den representativa demokratin och stärka individens möjligheter till delaktighet i och inflytande över det politiska beslutsfattandet mellan de allmänna valen. Uppdraget omfattar huvudsakligen frågor om politisk representation, delaktighet och inflytande mellan valen samt ungas inflytande.

Hur påverkas demokratin av det minskade engagemanget inom de politiska partierna?

Under de senaste åren har antalet personer som är medlemmar i ett politiskt parti minskat kraftigt. Enligt SCB var ungefär 10 procent av befolkningen medlemmar i ett politiskt parti år 1991 jämfört med enbart 5 procent år 2009 (*Undersökningen av levnadsförhållanden*, SCB 2009). Av dessa anger var femte att de deltar aktivt i partiets verksamhet. Enligt Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (tidigare Ungdomsstyrelsen) rapport Ung idag 2013 har andelen unga medlemmar i politiska organisationer sjunkit sedan början av 1990-talet, men ligger sedan drygt tio år på lite under 4 procent (Ungdomsstyrelsen 2013:2).

Med ett minskat antal medlemmar försvagas de politiska partiernas förmåga att utgöra en länk mellan medborgarna och den offentliga makten. Vidare har det blivit svårare för de politiska partierna att få personer att ställa upp som kandidater i val. Det kan leda till att allt färre förtroendevalda får ansvar för ett allt större antal förtroendeuppdrag och att politikerrollen därmed blir mer professionaliserad och ansträngd. Enligt SCB har antalet förtroendevalda på kommunal nivå minskat samtidigt som antalet förtroendeuppdrag per politiskt förtroendevald har ökat (*Förtroendevalda i kommuner och landsting 2011*, SCB).

Den ökade uppdragskoncentrationen kan påverka folkvaldas benägenhet att lämna sina uppdrag i förtid. Med ett stort antal avhopp och ett minskat antal partipolitiskt aktiva ökar risken för tomma stolar i fullmäktige. På sikt kan det minskade intresset för partipolitiskt engagemang utgöra en utmaning för demokratins funktionssätt.

Utredaren ska därför

- analysera orsakerna till det minskade medlemsantalet i de politiska partierna,
- analysera hur de politiska partiernas roll i demokratin och hur rollen som politiskt förtroendevald påverkas av ett minskat medlemsantal i de politiska partierna, och
- bedöma behovet av åtgärder för att möta de demokratiutmaningar som ett minskat intresse för partipolitiskt engagemang kan leda till.

Ett ökat och breddat engagemang inom den representativa demokratin

I skrivelsen En politik för en levande demokrati (skr. 2013/14:61) framhåller regeringen betydelsen av att de beslutsfattande politiska församlingarna – riksdag, kommun- och landstingsfullmäktige – avspeglar befolkningens sammansättning. Att de folkvalda församlingarna är representativa för befolkningen i dess helhet är en rättvisefråga och har betydelse för det demokratiska systemets legitimitet.

Som ett resultat av ett förändringsarbete inom de politiska partierna har framför allt andelen kvinnor bland de folkvalda ökat. Kvinnor är dock fortfarande underrepresenterade på de tyngre positionerna, såsom styrelseledamot och fullmäktigeordförande (*Förtroendevalda i kommuner och landsting 2011*, SCB). Underrepresentationen av unga folkvalda är över lag betydande och medelåldern i kommunfullmäktige har under senare år blivit allt högre. Även utrikes födda är underrepresenterade bland de folkvalda. Det lägre medlemsantalet av unga, kvinnor och utrikes födda i de politiska partierna försvårar arbetet med att öka den sociala representativiteten i de folkvalda församlingarna. Det råder även skillnader när

det gäller representationen i de folkvalda församlingarna utifrån faktorer såsom funktionsnedsättning och socioekonomisk bakgrund.

Utredaren ska därför

- analysera hur ett arbete skulle kunna bedrivas av de politiska partierna för att öka det partipolitiska engagemanget och för att fler ska erbjudas respektive vilja ta på sig ett politiskt förtroendeuppdrag, särskilt när det gäller underrepresenterade grupper,
- föreslå åtgärder som kommuner och landsting kan vidta för att fler ska välja att engagera sig som förtroendevalda, särskilt när det gäller underrepresenterade grupper, och
- ge exempel på hur jämställdheten kan förbättras i kommun- och landstingsstyrelser, särskilt när det gäller tyngre förtroendeuppdrag.

Villkoren för de förtroendevalda

För att personer som engagerar sig partipolitiskt inte ska behöva välja att avstå från eller i förtid lämna ett uppdrag som förtroendevald är det viktigt att de bestämmelser som styr villkoren för förtroendevalda är anpassade till de levnadsförhållanden som råder i samhället. År 2002 trädde ett antal ändringar i kommunallagen i kraft som syftade till att förbättra ersättnings- och arbetsvillkoren för de förtroendevalda (prop. 2000/2001:80, bet. 2001/02:KU14, rskr. 2001/02:190). Dessa förändringar rörde bl.a. rätten till ledighet från anställning samt rätten till skälig ersättning för arbetsinkomst och andra ekonomiska förmåner som förlorats på grund av uppdraget.

En översyn av tillämpningen av de ändrade reglerna för ersättnings- och arbetsvillkoren för de förtroendevalda redovisades i regeringens skrivelse Demokratipolitik (skr. 2003/2004:110). I denna betonade regeringen behovet av ytterligare uppföljning. Förutsättningarna för arbetet som politiskt förtroendevald har dessutom förändrats sedan de nu gällande reglerna infördes.

Utredaren ska därför

- undersöka hur kommuner och landsting tillämpar bestämmelser om ersättning, rätt till ledighet från anställning och andra bestämmelser som påverkar möjligheten att verka som förtroendevald

och vid behov föreslå författningsändringar som kan bidra till att färre väljer att avvisa förtroendeuppdrag eller att lämna sådana uppdrag i förtid, och

- föreslå hur arbetet i kommun- och landstingsfullmäktige och i kommun- och landstingsnämnder kan förändras för att färre ska välja att avvisa förtroendeuppdrag eller lämna sådana uppdrag i förtid.

Formerna för deltagardemokratiskt inflytande mellan valen

Förutsättningarna för den demokratiska delaktigheten har förändrats under senare år. Framtidskommissionen redogör i sin underlagsrapport om det civila samhället för flera olika studier som visar på en samhällsutveckling där allt fler söker sig bort från de traditionella folkrörelseorganisationerna till andra engagemangsformer (*Framtidens civilsamhälle*, Harding, 2012). Dessa är mera kortvariga och informella till sin karaktär. Det politiska engagemanget har inte avtagit, men det är mera fokuserat på enskilda sakfrågor och har mera sällan en ideologisk utgångspunkt.

SCB:s undersökningar visar att det finns skillnader mellan olika väljargrupper när det gäller politiskt engagemang och delaktighet (*Undersökningen av levnadsförhållanden*, SCB 2009). Det politiska engagemanget är t.ex. betydligt lägre i väljargrupper med svagare sociala resurser, såsom personer med låg utbildning och låg inkomst. Engagemanget är även något lägre bland utrikes födda, unga och personer med funktionsnedsättning, men det råder inga påtagliga skillnader mellan kvinnor och män.

Den ökade användningen av internet har skapat nya förutsättningar för det politiska engagemanget. Internet har gjort det möjligt för fler att uttrycka politiska åsikter och har därmed bidragit till ökad mångfald och en bredare debatt. Samtidigt har den tekniska utvecklingen skapat möjligheter till en selektiv nyhetskonsumtion och därmed bidragit till ökad polarisering i opinionsbildningen. En förutsättning för att teknikutvecklingen ska vara ett redskap i demokratins tjänst är emellertid att det finns tillräcklig kunskap om internet och sociala medier hos medborgare och beslutsfattare.

Utredaren ska därför

- analysera och bedöma hur demokratin påverkas av samhällsutvecklingen när det gäller det medborgerliga och politiska engagemanget, och
- föreslå åtgärder som kan bidra till att individens delaktighet och inflytande mellan valen kan stärkas i närtid och på sikt, särskilt när det gäller väljargrupper som uppvisar svagare politiskt engagemang och delaktighet.

Ungas inflytande

Formerna för det politiska engagemanget bland unga har förändrats under senare år. Antalet unga som väljer att bli medlemmar i politiska partier och som är engagerade i de traditionella folkrörelseorganisationerna har minskat. Denna utveckling medför att det är allt färre unga som får erfarenheter av den representativa demokratis beslutsprocesser med inslag av konsensusskapande och gemensamt beslutsfattande. En faktisk upplevelse av att ha varit med om att påverka politiska processer och beslutsfattande kan bidra till en känsla av delaktighet, tillhörighet och ansvarstagande.

Undersökningar, såsom Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågors rapport *Ung idag 2013*, visar att det stora flertalet unga upplever att de inte kan utöva något inflytande över politiska beslut på nationell nivå i Sverige eller i sin hemkommun. Det är emellertid 40 procent av de unga som säger sig vara ganska eller mycket intresserade av politik. Unga vars föräldrar är ekonomiskt marginaliserade har dock ett betydligt svagare politiskt självförtroende. Detta gäller även unga med funktionsnedsättning. Det politiska självförtroendet skiljer sig däremot inte mellan unga män och unga kvinnor.

Unga är totalt sett en underrepresenterad grupp bland förtroendevalda på lokal nivå. Underrepresentationen av unga i kommunfullmäktige i jämförelse med den röstberättigande befolkningen är 12 procentenheter. Unga förtroendevalda lämnar också politiken i större utsträckning än äldre. Ungas erfarenheter och perspektiv får därför mindre genomslag i beslutsfattandet.

Utredaren ska därför

- se över vilka effekter som befintliga forum för inflytande, såsom ungdomsråd, ungdomsfullmäktige och demokratilotsar, har haft för ungas möjligheter till inflytande och delaktighet,
- utreda ungas förutsättningar att medverka i formella beslutsprocesser och föreslå åtgärder som kan bidra till att ungas inflytande och delaktighet i politiska beslutsprocesser stärks samt vid behov föreslå författningsändringar, och
- analysera de skillnader i delaktighet och inflytande som råder mellan olika unga utifrån faktorer såsom kön, födelseland, socioekonomisk bakgrund och funktionsnedsättning samt föreslå åtgärder för hur dessa skillnader kan minska.

Demokratisk delaktighet på nationell nivå

Grundlagsutredningen betonade i sitt betänkande En reformerad grundlag (SOU 2008:125) betydelsen av att den representativa demokratin är och förblir fundamentet i det svenska folkstyret. Det representativa styrelseskicket ger förutsättningar för ett beslutsfattande som är långsiktigt och ansvarstagande. Nödvändigheten av ett representativt system gäller i synnerhet politiska beslut om rikets gemensamma angelägenheter. Möjligheterna för medborgarna att på nationell nivå medverka i politiska beslutsprocesser mellan valen bör därför vara begränsade.

Det representativa styrelseskicket innebär att väljarna uttrycker sin vilja genom att i de allmänna valen lägga sin röst på ett politiskt parti. Den politiska maktövningen bärs upp av de politiska partierna som konkurrerar om väljarnas röster. De senare årens utveckling mot politiska partier med allt färre medlemmar kan i någon mån anses vara en utmaning för det representativa styrelseskicket. Allt fler söker sig bort från de traditionella folkrörelseorganisationerna till andra engagemangsformer och det politiska engagemanget är mera fokuserat på enskilda sakfrågor. Partierna får svårare att vara en länk mellan den offentliga makten och väljarna. Inom partierna är dessutom kvinnor, yngre och utrikes födda underrepresenterade. Detta ger upphov till frågor om de politiska par-

tiernas möjligheter att omhänderta alla olika opinioner som uttrycks i samhället.

Formerna för det demokratiska samtalet har också förändrats med internet och sociala medier. I dag kan opinionsbildare få genomslag i opinionen på ett helt annat sätt än innan internet fanns. I en alltmer föränderlig och globaliserad värld är det angeläget att ta del av många olika erfarenheter och synpunkter när politiska beslut ska fattas. Denna utveckling har förändrat förutsättningarna för delaktighet i det politiska beslutsfattandet. Det är viktigt att medborgarna inte upplever att möjligheterna till delaktighet och inflytande mellan valen är ojämlika.

Utredaren ska därför

- se över individens möjligheter till inflytande över politiska beslutsprocesser mellan valen på nationell nivå, och
- analysera olika samhällsaktörers förutsättningar att föra dialog med riksdag och regering.

Medborgerlig förslagsrätt i kommun- och landstingsfullmäktige

Enligt kommunallagen (1991:900) har kommuner och landsting sedan 2002 möjlighet att införa medborgerlig förslagsrätt i fullmäktige. Det innebär att folkbokförda i kommunen eller i en kommun inom landstinget ges rätt att väcka ärenden i fullmäktige. Förslagsrätten är inte begränsad av ålder eller medborgarskap. Rätten att initiera ärenden i fullmäktige är en formell påverkansmöjlighet och väger tyngre än att skriva brev eller kontakta en förtroendevald (prop. 2001/02:80 s. 53).

Enligt SCB är det 70 procent av kommunerna och 9 landsting som har infört en möjlighet att använda medborgarförslag som en del i beslutsprocesserna. I genomsnitt tar varje kommun emot ungefär 20 medborgarförslag om året och av dessa behandlas hälften av fullmäktige (*Undersökningen om den lokala demokratin i kommuner och landsting*, SCB 2012).

Den medborgerliga förslagsrätten infördes i syfte att öka engagemanget i lokalpolitiska frågor, att skapa fler diskussioner bland väljarna mellan valen och att minska avståndet mellan väljare och valda. Regleringen har inte utvärderats sedan den infördes 2002.

Utredaren ska därför

- utvärdera tillämpningen av den medborgerliga förslagsrätten i kommun- och landstingsfullmäktige,
- analysera och bedöma hur medborgarförslagen påverkat den lokala politikens utformning och den demokratiska delaktigheten i samhället,
- föreslå hur internet kan användas som ett redskap för att underlätta överlämnandet av medborgarförslag, och
- om det bedöms lämpligt föreslå författningsändringar av den medborgerliga förslagsrätten som kan bidra till att minska avståndet mellan väljare och valda.

Medborgardialog och andra former för medborgarinflytande

Medborgardialog kan vara en metod för beslutsfattarna att lyssna in och fånga upp intressen och åsikter i samhället. När invånarna har goda möjligheter att delta i de politiska processerna får politiska beslut djupare förankring och legitimitet. De flesta kommuner och landsting använder metoder för att stärka invånarnas möjligheter till inflytande och delaktighet i de lokala politiska beslutsprocesserna, t.ex. medborgardialog, medborgarpanel, medborgarbudget eller medborgarråd (*Undersökningen om den lokala demokratin i kommuner och landsting*, SCB 2012). Flera kommuner använder dessutom it-verktyg för att underlätta dialogen mellan beslutsfattare och medborgare och för att skapa möjligheter till delaktighet, inflytande och insyn. Medborgardialog kan även vara en metod att tillgodose de nationella minoriteternas rätt till inflytande och samråd i enlighet med lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

Ett fördjupat arbete med medborgardialog och andra metoder för medborgerligt inflytande förutsätter emellertid kunskap om vilken effekt de har på demokratin. Även om lokala projekt med medborgardialog har utvärderats har det inte gjorts någon generell undersökning av vilken effekt sådana deltagardemokratiska metoder har.

Utredaren ska därför

- undersöka hur och i vilken omfattning medborgardialog och andra metoder för medborgerligt inflytande tillämpas i politiska beslutsprocesser och bedöma vilken effekt de har på den lokala demokratiutvecklingen,
- undersöka hur internet används av kommuner och landsting som ett verktyg i dialogen mellan beslutsfattare och medborgare, och
- redogöra för framgångsrika metoder för medborgerligt inflytande och lämna förslag på hur dessa kan användas för att utveckla och förstärka demokratin lokalt.

Översyn av det förstärka folkinitiativet

Enligt 5 kap. 23 § kommunallagen kan invånare i en kommun eller i ett landsting ta initiativ till att fullmäktige ska besluta att hålla en kommunal folkomröstning (folkinitiativ). Från den 1 januari 2011 förstärktes folkinitiativet. Förstärkningen innebär att 10 procent av de röstberättigade i en kommun eller i ett landsting kan begära att ett förslag om folkomröstning i en fråga som kommun- eller landstingsfullmäktige kan besluta om ska väckas i fullmäktige. En folkomröstning ska hållas om inte en kvalificerad majoritet av fullmäktigeledamöterna (två tredjedelar) röstar mot förslaget. Det är fullmäktige som beslutar vilken fråga som ska ställas och hur svarsalternativen ska utformas. Folkomröstningen är alltid rådgivande.

Sedan genomförandet av 2011 års reform av folkinitiativet har tio lokala folkomröstningar hållits på kommun- och landstingsnivå. Valdeltagandet har varit lågt i de flesta folkomröstningar. Fullmäktige har i flera fall ansett att detta har lett till svårigheter att tolka resultaten. I flera kommuner har fullmäktige valt att inte följa valresultatet, vilket i vissa fall skapat missnöje lokalt och lett till en ökad politisk polarisering. Sedan det förstärkta folkinitiativet infördes har det inte varit föremål för översyn.

Utredaren ska därför

- sammanställa erfarenheter av det förstärkta folkinitiativet och bedöma dess effekter på demokratiutvecklingen på lokal nivå,

- föreslå åtgärder för hur kommuner och landsting kan åstadkomma ett högre valdeltagande i lokala folkomröstningar och hur legitimiteten för folkomröstningar kan stärkas,
- föreslå hur internet kan användas för att underlätta namnsamlingar till folkinitiativ, och
- föreslå åtgärder och eventuella författningsförändringar som kan bidra till att folkinitiativet kan genomföras och administreras ändamålsenligt och effektivt samt bidra till att demokratin fördjupas på lokal nivå.

Övrigt

Utredaren är fri att utreda och föreslå andra åtgärder i syfte att öka och bredda engagemanget inom den representativa demokratin och att stärka individens möjligheter till delaktighet och inflytande i det politiska beslutsfattandet.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska bedöma de ekonomiska konsekvenserna för det allmänna och konsekvenserna i övrigt av de förslag som lämnas. Om förslagen kan förväntas leda till kostnadsökningar för det allmänna ska utredaren även lämna förslag till finansiering. Dessutom ska utredaren särskilt bedöma hur förslagen påverkar jämställdheten mellan kvinnor och män.

Arbetsformer och redovisning av uppdraget

Utredaren ska arbeta för att skapa debatt och stimulera ett offentligt samtal om de frågor som ingår i uppdraget. Utredaren ska även verka för att inhämta allmänhetens synpunkter och åsikter om demokrati, inflytande och delaktighet.

Uppdraget ska utföras i dialog med utredningen om delaktighet i EU (dir. 2014:112). Utredaren bör informera sig om annat pågående utredningsarbete som kan vara av betydelse för uppdragets genomförande och i de frågor som rör kommuner och landsting

ska kontakter tas med utredningen Kommunallag för framtiden (Fi 2012:07) och med Sveriges Kommuner och Landsting. I frågor om internet ska kontakter tas med Digitaliseringskommissionen (N2011/342/ITP) och i frågor som rör unga med Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och med relevanta ungdomsorganisationer. I frågor som rör delaktighet och inflytande för personer med funktionsnedsättning ska kontakter tas med Myndigheten för delaktighet och i de aspekter som rör administration av folkinitiativet med Valmyndigheten.

En referensgrupp med företrädare från riksdagspartierna ska biträda utredningen. Utredningen ska även bistås av en expertgrupp sammansatt av representanter för kommuner, landsting, myndigheter, universitet och organisationer inom det civila samhället.

Uppdraget ska redovisas senast den 15 december 2015.

(Justitiedepartementet)

Lista över samråd, seminarier och offentliga framträdanden

Samråd och avstämningar

Datum	Typ av samråd	Arrangör	Deltagare
140918	Avstämning med SKL:s Arbetsutskott och Demokratiberedning.	SKL	Arbetsutskottet och Demokratiberedningen
141114	Samråd om medborgarförslag	Demokratiutredningen	Tjänstemän/politiker från kommuner och landsting.
141203	Samråd om ungas inflytande och delaktighet	Demokratiutredningen	NUNI-nätverket, SLUP-nätverket och MUCF
141208	Samråd om partiernas roll i demokratin	Demokratiutredningen	Partisekreterare/ersättare för riksdagspartierna
141209	Samråd om ungas inflytande och delaktighet	Demokratiutredningen	Representanter från ungdomsorganisationer
141209	Medverkan på möte med ungdomspolitiska rådet	Regeringskansliet	Ungdomspolitiska rådet
141215	Samråd om funktionsnedsattas inflytande och delaktighet	Demokratiutredningen	Representanter från funktionshinderrörelsen
150114	Samråd om ungas inflytande och delaktighet	Demokratiutredningen	Representanter från partipolitiska ungdomsförbund
150116	Samråd om ungas inflytande och delaktighet	Demokratiutredningen	Unga som är aktiva i nya sociala rörelser
150128	Samråd om jämställdhet inom politiken	Demokratiutredningen, SKL	Kvinnliga toppolitiker i kommuner och landsting

Datum	Typ av samråd	Arrangör	Deltagare
150210	Samråd om unga funktionsnedsattas inflytande och delaktighet	Demokratiutredningen	Representanter från ungdomsorganisationer för funktionsnedsatta
150521	Avstämning med SKL:s Demokratiberedning	SKL	SKL:s Demokratiberedning
150922	Utredningen gör studiebesök i Finland	Finlands justitiedepartement	
150930	SKL:s presidiekonferens i Göteborg	SKL	Fullmäktigepresidier från kommuner och landsting
150924	Avstämning med SKL:s demokratiberedning	SKL	Demokratiberedningen
151005	SKL:s presidiekonferens i Stockholm	SKL	Fullmäktigepresidier från kommuner och landsting
151007	SKL:s presidiekonferens i Malmö	SKL	Fullmäktigepresidier från kommuner och landsting
151015	SKL:s presidiekonferens i Stockholm	SKL	Fullmäktigepresidier från kommuner och landsting
151019	Avstämning gällande rekommendationer till partier	Demokratiutredningen	Partisekreterare/ersättare för riksdagspartierna
151021	Avstämning av förslag om funktionsnedsattas inflytande och delaktighet	Demokratiutredningen	Representanter från funktionshinderrörelsen
151021	Avstämning av förslag om ungas inflytande och delaktighet	Demokratiutredningen	Representanter från ungdomsrörelsen
151022	Avstämning med SKL:s Arbetsutskott	SKL	Arbetsutskottet

Seminarier

Datum	Ort	Samarrangörer	Titel	Medverkande
141016	Göteborg	Göteborgs universitet	Hur mår demokratin i Göteborg efter folkomröstningen?	Mikael Gilljam, Göteborgs universitet (GU) David Karlsson, GU Johan Martinsson, GU Bill Werngren, Göteborgs stad
150413	Stockholm	SNS	Det förändrade medielandskapet	Jesper Strömbäck, Mittuniversitetet Joachim Berner, Mitt-i-koncernen Charlotta Friborg, Upsala nya tidning Eva Hamilton, f.d. vd för Sveriges television
150429	Umeå	Sveriges Kvinnolobby Kvinnohistoriskt museum	Vem tillsätter morgondagens makthavare – partierna eller patriarkatet?	Jessika Wide, Umeå universitet Gulan Avci, Liberala kvinnor Carina Ohlsson, S-kvinnor Emma Vigren, Umeå kommuns jämställdhetsutskott
150526	Stockholm	Kulturdepartementet	Vem blir vad? Om personvalet och social representativitet	Alice Bah Kuhnke, demokratiminister Johanna Rickne, Institutet för näringslivsforskning (IFN) Olle Folke, Uppsala universitet samt IFN Henrik Oscarsson Ekengren, Göteborgs universitet Birgitta Ohlsson, Fp Kent Härstedt, S Rossana Dinamarca, V Sara Skyttedal, Kdu

Datum	Ort	Samarrangörer	Titel	Medverkande
150603	Kristianstad	Region Skåne Utredningen för delaktighet i EU Utredningen för ett stärkt civil- samhälle	Hur mår den lokala demokratin?	Alice Bah Kuhnke, demokratiminister David Karlsson, Förvaltningshögskolan Mikael Gilljam, Göteborgs universitet Nazem Tahvilzadeh, Mångkulturellt centrum och Kungliga tekniska högskolan (KTH) Susanne Wallman Lundåsen, Ersta Sköndal högskola Johan von Essen, Ersta Sköndal högskola Annika Nilsson, Malmö högskola Carina Listerborn, Malmö högskola Julia Branting, f.d. politisk chefsstrateg Malmö stad Bruno Kaufmann, föreståndare Global Forum on Modern Direct Democracy Karim Jebari, KTH Selma Gusic, Ungdom mot rasism (UMR) Jenny Maria Nilsson, journalist Anette Pettersson, DemokratiAkademin Sofia Zackrisson, DemokratiAkademin

Datum	Ort	Samarrangörer	Titel	Medverkande
150629	Visby	ICLD	Riskerar unga att hamna vid sidan av makten?	Ali Abdelzadeh, Örebro universitet Erik Andersson, Högskolan i Skövde Christina Nettelbladh Malm, Skövde kommun Gabriel Johansson, Skövde ungdomsforum samt Sveriges ungdomsråd (Svung) Patrik Nilsson, Robertsfors kommun Zorica Grubor, Robertsfors kommun Rebecka Prentell, Sveriges ungdomsorganisationer (LSU)
150630	Visby	HSD	Alla kan inte delta i det politiska livet. Hur överbygger vi hindren?	Ann Simmeborn Fleischer, Göteborgs universitet Bengt-Erik Johansson, Dyslexiförbundet Lars-Göran Wadén, DHR
150701	Visby		Folkstyre utan förtroendevalda – om de policyprofessionellas roll i den svenska demokratin	Christina Garsten, Stockholms universitet Ulrica Schenström, Hallvarsson & Halvarsson Karin Svanborg-Sjövall, Timbro Daniel Suhonen, Katalys
150909	Falun	Falu kommun Högskolan i Dalarna	Demokratidagen: Nya sätt att påverka – i Falun, Sverige och EU	Martin Karlsson, Örebro universitet Joachim Åström, Örebro universitet Niklas Wilhelmsson, Justitieministeriet i Finland, Finlands justitieministerie

Datum	Ort	Samarrangörer	Titel	Medverkande
150914	Stockholm	SNS	Vem påverkar politiken?	Erik Lundberg, Ersta Sköndal högskola samt Forum för levande historia Christina Garsten, Stockholms universitet Elisabeth Thand Ringqvist, Svenska rikskapitalföreningen Jan Larsson, Brunswick
150916	Göteborg	Göteborgs universitet	Partiernas roll i demokratin	Magnus Hagevi, Linné-universitetet Karl Loxbo, Linné-universitetet Ann-Kristin Kölln, Göteborgs universitet Maria Arnholm, Fp Lars Stjernkvist, S Maria Wetterstrand, Mp
151012	Stockholm	Folkbildningsförbundet	Alltid online? Sociala mediers roll för ungas politiska deltagande	Emma Bäck, Göteborgs universitet Hanna Bäck, Lunds universitet Nils Gustafsson, Lunds universitet Elias Sandling, Sensus Anna Anteryd, Studieförbundet Vuxenskolan Tanvir Mansur, ABF Anders Karlsson, Bilda Sofia Zackrisson, DemokratiAkademin David Samuelsson, Folkbildningsförbundet Anette Sjödin, Sensus
151109	Göteborg	Demokrati-Akademin	Vad händer med Demokratin i Sverige?	Alice Bah Kuhnke, demokratiminister Bojan Brstina, SIOS antidiskrimineringsbyrå Rebecka Prentell, LSU Nazem Tahvilzadeh, Mångkulturellt centrum och KTH Anette Pettersson, DemokratiAkademin

Datum	Ort	Samarrangörer	Titel	Medverkande
151120	Stockholm	KTH	Medborgardialoger, nya sociala rörelser och ungas inflytande i beslutsprocesser	Inga-Lisa Adler, Göteborgs universitet Sanna Bergman, Södertörns högskola Matilda Karlström, KTH Sherif Zakhour, KTH Aleksandra Ålund, Linköpings universitet Sofia Wiberg, KTH
151209	Stockholm	Folkbildning-förbundet	Forskare och politiker: Hur blir demokratin jämlik?	Christina Garsten, Stockholms universitet Ann-Kristin Kölln, Göteborgs universitet Nazem Tahvilzadeh, Mångkulturellt centrum och KTH Rossana Dinamarca, V Lars Lejonborg, Fp Bodil Sidén, Muf Björn von Sydow, S
160118	Stockholm	Folkbildning-förbundet	Folkrörelser och civilsamhälle: Hur blir demokratin jämlik?	Birgitta Ohlsson, Fp, f.d. demokratiminister Britta Lejon, S, f.d. demokratiminister

Offentliga framträdanden

Datum	Sammanhang
141022	Olle Wästberg talar på Journalistförbundets kongress
141028	Olle Wästberg talar på LSUs Alumniträff
141105	Daniel Lindvall talar på Swedish Standards Institute konferens Rätt Säkerhet
141106	Olle Wästberg besöker Floda gymnasieskola
141112	Olle Wästberg talar på Bromma Folkhögskola
141113	Olle Wästberg deltar i samtal om demokrati och stadsutveckling på Färgfabriken
141118	Olle Wästberg deltar i panelsamtal i seminarium anordnat av SU och KTH
141125	Daniel Lindvall deltar i panelsamtal i konferens anordnad av MUCF
141203	Daniel Lindvall deltar i panelsamtal anordnat av Handikappförbunden
141203	Olle Wästberg håller föredrag på DialogSlussens konferens Rörelse i rätt riktning
150128	Olle Wästberg talar för Frisinnade klubben
150130	Olle Wästberg talar för Timbros opinionsbildargrupp
150205	Olle Wästberg talar på en konferens anordnad av Bertil Ohlininstitutet
150309	Olle Wästberg talar på konferens anordnad av Hela Sverige ska leva
150319	Adiam Tedros deltar i panelsamtal på Sveriges Musik- och Kulturskoleråds rikskonferens
150513	Adiam Tedros besöker Kalmar Läns Landsting och träffar Oskarshamns ungdomsråd
150414	Olle Wästberg och Daniel Lindvall föreläser om förtroendevaldas villkor på SKL:s demokratidag
150511	Adiam Tedros och Daniel Lindvall håller föredrag på Demokratidagen i Europahuset
150527	Daniel Lindvall håller föredrag och deltar i panelsamtal på konferensen Social hållbarhet – för alla?
150527	Olle Wästberg och Adiam Tedros träffar deltagare i ett utbildningsprogram från Östeuropa som samordnas av ICLD
150628	Daniel Lindvall deltar i panelsamtal i ett Almedalsseminarium om möjligheterna att påverka som medborgare i EU.
150629	Daniel Lindvall deltar i panelsamtal i Almedalen om medborgare som medskapare i Göteborg stad
150630	Olle Wästberg deltar i ett panelsamtal i ett Almedalsseminarium anordnat av STIL
150630	Olle Wästberg deltar i ett panelsamtal i ett Almedalsseminarium anordnat av Stockholms universitet
150630	Daniel Lindvall deltar i ett panelsamtal i ett Almedalsseminarium anordnat av De gröna/EFA i Europaparlamentet

Datum	Sammanhang
150701	Olle Wästberg deltar i panelsamtal i ett Almedalsseminarium anordnat av Hungerprojektet
150704	Matilda Wärmark deltar i ett panelsamtal på ett seminarium under Peace & Lovefestivalen anordnat av DemokratiAkademin
150819	Adiam Tedros talar inför Örebro läns landsting
150821	Adiam Tedros talar inför Botkyrkas demokratiberedning
150930	Olle Wästberg, Adiam Tedros och Matilda Wärmark besöker Angeredes gymnasium
151001	Olle Wästberg talar på Stockholms läns bildningsförbunds Etik- och kvalitetskonferens
151001	Olle Wästberg talar på SCB:s demokratidag
151008	Adiam Tedros och Matilda Wärmark håller föredrag på SLUP-nätverkets konferens
151027	Olle Wästberg talar på riksdagen fortbildningsdag för lärare
151109	Daniel Lindvall talar på MR-dagarna i Göteborg
151127	Olle Wästberg talar på GD-föreningens möte
151204	Olle Wästberg talar på Stockholm stads demokratidag
151202	Olle Wästberg och Matilda Wärmark talar på MUCF:s uppstartsträff för kommuner som beviljats projektmedel för att stärka ungas inflytande
151214	Olle Wästberg och Matilda Wärmark presenterar utredningens analyser om ungas möjligheter till inflytande och delaktighet för MUCF

Statens offentliga utredningar 2016

Kronologisk förteckning

---

1. Statens bredbandsinfrastruktur som resurs. N.
2. Effektiv vård. S.
3. Höghastighetsjärnvägens finansiering och kommersiella förutsättningar. *Delrapport från Sverigeförhandlingen*. N.
4. Politisk information i skolan – ett led i demokratiuppdraget. U.
5. Låt fler forma framtiden!
Del A + B. Ku.

Statens offentliga utredningar 2016

Systematisk förteckning

Kulturdepartementet

Låt fler forma framtiden! Del A + B. [5]

Näringsdepartementet

Statens bredbandsinfrastruktur som
resurs. [1]

Höghastighetsjärnvägens finansiering och
kommersiella förutsättningar. *Del-
rapport från Sverigeförhandlingen*. [3]

Socialdepartementet

Effektiv vård. [2]

Utbildningsdepartementet

Politisk information i skolan – ett led i
demokratiuppdraget. [4]